

ЛАСЛО НАГИ

Призванието

Представя ли си еднокрила птица, тутакси преживявам и трагедията: тя не може да осъществи призванието, което природата с такава прелестна строгост е вляла в нея. Представя ли си поезия без читатели, трагедията е подобна. И най-прекрасното стихотворение, няма ли публика, е еднокрила птица, не може да осъществи своето призвание.

Поезията по природа носи в себе си своето призвание, има идеална същност. Някои все ни напомнят за задачата на поезията, ще им се да заудрят главите ни в черната дъска, върху която е изписана тази задача. Поезията е власт на изказа, на преценката, но не и на решението.

Поезията, но бих могъл да кажа и така: призванието на поета, най-ясно личи в поетичната творба, в арс-поетиката му. Да си спомним за поетичното верую на Петьофи, Ади и Атила Йожеф. Призванието струи, извира от всеки истински стих. То вълнува или бунтува за добро, спори със злото и винаги е пристрастно. Напрегната неудовлетвореност от другите и от самите себе си. Дали мрачно, дали закачливо, но винаги по човешки. И понеже посочва нечовешкото, подготвя място за човечността.

Дали всеки разбира стиха? За съжаление, не. Да пише ли поетът азбучна поезия? Да, но само за пеленачетата.

Няма ли читатели поезията е еднокрила птица. Казвам го със смирение, ала с предизвикателна убеденост твърдя, че без поезия човек не би достигнал духовния идеал, бленуван не само от поетите. Без поезия човечеството би останало еднокрило.

Превод: Петър Петров

Настоящият брой се посвещава на 70-годишнината на Ласло Наги.

Съдържание

Ласло Наги: Кръст за първата любов	3
Тошо Дончев: Шифрограма. Из спомените на един културен деятел	4
Ласло Наги: Стихотворения	7
Петер Юхас: Българската народна поезия в преводите на Ласло Наги	12
Ласло Наги: За българската народна поезия	17
Ласло Наги: За „Венчавка“	18
Ласло Наги: Венчавка	19
Станислав Сивриев: Ласло Наги	23
Светла Кьосева: Дневникът на Ласло Наги	27
Ласло Наги: Отломки от дневник	28
Ася Събева: Фолклорният образ на България в поезията на Ласло Наги	33
Ласло Наги: Спомен за едно очарование	37
Ласло Наги: Йолинда	38
Ласло Наги: Елегия за зелената шатра	39
Золтан Кирай: С Ласло Наги в България	41
Шандор Чори: Спомен за Ласло Наги	43
Золтан Кирай: Бяла птица	44
Бенедек Киш: Това ще е лицето ми	45
Ася Събева: Музеят на Ласло Наги в Смолян	46
Надя Бурджиева: Кой ще пренесе любовта?	49

Илюстрациите в броя са от графичното наследство на Ласло Наги.

Хемус — българо-унгарско списание за обществен живот и култура

Издание на Дружеството на българите в Унгария

Списанието се издава с материалната помощ на Фондацията за национални и етнически малцинства в Унгария.

Редакционна колегия: Георги Иринков - председател, Тошо Дончев - главен редактор, Петър Петров - отговорен редактор, Александър Марков - секретар, Ася Събева, Райна Симеонова, Светла Кьосева

Корица - Росен Русев

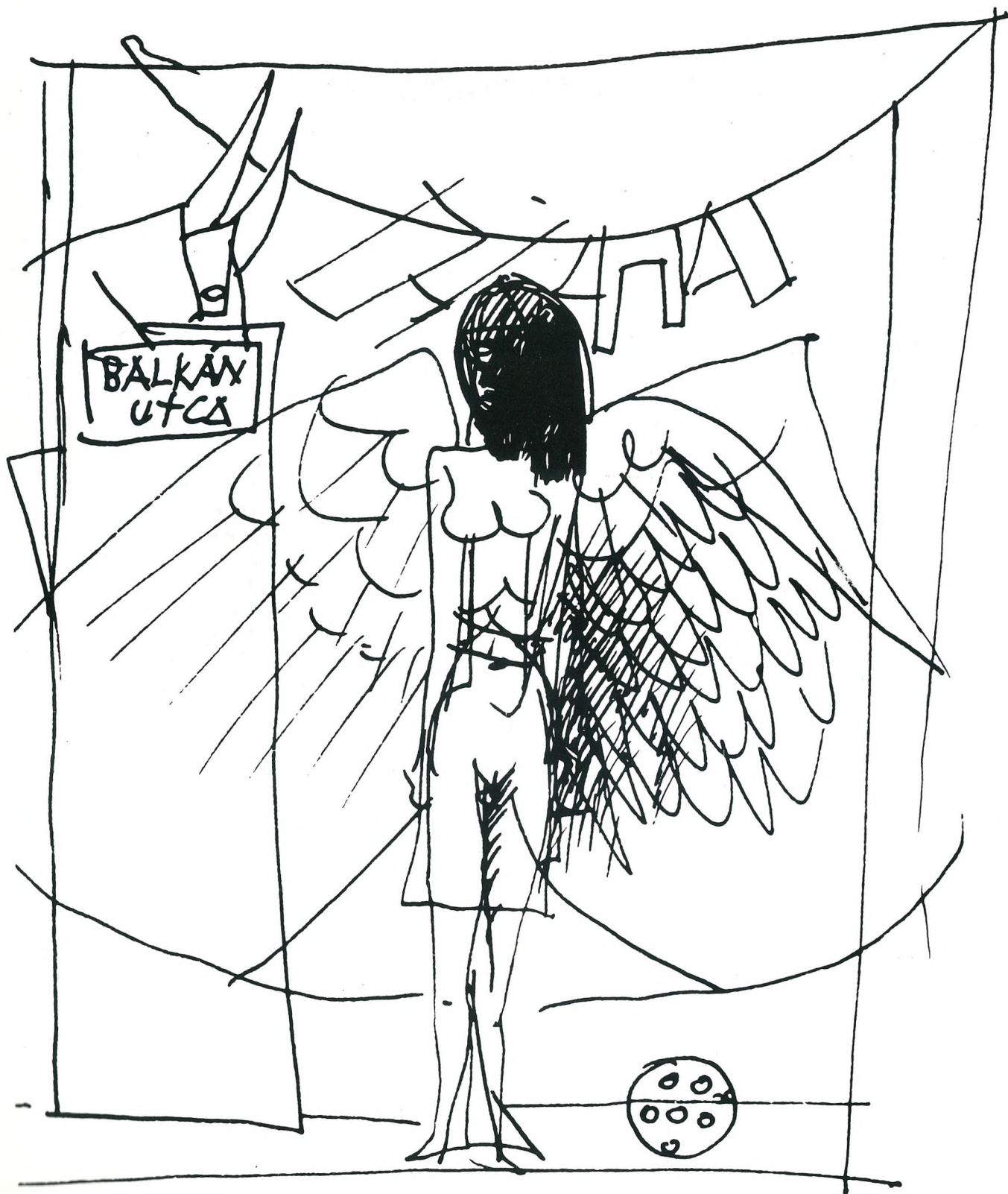
Оформление - Юдит Калои

Адрес на редакцията: 1097 Будапеща, ул. „Вагохид“ 62. Тел. 216-1621

Годишен абонамент: 360 форинта

Единичен брой 96 форинта

ISSN 1216-2590

ЛАСЛО НАГИ

Кръст за първата любов

И КАКТО ПУРПУРНО СЕДЛО
В СНЕЖНА ВИШНЕВА ГРАДИНА
ЗАРОВИХ ТАЗИ СИ ЛЮБОВ
БЕЗ СЪС ЗНАК ДА Я ПОМИНА
ТЪЙ СИ ТРЪГНАХ АЗ ОТ ТЕБЕ
В СКУТА СИ СВЕТОТ ПОЕ МЕ
РОНИ НЯКОИ СЪЛЗИ ЧИСТИ
В ПРИЛИВИ ЗЛАЧНО-ЗЛАТИСТИ
ХУ-БА-ВО ЩЕ СЕ НАГИЗДЯ ЩЕ СИ НАПЕРЯ ГЛА-ВАТА
С МЕН СЕ НАПИ ОПЛАКВАЧКЕ ЧУВАМ И ДНЕС ПЕСЕНТА ТИ
ПРЕД ТЕБЕ ДВЕРИ МЕЧТАНИ: ПЕЩ БУДА ГРАД ЗА РОБИЯ
ТЕЖКО ТИ КЪДРИЦИТЕ ПАК НИВГА НЕ ЩЕ СЕ ИЗВИЯТ
В НОЩИТЕ САМО ГОРЯЩИ ЗВЕЗДИ ПАДАТ В ВИСИНЕТО
КАТО ЛЕГЕНДА МИНЕ ЛИ МЪРТВА ЛЮБОВ НАД СЪРЦЕТО
С КАЧУЛКАТА СИНЯ ЦЯЛ ДЕН КЛАСЦИТЕ ЗАДИРЯШ ПТИЧКО
ТЕЗ СВИЛЕНИ ЗВУЦИ ЗА ТЕБ СА ЛЕДНИ ЦВЕТА В ОЧИТЕ
СЯКАШ Е СЪЩОТО ТЯЛО
С ХУБАВ СИЛУЕТ НА КРУША
С УСМИВКА ВЕЧЕ ПО-ВЯЛА
ТЪГА ПО ТЯХ МЕ ЗАДУШВА
В ШЕТЕТ СЪМ ОТ НИКОТИНА
С НЕРВ МЕ ДАРИ КОФЕИНА
С ВЪЗДИХ УБИТАТА ЛЮБОВ
ЛЪХВА ПЕРЧЕМА МИ ОРЛОВ
МОЯ ЖИВОТ НАД ТЕБ КЛАСИ
ЛЮБОВ: ПЪРВИ ЧЕМЕР ГОРЧИВ
ТРЕСКАТА СЕЧЕ С БАЛТИЯ
КРЪСТ НАД ТЕБ ДА ГО ЗАБИЯ

Превод: Светла Кьосева

ТОШО ДОНЧЕВ

Шифрограма

Из спомените на един културен деятел

Първото стихотворение, на което ме научи баща ми, беше ботевия „Хаджи Димитър“. „Национална песен“ на българската литература. Едва по-късно се научих да чета. Според българските учебници и според литературоведите това е най-хубавото българско стихотворение, а четиристишието, описващо Балкана е върхът на българската поезия. Бях десетина годишен, когато ми попадна унгарският вариант на стихотворението в превод на Дьорд Фалуди. Нямах понятие от художествен превод, от поетични форми, но и до днес си спомням стихийната си реакция. Бях объркан. Защо звучи на унгарски другояче, защо унгарският текст не ме впечатлява, не разбунва чувствата ми, както думите на Ботев на български? Като студент изпитвах същото, когато, в превод на Невена Стефанова, за пръв път четох на български „Национална песен“ на Петьофи. Веднага обвиних преводача, после сложих пред себе си оригинала и превода. Разбрах, че зад българския вариант отсъстват онези знания, спомени, чувства, които удрят като мълния, когато прозвучи мобилизиращият рефрен: „В името на бога унгарски./ Кълнем се.“

В българската и в унгарската литература, но вярвам, мога да разширя кръга за цяла Източна Европа, има произведения, които носят своеобразно послание. Тяхното литературно въздействие е по-слабо, по-непълно, ако ги изследваме откъснато от тяхната историческа и обществена тъкан, разголени до естетичните им ценности. Те ще ни се струват изтъркани, изкуствено прочувствани и дори наистина носят тези стилови белези, нали формулират желанията и атмосферата на времето, в което са написани по елементарен, неусложнен начин. Тяхната популярност, незаглъхващото с течение на времето въздействие, което оказват, се дължи на факта, че от създаването им до ден днешен носят посланието на дадена обществена ситуация. Сравнителната цикличност в източноевропейската история, неразрешените обществени

проблеми дават на произведението съдържание, което кара новото им тълкуване да се изгражда върху старото, в синхрон с него.

Според мен тези произведения се превеждат най-трудно, защото техните ранг, тежест и роля в дадената национална литература, история и настояще произтичат и от външни на произведението фактори. А никой не е успял да предизвика естетическо преживяване с бележки под линия. Към „Хаджи Димитър“ трябва да се приложат поне толкова обяснителни бележки, колкото е самото произведение. Дори самото заглавие пробужда у българина специфични чувства, а у чужденеца неразбиране. Личните имена, усилващи въздействието, предизвикват у чуждия читател обратна реакция. Не случайно Ласло Наги твърди: „Костолани казва някъде, че литературният превод е като надбягване в чувал. Вярно. Но може да се превърне и в геройство и удоволствие, ако тичащият в чувал не изостава много от свободния бегач. Сравнението все пак е комично, отива на лошия превод.“ През 1970 г. под заглавието „Хляб или свинец“ излезе на унгарски пълен сборник на стиховете на Ботев. Всяко стихотворение бе в два превода. Възможността за сравнение сама се предлагаше. Със силата на стиха Ласло Наги достоверно показва, че Ботев наистина е голям поет, и унгарският читател може сам да се убеди във верността на възклицателните хвалби, които до появяването на сборника нямаха реалното „златно покритие“. Ласло Наги обича верния превод, държи на оригиналния ритъм и римуваност на стихотворението, внимава за формата, познава силата на звученето на стиха и има търпението и таланта да накара всичко това да се почувства в превода му.

Ласло Наги познава българската народна поезия и когато превежда баладата на Ботев „На прощаване“, чувства и знае, че използването на епитета „черен“ в българската поезия има специално предназначение, в него звучи цветът, символизиращ в народните балади

злата сила и не може да се замени с каквито и да е синоними. Така той превежда „тъмен османски заточител“, Фалуди – „прокълнат османски поробител“, а Гейза Кепеш — „озъбен турски разбойник“. Строгостта на героичната смърт е представена у Ласло Наги подобно на оригинала:

„кръвта ми тъмнее в земята,
черно в черната земя“

При Дьорд Фалуди:

„Кръвта ми кафявата земя
поема в кафява прегръдка“

И накрая у Гейза Кепеш:

„Кафявата ми кръв ще намерят
в кафявата земя, майко“

В превода на Дьорд Фалуди виждаме един романтичен рицар, Гейза Кепеш рисува стихотворец-революционен демократ, Ласло Наги ни кара да почувстваме поета, готов да умре за идеите си.

Много статии и дори студии са написани за отношението на Ласло Наги към народната поезия въобще и към народната поезия на балканските народи, а особено към българската и за вдъхновяващата, впечатляваща сила на българската действителност. За народния си произход и за ролята на народната поезия в произведенията на поета най-достоверно и най-точно пише самият Наги: „За мен поезията на народа означава повече от всякаква народна поезия. Но за да няма недоразумения, аз не давам оценка за стойността, не оспорвам значението в литературоведението на народността, дори не засягам въпроса за народното като поведение. Откак пиша стихове, целта ми е пластичността, силата, смелостта на изказа. Всичко това е свързано с формата, с метафората, с ритъма. Родих се сред проклети и суеверни, консервирани старовремски обичаи в полите на Бакони. Там се възпитавах, с приказки и балади в заповедния омайващ ритъм на баенето, в Ниагарата на звънящите по покрива на къщата коледашки напеви. Оттук произхождат някои црихи в стиховете ми. И ми се отдаде възможност добре да опозная, и като преводач, балканския фолклор, донякъде руския, испанския, английския, и не напоследно място циганския, унгарския и балкански цигански фолклор. Послужил ми, но едва ли ми е хрумвало да му подражавам, както това е правено по времето на романтизма или когато поезията ни е западала, като в края на миналия и началото на нашия век, пък и по-късно.“ Ласло Наги работи с текста суверенно, превръща перлите на

българската народна поезия в унгарски народни песни. За това пръв споменава Петер Юхас: „В народната поезия няма достоверен основен или древен текст както в литературата. Колкото пъти се пее една песен, толкова варианта се раждат. Преводите на Ласло Наги също не се отличават от оригиналните произведения повече, отколкото различните варианти на оригинала един от друг, по-точно неговите преводи са сякаш *унгарските варианти* на българските народни песни, сякаш унгарският народ ги е чул и научил, а после оформил по свой вкус.“ Всъщност, своеволните закони на поетичния свят на Ласло Наги са направили българската народна поезия негова неразделна част и читателят също чувства, че между двата поетични езика няма рязка граница. Това се дължи на факта, че Ласло Наги е откърмен с живата народна поезия и я използва от ранно детство, като на зряла възраст закономерно се обръща към нея, но има и друго обяснение: за разлика от съвременниците му, преводът за него не е допълнителна, принудителна дейност за осигуряване на насъщния, а предизвикателство, живина, паралелна с писането на стихове поетична задача.

Едва ли обаче преводите и поезията на Ласло Наги биха били достатъчни българската поезия да влезе чрез него в съзнанието на литературната мисъл, ако не се бяха появили и други обществени фактори. От седемдесетте години критиката благоприятно приемаше работата на Ласло Наги, нарастна популярността му и, въпреки че той не се стремеше към ролята на литературен водач, около него се образува една група от поети, критици, артисти, които направиха поезията му позната в широк кръг чрез литературни вечери, рецитали, срещи и с право вярваха, че българската и балканската народна поезия е съставна част на неговата поезия.

В края на 1969 г. в разпространяването на българската поезия и изкуство в Унгария настъпи чувствителна промяна. Поетът и преводач на унгарска литература Нино Николов бе назначен за директор на Българския културен център и в продължение на няколко години залите на бул. „Непкьозтаршашаг“ 14 станаха сцена на сближаването на България и Унгария, дори на един вид българско духовно излъчване. По повод представянето на български писатели и хора на изкуството Николов даваше възможност за обмяна на мисли, за необвързани дискусии на представителите на унгарския духовен живот. Много от тях бяха чести гости в Дома

на българската култура: Ласло Наги, Имре Бата, Михай Цене, Андраш Фодор, Арпад Гьонц, Ференц Киш, Бела Помогач, Калман Чохани, Шандор Киш, Карой Реих и млади поети, последователи на Ласло Наги като Ишван Аг, Ференц Буда, Золтан Кирай, Бенедек Киш, Ендре Рожа, Йозеф Уташи и много други. Културният институт организираше навред в страната седмици на българската култура, литературни вечери, популярни лекции, артистът от театър „Мадач“ Тибор Бодор обиколи страната с моноспектакъла „Вятър ечи, Балкан стене“, в който почти двеста пъти прозвучаха предимно преводите на Ласло Наги. Благодарение на режисьори и организатори, със звученето придадено от Ласло Наги, българската лирика стана известна в Унгария.

През 1975 г. издателство „Хеликон“ пусна най-пълната антология на българската народна поезия, появявала се в Унгария под заглавие „Свещ в полето, в гората“ в подбор и превод на Ласло Наги. Продуктивността на Ласло Наги в областта на превода беше безпрецедентна. Никой от големите поети в световната литература няма подобна по качество и количество преводаческа продуктивност по отношение на българската лирика. Негова заслуга са три антологии с народна поезия и преводи на Ботев, Яворов, Смирненски, Дебелянов, Далчев, или на основната линия и най-доброто от българската поезия. Закономерно бе това да бъде високо отличено. През пролетта на 1976 година вече се предполагаше, че сред отличените със създадената по повод 100-годишнината от гибелта на Ботев Международна ботевска награда ще бъде и Ласло Наги. С приближаването на 2 юни, датата на 100-годишнината, това ставаше все по сигурно. Тогавашният извънреден и пълномощен посланик на България в Унгария Владимир Виденов искаше първи да съобщи на поета новината, но така, че тази открита тайна да действа като изненада. На 1 юни ме натовари дипломатично да съобща на поета да си стои в къщи, че посланикът ще има важна новина за него. Ласло Наги не любопитства, не попита нищо и обеща да си стои у дома, гласът му беше сериозен, но ми се стори, че усещам скритата усмивка. Пое топката, направи се, че нищо не

знае. Решението закъсняваше. Спазвайки правилата на етикета и служебната дисциплина, но нетърпеливо посланикът телефонираше ту във Външното министерство в София, ту в Централния комитет на партията. Минаваше 9 часа вечерта, когато потвърдиха решението. След това в радиовъзела пристигна зашифрованото писмо с поздравленията на Тодор Живков. Веднага го преведох, по-късно това писмо бе отпечатано в „Живот и литература“, и същевременно по телефона превеждах думите на посланика към поета: да не си ляга, защото скоро ще му бъде връчено лично писмото на Тодор Живков. Беше към 11 часа, когато черният „Мерцедес“ спря пред кооперацията на булевард „Княз Арпад“. Качихме се двамата с шофьора. Ласло Наги ни покани в голямата стая. Гореше само нощната лампа, домакинът се извини, че семейството вече си е легнало. Тогава, строго изпълнявайки инструкциите, почти заели стойка мирно застанахме срещу него. Извадих папката и започнах да чета. Когато стигнах до половината на писмото с пожеланията на държавния глава, тихо се отвори врата и в бяла нощница се показа съпругата, Маргит Сейчи. Погледна ни уплашено. Ситуацията наистина даваше повод за недоразумение: поетът стои пред двама с тъмни костюми, единият държи в ръка папка и чете нещо, другият, с яко то си телосложение, не предвещава нищо добро. Ласло успокои Маргитка, че сме от българското посолство, а не от тайната полиция, дошла да му прочете заповедта за задържане заради неотдавнашното пътуване до Трансилвания, и сме дошли с поздравления. След малкото интермецо поетът със закачлива, но изморена усмивка ни смигна и настроението му се повдигна, като му поднесохме подаръка на посланика, набор от българско вино, ракия и коняк.

Между 1970 и 77 година във връзка с работата ми много пъти се срещах с поета. По това време организирах литературни вечери и художествени изложби в Българския културен институт. За последен път разговаряхме на 28 октомври 1977-ма година.

Превод: Александър Марков

ЛАСЛО НАГИ

НЕ С ХЛЯБ, СЪС СМЪРТ ЖИВЕЯ

Разплаквах те, ранявах ти сърцето,
треперя цял в леса на греховете.

Олово с потта - тежат, напират,
от костите ми капките извират.

От мен, от мен самия иде злото:
виновния съм аз, а не живота.

Сега очаквам своето наказание,
защото аз разкъсах радостта ни

и щом я духнах като лист индиго,
на устните ми тя полепна мигом.

На Ракоци наследник пълноправен,
на Каталин Бодор потомък славен,

нозете си завързвам за Пегаса
и той ме с лудия си бяг понася.

От изгрева до залеза червено
грей слънцето във кърви потопено.

От себе си и самотата бягам
и стаята избълва ме веднага.

Топи се тялото, линей сърцето,
дом за покойници е кафенето.

Пици машината сред пара бяла,
боя се, че е любовта умряла.

Видения на сънища неверни
и келнерите носят ленти черни.

Под лактите ми масичката стене,
два позлатени ангела над мене

поддържат лампата и светлината
като присъда ми пече главата.

Животът ще отсъди мойто дело,
поглеждам и цветята днес несмело.

На твоят лоно адски рожби - удрят
кърмачета с юмруци мойта мутра.

Окото сняг и лебеди съзира:
крилото им е на палач секира.

В домът ми пуст, от вятъра пронизан,
нечакан гост, чер пухкав облак влиза

и от стакана нащърбен отпива
и проснат, със следите ти се слива,

безшумна грижа, рошав мой приятел,
в постелята разхвърлена се мята.

Ръжда с лунички пак покри бръснача,
премигват лампите, умират, значи,

и в къщата чешмите сълзи леят,
не ще го туй самият преживея.

О, моят идол е дъга небесна,
насихай я, тя цяла пак ще блесне.

С кръвта ми моята любов голяма
тече, тече - и лек за нея няма.

Каква ти радост, щом от студ заварен,
със зимата и ножа ще се карам!

Не може сетното успокоение
да е от камък гробен по-студено.

Защо ме от етажа ти не тласнеш?
От твоего сърце да падам е ужасно.

Ти победи в борбата ни епична
и в мъката си ти по-героична.

Бе твой по-рано, днеска мой е воя,
надаван от трамвая при завоя.

Не с хляб, със смърт живея - рана целият,
с агонията на жребец застрелян!

Превод: Атанас Далчев и Александър Муратов

ОСЛАНЕН ПРОЛЕТЕН ПРАЗНИК

Насъне разцъфтяват диви вишни.
А виното и содата къде са?
Барабани сърцето майски празник,
долитат врани на зова му весел.
Листата вишневи настръхват бързо,
съсирват се с цвета на кърви волски,
небето ненадейно се разплаква,
танцуват врани из тревите полски.
Къде са бодрите момци? Единът
с логаритмична линейка пресмята,
новородените му едри нули
глави със плач подават от кревата.
Със шлем, препуснал във кола червена,
сирена силно другият надува,
чували третия пренася в трюма,
прашенето на прешлените чувам.
Студуваше във лагерна барака
четвъртият и там угасна тихо,
погребах го във снега, след него
ушите му премръзнали хвърлиха.
Къде е някогашният ни празник?
Що виждат днес очите ми, акрани?
Ще побелеем рано като кости,
ще звънкат чашите ни в чужди длани.

Превод: Атанас Далчев и Александър Муратов

ГАЗИЛ СЪМ В САЖДИ И ПРЕСПИ

Газил съм в сажди и преспи
сам, изнурено.
Друго аз дирех, до мен ти застана,
стръкче поникнало до ятагана,
цвете ранено.

Младост изгубил, съзирам
в тебе отрада.
В мрачно предградие с пушек фабричен,
с устна хармоника ще ме развличаш,
ще ме възраждаш.

Хубост и радост, магесно
ме възкресяват.
И оцелявам, макар да ги вдишвам,
както затворникът сладък мед близва
в смрадна забрава.

Смътна в живота блуждае
моята орис.
С вяра съвземай ме ти, всеотдайна,
тъй ще си и до минутата крайна
моя опора.

Превод: Димо Боляров

КРИЕЩ СЕ В СТИХОВЕ

Харамия, който в стихове се крие,
 от съдба за теб скроена, от молитви
 и от грижи сътворяваш ти край себе си
 прословутата гора с усойни дебри.
 а и с черна нощ, в която твойта бяла
 риза е полюшващ се копринен призрак
 и раздухван алкохолен пламък само,
 харамия, който в стихове се крие,
 и очите ти, очите ти се губят,
 както процепът в листак се разширява
 и стеснява вечно на различно място,
 непрестанно целен и все неуцелван,
 вълка вълчи пламъци и дисциплина,
 вътре в тебе - алена звезда-сърничка,
 вътре - от кръвта ти, от метала на кръвта ти,
 зад лазурните ти ретини замайващ
 свят е твойт плод и твойта вина,
 че сияе там най-истинското слънце,
 харамия, който в стихове се крие,
 благославяно брадато майчинство,
 партизанско майчинство коронолистно,
 та в ефира на кръстосващи юмруци
 шумен глашатай на празник да не бъдеш,
 и в букет пред огледало да ги вържат,
 всичко би се вледенило, ако в твойта
 топла риза статуя се облече,
 увенчай я със корона от листа
 и се съхрани за себе си до края,
 харамия, който в стихове се крие,
 туй си ти: защото земни и небесни
 кръгове пламтят и като пепел пада
 птицата, защото, полудял от траур,
 се върти човекът, който сътвори
 колелото за света, и плаче
 въртолетовото семенце на клена,
 че какво донесе праидеята, от него
 взета, и защо не е рай небето,
 под което се разтварят парашути:
 маргаритки на смъртта и свършва
 битието ни - защото е помия
 и благословията, ако се смесят
 мана и барутен дим, защото
 гръб на сърпове от светлина обърнало,
 ужасено дребосъче майчината порта
 блъска със юмруци и във свойта паника
 ще побягнат на белтъчните вериги
 исполинските чарди на планините
 там, назад, към нажежената земя,
 харамия, който в стихове се крие,
 носиш ти от мъх ботуши, в мравуняк си,
 и потиш се от отровите на нерви
 и решаващ сред бодли на верността
 и до гроб на верността си предан
 харамия, който в стихове се крие,
 ръкавицата си, петпръстната си лилия
 хвърляш ти сред песове, които душат,
 викат я на разпит, кръв тече от нея.

Превод: Александър Миланов

Българската народна поезия в преводите на Ласло Наги

Преди години поместих едно изследване за порта в сп. „*Tiscamaj*“, озаглавено „Българската народна поезия в преводите на Ласло Наги“. След излизането на броя осъзнах, че заглавието подвежда. Обърква, внушавайки, че Ласло Наги е правил преводи на народните песни. А се стремях да докажа, че навярно би било по-правилно направеното от Ласло Наги да се нарече не „превод“, а с такъв синоним на думата, който да бъде по-адекватен на същността на извършеното от поета творческо, артистично дело. Изрази като *átköltés*, *по българска народна песен*, *Bearbeitung*, *imitation*, *adaptation* навярно по-точно информират читателя за смисъла на начинанието.

Междувпрочем самият поет също не възприемаше пресъздаването на българските народни песни като обикновен художествен превод. „По време на работа непрекъснато усещах, че това което върша не е просто художествен превод. Стиховете, които редях, трябваше да зазвучат с глас, родствен на унгарската народна поезия.“ - споделя в послеслова на „*Соколова кръв*“.

Редовете, излезли изпод перото му обаче звучат с глас родствен не само на унгарската народна поезия, те напомнят звученето на цялата поезия на Ласло Наги. Амалгама, в която се сливат принципите на колективно и лично. Шлифованите в течение на векове образи, в творческия процес на превода се освобождават от клишетата на народната песен, изпълват се с чувствителността на поета и се зареждат с нов свойствен и неповторим характер. В превода на Ласло Наги, превърналата се в колективна творба песен на безименния певец, запазвайки отчасти колективния си характер, отново става индивидуална поезия. Волю или неволю става градиво от интимната ценностна същност на Ласло Наги.

Според Шандор Чори „след Янош Аран Ласло Наги е единственият ни преводач, който заема своя поетичен език на поет или поезия от един друг народ така, че по време на кръвопре-

ливането се проявяват в пълна сила качествата на родния ни език: старинността и гъвкавостта му, нежността и чепатостта му, плавността и пламенността му, народностния характер и сюрреализма му.“

И без изтънчено чувство за стил можем да познаем преводите на Ласло Наги, дори когато не са подписани. Макар още в *Саби и цитри* пълнокръвните определения, упойващото богатство, по модерно народния му език да го предават от всеки ред, отличителните белези на индивидуалността му се утвърждават едва в „*Соколова кръв*“. Промените, извършили се в светогледа му и творческия му подход навярно най-добре могат да се илюстрират със съдбата на една българска народна песен, която наново е превел като част от стихотворение на Павел Матев, защото дава възможност за съпоставка. В „*Саби и цитри*“ песента *Ситен дъжд вали като маргарит* е преведена така: *Szaporá dér hull, mint a kölesszem. / Пада гъст скреж като просени зърна. Дъждът е станал скреж, за да може да смени маргарита с избраните измежду вещите на ежедневието просени зърна. А сега да видим следните два реда:*

Ситен дъжда вали като маргарит
и сякаш разрежда мрака.

които е превел така:
*Most margarétás záporok
világítják a vak világot.*

(„*Сега маргаритени пороци осветляват слепия свят*“ - букв. превод П. Ю.)

Метафората тук е много по-свободна, образът е по-дързък. Картината е необичайна, стъписваща: *маргаритни пороци*. Едно до друго са поставени вече не две различни, но все пак докосващи се в определени точки понятия, както при безименния поет на българския народ (ситен дъжд - маргарит), отдалечеността между двата сравнителни елемента се е увеличила до

безкрайност. И не казва вече, че дъждът е *като*, а че е (*маргаритен порой*), т. е. вече не става дума за сравнение, а за отъждествяване, за метафора. От сравнението е отпаднало *като*, станало е по-сбито. Изхвърлянето на съюзите, и обединяването на два отдалечени елемента на действителността е една от отличителните черти на поезията на Ласло Наги.

Този свободен „превод“ ни дава повече от по-вярното превеждане, но не може да се нарече превод, както и пресъздаването на Соколова песен:

Дилмано, дилберо / кажи ми как се сади
пиперо / да цъфне, да върже, / да береш,
береш, береш, ка сакаш.
Помуни го, подбуцни го, / те така се сади
пиперо.
Да цъфти, да върже, / да береш, береш,
береш, ка сакаш.

При Ласло Наги:

Ó, szállj le ide sólyom,
ó, szállj le ide sólyom,
csak szállj le, szállj le, szállj le, ha
mondom,
csak szállj le, szállj le, szállj le, ha
mondom.

Te sólyom, aranycsörű,
te sólyom, aranycsörű,
te sárga, sárga, sárárány körmű,
te sárga, sárga, sárárány körmű.

Hasítsd fel selyemingem,
hasítsd fel selyemingem,
csak tárd ki, tárd ki, tárd ki szivem,
csak tárd ki, tárd ki, tárd ki szivem.

Ha élek, veled éljek,
ha élek, veled éljek,
ha égek, égek, égjek el érted,
ha égek, égek, égjek el érted.

О, кацни тук, соколе,
о, кацни тук, соколе,
само кацни, кацни, кацни, щом ти
казвам,
само кацни, кацни, кацни, щом ти
казвам.

Ти, соколе, с златна човка,
ти, соколе, с златна човка,
с жълти, жълти, чисто злато нокти,
с жълти, жълти, чисто злато нокти.

Разкъсай копринената ми риза,
разкъсай копринената ми риза,
и разкрий, разкрий, разкрий сърце ми,
и разкрий, разкрий, разкрий сърце ми.

Живея ли, с теб да живея,
живея ли, с теб да живея,
горя ли, горя ли, да изгоря за теб,
горя ли, горя ли, да изгоря за теб.

Всеки ред, излязъл изпод перото му, Ласло Наги е формирал по свой образ и подобие. Това не е грех. Та нали и Бог е създал човека по свой образ и подобие. И още никой не го е обвинил, ала и никой не е казал, че Бог е „превел“ човека от кал. Не можем да го обвиним, че в бездиханния мъртъв материал на суровия превод е вдъхнал душа. Дали пък грехът му не е в това, че е вдъхнал собствената си душа?

В подкрепа на това, че направеното от Ласло Наги не е обикновен художествен превод, наред с цитираното дотук: може би плод и на недоразумение (у Ласло Наги винаги се срещаме с най-гениалните решения там, където нещо не е доразбрал), достатъчно е да сравним последните два стиха от *Бял вятър духа, бял вятър духа* с оригинала.

Който нази живи раздели,
да го раздели черна чума!

А при Ласло Наги:
Aki kettőnket egymástól eltép,
Fekete dögvész tépje ki a lelkét!

(„Който ни двама един от друг отскубне, черният мор да му изскубе душата“ - букв. превод П. Ю.)

От *раздели* е станало *отскубне*, от *чумата мор*, от *да го раздели* - *да му изскубе душата*. И от този единствен цитат навярно може да се почувства, че обичайните закони на народната песен държат темата в по-строга русла. Поетичната намеса на Ласло Наги е разчупила тези прегради. Поетът изрича и смисъла, който се спотайва под иносказателния език. Осъществяването на индивидуалния принцип в определена степен е намерило израз и в това, че е могъл органично да вгради цитираните два реда в свое стихотворение по-късно.

Átkozni tanulok a Hangtól,
éltető szerelem, érdekünkben,
kiáltok: aki egymástól eltép,
tépje ki fekete pestis a lelkét!

Да проклинам се уча от Гласа,
животворна любов, за нас,
ще извикам: *който ни отскубне един от друг,*
черната чума да му изскубне душата!
(Букв. превод: П. Ю.)

В начинанието на Ласло Наги поетичната адаптация е стаена изначално. Българската народна поезия - „благодарение“ на полухилядолетното турско владичество - е по-архаична от унгарската, по-близка е до началата, характерът ѝ е по-епичен, и в лирата, съжителстваща с епоса, властта на чувствата над мисълта е по-силна, отколкото в нашите народни песни. В българската лирика с епичен характер не са изградени постоянни строфи, няма ги и в най-интимната българска любовна лирика, песента се изгражда от по-кратка или по-дълга броеница стихове. В унгарската народна поезия, развитата и по-чиста лирика изисква по-точна, по-кристализирала и съзвучна форма, навсякъде се налага строфата, правилното стихосложение, краеистишната рима.

Какво е можел да направи Ласло Наги, за да прозвучат архаичните и епични български народни песни на глас, сроден с унгарската поезия?

Първо: с изключение на най-архаичния вид, юнашките песни, във всички други видоизменя структурата в строфи. Създава разнообразни строфи, докато *Чуваши ли, бели Димитре / Hal-lod-e, fehér Dimitre* (Ласло Наги тук неправилно е запазил българската звателна форма), *Ловчан-ки, моми хубави / Lovcsi lányok* и в *Тръгнала е жаба? / Útra kelt tarka béka* са с четириредни строфи, то в *Тыка Дафина / Karcsú Dafina* шест-редните строфи са следвани от римувани дуплетни. В *Бабиня вечеря / Öreganyát vacsorája* всяка следваща строфа се увеличава с един ред, първата е четириредна, а седмата е с единадесет реда. При задевките и закачките се е съобразявал с игривото съдържание.

Второ: така създадената по-точна, по-сбита форма е разбил на още по-малки ритмични части чрез съзвучието на редовете и римитев края на реда, увеличавайки и по този начин музикалното въздействие на стиха.

Трето: тъй като българската лирика, което е видно и от последните сборници, изразява преди всичко такива трепети на душата, които не са предшествани, като непосредствен подтик, от силна мисловна дейност, а в нашите народни песни степента на съзнателност е значително по-висока, отколкото в българската народна песен, Ласло Наги се е оказал пред почти нераз-

решима дилема. Абстракцията изисква усилен мисловна дейност и това променя първичния непосредствен тон на народната поезия и го приближава до опосредствения и рационален тон на индивидуалната поезия. Поетът е разрешил тази дилема като е изразил и логическата сфера чрез образи. Глаголите, които употребява, са насочени не само към разума ни, а се промъкват в съзнанието ни посредством първичните пластове на чувствителността ни. *И си падна царна арапина* при него става *Ledöndül Szerecsen a földre / Струполи се арапинът на земята*. В този глагол се съдържа едновременно *ledöl / рухна* (падане, стоварване на земята на предмет, но предимно сграда или дърво) и *döng / тътне* (отекване на тъп звук по земя, издавайки глух звук кълти, тръпне, гърми, търкаля се). Двете понятия се усещат едновременно от читателя, едновременно се възприемат и то не само с разума, а и сетивно, като че ли с цялото същество.

От словесните връзки също блика пълнокръвна образна чувствителност. *До край земя гласове се слушат* при него е *Földeken át nyilallott a sírás / През (много) земи произлиза плачът*. Нямаме друг поет, който с толкова поетичност да обогати глагола *се слушат* от оригиналния текст.

И с този глагол и словесната връзка Ласло Наги кара читателите си да възприемат това което им казва, което говори (за разпространението на плача), не само с разума си, а и със своите сетива, едва ли не с цялото си същество. Думата *nyilallik / произлиза* (прострелва, пробожда) извиква в съзнанието на всеки най-напред първото си значение, а именно че тялото, главно при дишане или при навеждане *внезапно се обзема от раздираща, пробождаща, продължителна остра болка*. Докато възпроизвеждаме навярно многократно усещаното от сетивата ни и складирано в мозъка ни първо значение на думата, разума ни схваща и второто значение, че *се разпространява, напредва, тича, пропуска със скоростта на стрела*, както стрела, откъдето идва корена на думата, сравни българското „прострелва, стрелва (се, ме).

Четвърто: повече или по-малко е видоизменил превеждания текст, на места го е съкратил (слива два реда в един или съкращава няколко реда), на места го е удължил, на места е заменил едни части с нови, по свой вкус.

Юнашката песен *Марко Секула и крал Латинша* при него е 201 реда, вместо 207, защото на места е слял два реда. В *Седem царе и арапини* отклонението е още по-голямо, унгарският вариант е с 46 реда по-кратък. Тук поетът не само

сгъства текста, а на места съкращава цели редове, понякога по 5-6 реда.

За това художествено сбиване, сливане на два-три реда, поетът е бил подтикнат от разликата между унгарския и българския език. Българският език е *аналитичен език* (връзката между думите в изречението е осъществена не чрез падежни форми, а посредством служебни думи, словоред и др.), а унгарският е *синтетичен език* (връзката между думите в изречението се изразява посредством склонителните им форми), ето защо в превод всеки ред, дори и при най-точен превод, е по-кратък с една-две срички. Ласло Наги е трябвало да избира: или непрекъснато трябва да слива редове, или почти във всеки отделен стих, заради стихотворния размер, да добави една-две „думи-подпльнки“, главно прилагателни.

Ласло Наги използва и двете възможности. В *Марко Секула и крал Латиниша* например, където от 207 реда е съкратил само 6, почти във всеки ред намираме някоя дума за пълнеж: вместо *седи на диван високи*, *fenn ül a magas divánon* / *седи горе на диван високи*; вместо *му паднала книга на рамена*, *égből irás esik a vállára* / *му паднала книга на рамена от небето*; вместо *Ай, ти, Марко, господише, Ай, те uram*, *édes uram* / *Ай ти, господарю, мили господарю*, вместо *Крали Марко*, *híres Krali Markó* / *прочутия Крали Марко*; вместо *младата му щерка*, *édes egyszülött leánya* и т. н., и т. н.

Несъмнено е, че когато в простия непринуден език на юнашката песен попаднат 80-100 вмъкнати за пълнеж редове и думи, предимно определения, само заради стихотворния размер, носещи навярно в най-голяма степен отграничителните знаци на индивидуалния стил, езикът на юнашката песен ще стане по-богат, по-нюансиран и преди всичко по-индивидуален. Този израз на творческата индивидуалност обаче е чужд на древната, архаична българска народна поезия. Характерен е обаче за стила на по-новите унгарски народни песни.

Така Ласло Наги е доближил стила на българските народни песни до този на унгарските народни песни дори там, където не е искал. Към тази невярност го е отвела верността, придържането към българския стихотворен размер. Знаел е добре че ако при българските стихове от вида 4 + 6 съкрати две срички, тогава ще приближи българската стихотворна форма към значително по-рядко срещаната стихотворна форма 4 + 4, характерна за древния унгарски стихотворен размер.

Прекалената употреба на думи за пълнеж е могъл да избегне само чрез сливането на два реда в един или три реда в два.

Ласло Наги обаче не само слива редове, а както вече споменахме, съкращава цели редове понякога пет-шест реда.

На въпроса дали съкращаването на цели редове е съвместимо с метода на народния творец, колкото и невероятно да звучи, можем да отговорим утвърдително. И народът видоизменя възприетия текст, дори с поезията на Петьофи и Аран се разпорежда суверенно. В народната поезия няма оригинален изходен или пратекст, както в литературата. Колкото пъти се пее една песен, толкова варианта има. Преводите на Ласло Наги не се различават повече от преведените творби, отколкото те самите от някой свой вариант, те са точно такива, като *унгарски вариант* на българските народни песни, сякаш унгарският народ е усвоил и оформил според свой вкус тези песни. Разликата е само в това, че докато във фолклорното изкуство не толкова естетически съображения, а на първо място обществените условия на традицията създават различните варианти, то при Ласло Наги роля получава и естетическата гледна точка.

Някои от по-бледите, по-непълнокръвни клишета на епическата песен е изоставил по естетически причини. Текстът на съкратените редове е слаб, съсухрен, едва се държи на крака, има нужда от патерици. Съсухрен е, защото разглеждаме текста откъснат от „светата триада“ на народната песен. Народната песен не може да се опознае само от текст, от книга, от гледане. Ласло Наги е принуден художествено да сбие текста на дългите епически песни, защото откъснат от музиката и танца текстът на места наистина се е обезсилил. Народната песен също е „тристранна“ (музика, текст, танц). Трите различни елемента създават една свършено допълваща се цялост.

Дългите песни Ласло Наги обикновено сбива, съкращава, въпреки това често се срещат и повторения. На места думите, които са в края на реда, повтаря на следващия ред, например:

*Eredj, Jána, a Dunához,
Fehér Duna hűs vizéért,
Hűs vizétől felépülünk!*

*Поиди, Яно, ми донеси
от бял Дунав студена вода,
от студена вода да оздравеем!*

на друго място:
*Legény fekszik tengerpartra,
Tengerparton lepedőre*

*Лежи ерген на морския бряг,
на морския бряг, на постилка.*

На места повтаря цели редове. На места удължава песента с нов ред, например:

*Megfordult a Szerecsen a szóra,
Megfordult a pokolbéli dervis.*

Пак арапин на нишан застана.
*Обърна се арапинът на тия думи,
обърна се адският дервиш.*

Или:
*Sátor volt az, fehér sátor,
Selyemből szőtt fehér sátor.*

*Шатра бе това, бяла шатра,
от коприна изтъкана бяла шатра.*

Или:
*Hízelgő hívás rosszra vall,
Török ravaszság törbe csal.*

Това е турска измама.
*Ласкателен зов в зло се превръща,
турска хитрост в капан примама.*

Другаде пропуска един ред и на негово място вписва втори ред на мисловния ритъм. В оригинала е така:

*Било що било - забрави
и насам се управи.*

Вторият ред е изоставен. На негово място идва нов ред:

*Ami volt, elmúlt, elfeledd.
Seb ha volt, az is beheged*

*Било що било - забрави.
Рапа ако беше, и тя щеше да зарасне.*

Какво го е подтикнало към промените? Дали празен каприз или произвол? Не. Поетичният изказ на Ласло Наги и тук е бил воден от традицията на унгарската народна поезия. Повторението на думите от края на реда в началото на следващия ред, епанафората, има народностен произход също както мисловния ритъм, паралелизма.

С прилагането на мисловния ритъм навярно е целял чувството, служещо като основа, като източник, като изходна причина за песента или поне на тази ѝ част, основният тон да зазвучат, и както музикален мотив, да го насосва, реди и развива по-нататък.

Несъмнено е, че в превода на Ласло Наги и тук е вплътен съзнателен артистичен труд, ала това е станало по древна, наследена от унгарската народна поезия традиция.

Друг е въпросът има ли право поетът-преводач, макар и въз основа на традициите на собствения си народ, да преобрази песните на друг народ така, както правят ежедневно безименните народни певци. Тъй като променящите се инстинктивно умения на живеещите в духовна общност маси винаги са насочени в една посока, така се оформят прегнантно единните народни, национални стилове. „Всеки народ говори за доброто и злото на собствения си език“, казва Ницше. Ласло Наги се е стремил да покаже този дълбочинен слой на народната песен, който с всеобхватността си надскача тази дистанция. От Барток е разбрал, че запознаването с най-дълбоките пластове на народната поезия поставя въпроса за необходимостта от сравнение.

Превод: Светла Кьосева

За българската народна поезия

Българската народна поезия открих за себе си през 1951 г. по време на дълготото ми пребиваване в София. Трогна ме нейната игривост, безпределност, поетичната ѝ дързост. Без колебание започнах да превеждам. По време на работата си почти винаги чувствах, че това, което правя не е просто един превод. Записаните върху листа редове трябваше да заговорят сродно с гласа на унгарската народна поезия. И ако тези оригинални песни успях да ги накарам достатъчно добре да зазвучат на унгарски, то това съвсем не е моя заслуга. Похвалата е за онези пеещи поколения, които векове наред създаваха и претворяваха унгарската народна песен. Причината за неуспеха, ако има такъв, трябва да се търси в личната моя слабост.

За мене, като поет, ми беше полезно да превеждам, за да опозная същността на една народна поезия. Макар и да става въпрос за българите, често си мисля, че народната поезия и в наши дни може още да подхранва, може да бъде полезна и за най-новата лира. Историята на поезията ни показва, че в различните епохи тя въздейства по различен начин, къде с романтиката си, къде с реализма си. Влиянието ѝ обаче, с изключение на големите личности, бе по-скоро неблагоприятно отколкото благотворно. Наивната естественост, звънящата музика, посърнаха в ръцете на непосветените. Това подкопаване на престижа на народната поезия продължава и до днес. Най-после трябва да се опознае нейната многообразност. До пъстротата ѝ трябва да открием нейната песенност, до реализма - абстракциите ѝ, до светлината - скритите ѝ превъплъщения, до набожната ѝ простодушност - прострелващите и небето светотатства.

Една от древните стихотворни форми в българския народен епос това е дългосричковият ред бугарщица, 15-16 -сричков ред, при който цезурата следва след всяка осма или де-

вета сричка т.е. тя е твърде подвижна. Тази форма намираме жива в сърбохърватската народна поезия още през XVIII в. При българите тя много по-рано остарява и поради това е застъпена по-рядко в песните с такава ритмика. Произходът ѝ е невъзможно да бъде установен, обаче чрез наименованието ѝ (бугарщица = българско) лесно може да се каже, че е български.

В епоса най-предпочитаната форма е десетосричието (4+6). Според някои български изследователи, от старата форма при различни цезури с удължаване или скъсяване с по една сричка, произлизат по-новите ритми.

По-честото използване на другото десетосричие 5+5 (3+2, 2+3) обаче е по-интересно. При нас (в средновековната ни поезия) това се отдава на влиянието на италианската грегорианска песен, но не звучи напълно убедително. В българската народна поезия тази ритмика е общоприета, приляга към езика и не може да се разглежда като новодошла.

В най-новия епос, в хайдушките песни, в голяма част от баладите, но и в лиричните песни, най-често се употребява пъргавата форма 5+3. Това е забележителна българска форма. Другото осмосричие, 4+4, с особена решителност преобладава в празничните песни. Дванадесетосричните и десетосричните редове, разделени на еднакви части, римувани, дават също характерни шестосричия или петосричия.

Напълно в свободен ритъм са гадателните и днешните задунайски коледни и новогодишни песни.

Римуването никога не е правилно. Понякога и три-четири реда звучат еднакво или пък остават неримувани. Затова българската народна песен само в най-редки случаи може да се напише в стихотворна форма.

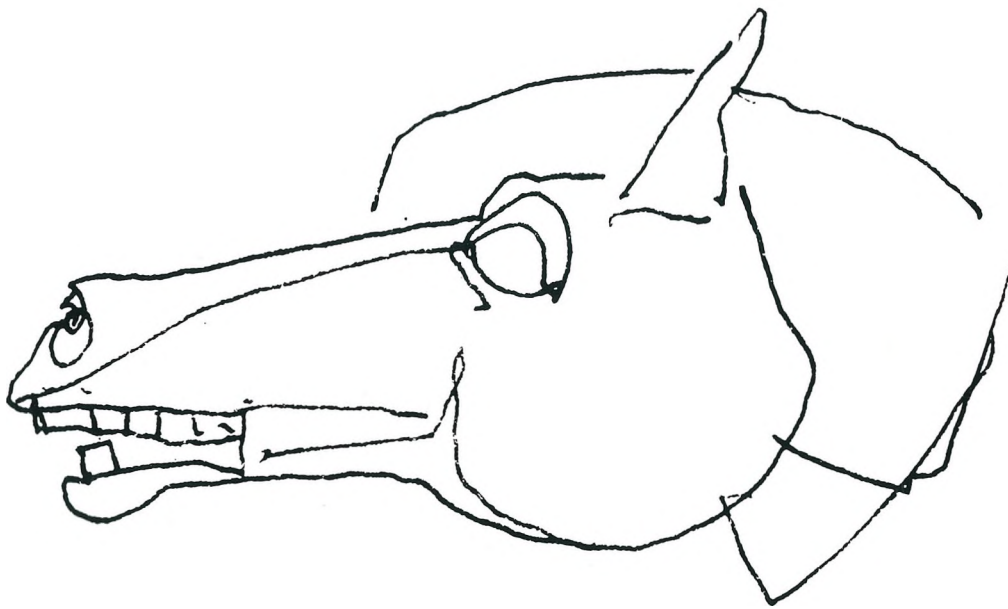
Превод: П. Петров

ЛАСЛО НАГИ

За „Венчавка”

Преди няколко години край българското море на острова, наречен Несебър, под открито небе видях началото на една сватба. Младата двойка стоеше на връх острова, ечеше музиката, сватбарите пиеха, чукаха наздравици с въоръжените с фотоапарати чуждестранни туристи. Тържествената церемония течеше. Ала продължаваше твърде дълго. Имах чувството, че свързването на двамата млади е само предлог за проточилата се дандания. Те можеха само да чакат, стояха като статуи, гледайки с болка вълните, величествената активност на морето. Не можах да издържа тази неподвижност и отминах. Отнесох със себе си образа, който взе да зачева в стихотворение в мен. У дома, след първите няколко реда, не можах да продължа. По-късно дръзко реших да дам преносна сила на видяното, да го издигна в символ. Ще пиша за младостта, за младостта, която означава бъдещето, за тържеството на нови, по-човешки идеи и за това как вкостенелата се изостаналост може да забави това тържество. И се сетих за своята, съвсем не бляскава младост, за началото на петдесетте години. Ето защо стихотворението напусна преградите на преживяното, не се превърна в пътепис, ... а стана, ще ми се да вярвам: борческо слово с всеобхватно значение, до цялото живо човечество. На времето исках да сложа подзаглавие на стихотворението, но не го направих. Сега ще ви направя това признание, под Венчавка може да си представите следното: Писах срещу развалата и разрухата, срещу всяка теглеща назад сила, за младостта.

Превод: Светла Кьосева

Венчавка

С лице към морето стоим тук двамина,
отекват тропети в тържествена златна тревога,
кларнети пишат, смутени с тътнежа на тъпан,
страшно е, стъпки трополят, в стихия се вият
сякаш море, мятат се и ни плашат в гръб,
защото на морето ни представят,
то нека знае, стоим тук двамина
на каменния нос, навърх човката на вбитата
в безкрая суша, две звезди човешки,
овеки вречени в доброто, в истината
и прекрасното, отвъд най-дивите съновидения,
в реда, който ще дойде на света чрез нас,
нека знае морето, безспирният напор:
старците са умни, на старците съветът не пояхва,
те позволяват: И СЛОВОТО ДА СТАНЕ ПЛЪТ, ЩОМ МОЖЕ,
зъл кодекс от мермерни профили-плочи
върз огненото цвете, няма ще го съсухрят,
със своите погледи, комети скрежни,
нима ще сринат в прах пладнуването на сърцето,
нима ще плуват в синевата осполените бради божи,
с убиваща зародишите сянка, черна лента
да обвие планетата-морава - махни се, уплах,
ние сме величавост, короната ни - вечен плам,
е низ от звездни траектории, несуетни лампи на ума,
на знанието спирални кули към безкрая,
в короната ни няма доктрини-драгоценности,
и не с миртов венецът ни: сплит вени върху черепа,
по слепочното синьо на света - същият пулс,
туптене също около качулката на чучулига,
ние сме огън, ние сме кръв, и мед, и мляко,
посланне космично срещу скрижали на деди,
на трици ги трошим като маца, това е наша хватка,
ние сме мирът, яростта на пресътворенното,
цъфтеж на блянове срещу пустош канонна,
срещу скопените, защото хероическа е нашта страст
и звездите ни бунят за най-велико единение,
за да сплашат лицата ни с цветния прах вечната смърт,
за да е пълен май на любовта ни от дъха неземеи,
от литналите копчета нощта да е с щурци и със светулки,
от росата ни любовна да са силни смарагдовите ниви,
да плъзгат жребците ни старци с кораб копринен,
магията на младостта да разтапя кокали и бръчки,
о, нашият истински кум е морето, морето,
търкалящо дари годежни от теменужна далечност,
повои бебешки, дантелени искрящобели валяци,
да почете безмерната в простора жажда,
и закона, който и роптаещите вече
са длъжни да тачат, защото ги разяжда
сол, ранява ги светлик, все пак се случва нещо,
радвай се, море, стоим двамина озарени,
на кремъчния нос, в световната витрина,
по воля на брадите тебеширнобели,
ръка в ръка, очаквайки да свърши ритуала,
търпим празничното изтезание на символите,
зад нас е гневнозелена коприна, която
приижда на вълни, като наситени с надежда ниви
и черепите ни търпят пороя бисерен, житото, ориза,
рубинов и опалов екот, баяние шаманско,
слова хилядолетни, дъга от суеверия-порой:

ПЛОДЕТЕ СЕ, ПЛОДЕТЕ СЕ, ПЛОДЕТЕ СЕ,
 сипят връз нас от подноси медни лигнитно-кафяви ръце,
 ръце зад гърбовете ни, ръце-сгърчени готически букви,
 жълти и зелени, изтръгващи жлъчки, хероиново бледи ръце,
 стържещи девича гърд, сякаш сушави тестиси, с пръстени-черепи,
 ръце с пръсти, разперени като олтарен свещник,
 и еднопръсти ръце: ръце-кобур на револвер,
 с киселина и със съдби боравещи, ръце за балсамиране,
 ръце зад гърбовете ни, ръце в мълнията на
 наздравичите, ръце, вдигнати за младоженците,
 ДА ЖИВЕЯТ МЛАДОЖЕНЦИТЕ, ДА ЖИВЕЯТ, стоим стихнали,
 с лице към морето, а зад гърбовете ни ръце,
 ръце пускат от златните обори на музиката
 кръвожадни мелодии, хищни ритми,
 и идват пантери, орли да гризат неподвижните,
 но ние трябва да стоим по кралски, ръка в ръка,
 със споени ръце, със слято кръвообръщение,
 в ореол от вени, булка в премяна-момина сълза,
 с лице към морето, усмихнати на гигантската шега,
 от пяната подхвърлени призрачни бебешки повои,
 гледаме двойките албатроси в неуморния им полет,
 и стоим, две статуи, във вихъра на хоровода,
 чакаме, когато краката тупат в удара на тъпана
 и разлюляват огнения мозък на майката земя
 черни шевро и скъпи еминии кехлибарени,
 ботуши лачени, озъбени със шпори, с гребен-
 ален карамфил прорязват стона на земята, праха,
 и риещи прахта цървули свински на бедняци,
 четинести и чорлавички уродчета,
 беговски скачат с щавени отшелници-калеври,
 с чизми, капини морави, с цвят на обесен,
 с обща остроноси, чепици, стегнати с ширит за траур,
 омешват се пачаврите и фините воали,
 петно до петното, сношаващи се нощни пеперуди,
 епископска наметка, порфирен кардиналски плащ,
 затворническите раета се гърчат - червеи, които
 ближат пирамидата на утрото си: качулка на палач,
 изхвърлят на съцветия балерини хилави,
 пълхтейки силно горе към гирляндите,
 към гала-тениите на пира, ситният на музиката
 в ножица на фракове дипломатически, сетретата
 от четкане протрити, сияещи, защото са поканени,
 и се омешват тюл, вонящите на конска пяна
 копринени гашета на джуджета-жокеи,
 диви орди от хермелини с кожуси агнешки,
 пълхтят в екип лазурен единайсет медалисти златнички,
 тълпят се наградени тимове, задоволените,
 ревнителите на славата, шахматисти с конски скок,
 с елещи-купи пълхтят валетата от картите,
 шътат чиновничетата - отпред, отзад - с бръчици-усмивки,
 секретарки, миражи нови над земята мержелят,
 сред пара на кафе, в дантелите на скъп тютюнев дим,
 из шлейфа чумен мис Европи и Америки,
 в обятия на босове, на позлатени въртележки,
 високо кацнали пауни в златно въртящо се дърво,
 над тепащи в праха кокошки въртоглави,
 над мацките сиротни и замаяни, пълно тържество,
 потръпват гълъби опръстенени, празничен залп,
 отлитат безвъзвратно за поздрав шапки и фуражки,
 лъсва острие на сабя, сребреещ стрък от розмарин,
 муселинени шалове и кърпи със лика Христов,
 изилуваат към небето знамена, над знамената плуват,
 изилуваат престарели тебеширнобелите божи бради,

и еква възгласа стерилен, впушение на ледените сфери:
 ДА ЖИВЕЯТ МЛАДОЖЕНЦИТЕ, УРА, НО БЕЗ ДА МЪРДАТ,
 стоим с лице към морето прекрасни двамина,
 магьосват ни в неподвижност и ни увековечават
 с камерите си фотографии с глави-пропелери,
 висят над рибите, приклякат в зеления въздух,
 о, не, това не е отряд за екзекуция, увековечават ни,
 от тръбните лещи-очи избиват студени лъчи,
 звънтят и тракат, свирят крилата им-сита стоманени,
 сици машини-оси, точни, целите с копчета и пружини,
 моторизирани ужаси от зловещите гравюри на Бела Кондор,
 увековечават ни, печатарите пускат в полет
 размножените ни лица: МЛАДОСТ, СОКОЛЕ,
 СВЕТАТ Е ТВОЙ, ЗА ТЕБ Е СВЕТАТ,
 огромни букви за нас, изправените тук
 с лице към морето, зад гърбовете ни е сватба,
 лети скъпото време, по-бързо е от сокол,
 ала пред нас е все денят, зад нас е нощ,
 нощта е все зад нас, макар че се препира с мрака
 белоцветната ябълкова гора, възпламенените
 лалета-дървеса, безброй пролетни лампи,
 дъгата от огън и кръв, пещта на илюзиите,
 ултра-света на мозъците, и все пак могъща е нощта
 и напразно е тази венчавка, венчавка зад гърбовете ни,
 където мраморно застиват застлани ледени грамади,
 маси в нощта, бели, дълги като железен път,
 в чиниите - засмени рози, обилни като Розовата долина,
 поднесени ястия да парнат жлезите,
 да сърбат златни локви супа, ред мними ореоли,
 труфила и циркови букети, кратуни-маски,
 набъбват в шафранената пара, сияят в лойта,
 месести джибри, озахаряват се, опиват се главите тук,
 главите-корк, главите-диамант, декоративните
 глави-кратунки, гумени глави с надуваеми усмивки,
 глави плашила, уплашени глави, свепливи,
 глави порумениящи, глави предвзети и лакоми глави,
 бълбукат в крем, пламтят сред алкохолни благини,
 глави за кървава награда, сиротни, вечно треперещи глави,
 глави-мошехранителници на мигрената, излъчващи,
 глави скрибуцащи чакълести гнезда на завистта, глави,
 глави финорезбовани амвони на клеветата,
 глави-ветропоказатели, глави-танкови куполи,
 глави-гълъбарници, глави-вавилонски кули,
 треперушки върху старо родословно дърво: глави-градове,
 туптящи глави демони, непокосени змейски глави,
 глави зад гърбовете ни, карат ги и ги търкалят
 боговете им старците: глави с бради-водовъртежи,
 ДА ЖИВЕЙ СВАТБАТА, ДА ЖИВЕЙ СВАТ, СВАТБАТА,
 музика зад гърбовете ни, свиря вечната банда,
 шурти из цигулките избичен боров лес, по тъпаните
 тъпанци все набиват кожата на ниятливи магарета,
 а струната изтръгва само лудостта, и къртящия залив,
 и трескавия ек на звънците, медена шия и трендафил-гръклян,
 ДА ЖИВЕЙ СВА СВА СВА СВАТБА СВАТБА СВАТБАТА,
 гъгнат надебелели езици, ала гроздът вечно дава вино,
 вечно се ражда агнето, и вечно се окървавява в блясъка на ножа,
 кухнята пламти, потят се тенджери безспир,
 опоскват се месата и костите се смятат в морето,
 бълва в морето, празни се и уринара сватбата,
 и отново СВАСВАСВА СВАСВАСВА СВАТБАТА,
 надига нашто вино, разчупва питата ни сватбата,
 преживя пая ни и мърсува в ложето ни сватбата,
 безсрамната, сгърбушена, в гърч пружинира,

събаря с лакътя си цветовете-свещи, с лугата си
 земята позори и умъртвява корените сватбата,
 къдрица до къдрица, лик връз лик се блъскат,
 кола върху кола бесуват, сближават задници,
 полепват всичките световни марки-насекоми,
 о нощ, ти брачна на развалата, о, сватба,
 черна сатанинска литургия, грозилище, искрят в нощта
 седефа на ноктите, жаравата на люта рана,
 кармин и черен лак, бръмбар-зелен емейл,
 сух пръст с топаз, бяла протеза на венец разяден,
 платинен мост върху пилони гнили, искрят и кухни, и шупли,
 повяхнал мъх, в уши-прахан гнезди синигер-обица,
 твари с глави-бухали с пресовани изпражнения в ръка,
 искрят големи златни букви, и фини бронзови листа,
 сипеи на яловостта, пустинни херпеси,
 лица-лисичи дупки и пори, в които стършели са наематели,
 искрят разрошени лешоядните коси на деверите,
 червясалите им тояжки, шаферките, сватите,
 до мозъка разврат, искрят до корени,
 омотани панделки на извъртелите се магно-ролки,
 увенчани с конски фъшкии, все камериерки на смъртта,
 а ние стоим с лице към морето двамина застинали,
 искрят чашите, струните, искри танцът, майката земя,
 искри сватбата, искри буйният празник,
 вихри се в небето, стрелва се свистейки към земята,
 оркестърът им свири, стърже, стене и ситни:
ДЪРТА ВЕЩИЦА ПОДСКОЧИ, СЕМЕТО МУ ТЯ НАРОЧИ!
БУЕН ТАНЦ СЕ ЗАВЪРТЯ, РУХО СБРЪЧКА, ИХАХА!
СВАТБАТА МУ ДА ПРЕМИНЕ, ПОСЛЕ ДРОБА МУ ДА СТИНЕ, ХЕЙ!
ЩОМ ПОДАГРАДАТА НАКВАСИ, ПЕТЛЪО СТИГА СЪС ГЛАСА СИ,
ДИДИДЮХ!
ТЮХ,ТЮХ,ТЮХ, ВЪШКА ЛАЗИ ПО ДЕЛЯНКА, ДИБИДЮС!
ОЖРЕБИЛА СЕ КОБИЛА, КОНЧЕТО Й ДОРАЛИЯ, БРЕЙ!
ГЛЕДАЙ ГОРЕ КЪМ ЗВЕЗДИТЕ, НЕ НА БУЛКАТА В ПОЛИТЕ, ХЕЙ!
БЯЛО АГНЕ, БЯЛ ОВЕН, СВАТБАТА НЕ Е ЗА ДЕН, ХЕЙ!
СМЪКНА БУЛО И ПРЕМЯНА, ТЪЙ ОСТАНА ДО ЗАРАНА, АЙ!
ВИЖДА ЛИ СЕ ТОЗИ КОКАЛ, ОТ БЕТОН ЩЕ СЛОЖИМ ЦОКЪЛ, ЕЙ!
БУДА И ДА СЕ СЪБОРИ, С ЛЕЙТЕНАНТА НЕ СЕ СПОРИ, ХЕЙ!
ГАРВАН В КРИПТАТА ТЪРШУВАЛ, В ЧОВКАТА С МЕСО И БУЛО, КЪШ!
И ЗА НАС, И ЗА ВАС, ПЕЕ, СКАЧА ДЯДО МРАЗ, ХОПА!
ОТ ХИЛЯДА БЪЧВИ С ЧЕП ЛЕЙ СЕ ВИНОТО БЕЗ РЕД, ЛЕ-ЛЕЙ!
ЧАШИТЕ СА БЕЗОПАСНИ, ЕКСКАВАТОРЕ ПРЕКРАСНИ, ЕКС!
ТЪЙ И ДРУГ ЗНАЙ ДА ПИЙ, ГЪРЛОТО МУ НЕ СЕ ТРИЙ, БЕЗ МАНГИЗ!
ФРЪЦ, С ЛИСИЦИТЕ ЗАВЧАС, НЕ СЪМ КУРВА САМО АЗ, ХЕЙ!
ЕХ, ДА МОЖЕШЕ КОМАЙ ТАЗИ НОЩ ДА НЯМА КРАЙ, ЕХ!

а ние, закичени с ленти, венци, сред време гръмовно,
 стоим излети от бронз с лице към морето!

Превод: Светла Кьосева

Ласло Наги

Трябва да е било 1951 година, когато Ласло Наги се появи в София. Бях армейски офицер и сърмен пагон ме отделяше от младите поети, между които той се бе намерил естествено. Още се измиривах от пупоната на моя строеви жребец „Утро“; в неуютна единствена стая смествах спалня, гардероб, маса, библиотечен шкаф и детски кошчета, а те - младите поети - като летни пилета осъмваха с Есенин, Блок и Анна Ахматова.

Първата среща с Ласло сега е нещо като рентгенова снимка, от която се отделя лъскавина на бастун, завален български говор и части от костюмче на сиромашко момче, издокарано като за чужбина. Иван Радоев, който ни запозна, вече се отдалечавахе от своите бригадирски песни и ни четеше онези интимни стихове, които за някои щяха да прозвучат като измяна.

После - в тучната пролет на 1954 година - пътувахме заедно с автобус надлъж през Мизия. В автобуса бяха Ангел Каралийчев, Ламар, Светослав Минков, Александър Бурмов, Тодор Генов, Орлин Орлинов, Найден Вълчев и нашият „патрон“ полковник Гетман. Четири или пет дни замръквахме и осъмвахме заедно, а не разбрах с какъв човек ми се е кръстосвал пътят.

Още по-после, през 1963 година в Будапеща - Ласло Наги определи среща на Атанас Мандаджиев и мен пред стария ресторант „Матиаш пинце“. Той вече бе оня Ласло Надъ, когото в идното десетилетие мнозина щяха да откриват с голямо закъснение. Срещата предизвикахме ние, за да му искаме пари, и не се досетихме защо нашият приятел ни чакаше на тротоара пред „Матиаш пинце“, а не вътре - на маса. Той бе заглъзнал в онази бедност, която е моралните основания на поетите да кажат каквото трябва, а подир големия успех и нареждането на живота - да ги украси.

После дойде и истинското приятелство. Виното, което разточително трябвахе да се изпи, се изпи; екзалтираните приказки, които бяха за изприказване, се изприказваха; възторзите,

които ни нажежаваха, тук-там прегориха жива тъкан; успехът вече не предизвикваше спорове. Оттук нататък можехме да помълчим като пред изгледана до края пиеса, да пренесем спора в самите нас и с по някоя дума да открием усложнените състояния, до които ни изведоха през изтеклите десетилетия усложняваните с думи състояния...

„Някои смятат, че с годините човек трупам и страх. С мене се случи обратно. Дълго търсех да определя едно свое особено чувство, докато един ден проясено почувствах какво е то: от нищо не ме е страх!...“

„Не е възможно да не си го преживял: почти физически усещаш своето отсъствие от живота, че съм смъртен и в един много близък ден малкият свят наоколо ще замръкне опразнен, без мен... Това винаги става сутрин, в мига на пробуждането. В смътното състояние, когато още не можеш да определиш къде си, това усещане е толкова реално и бистро - като капка кръв върху бяло платно. Може би защото сме най-истински в отдалечението от света, в небитието между съня и пробуждането. Може би защото това небитие е на миг разстояние от собственото ни вечно небитие, което все още можем да осъзнаваме...“

„В българските народни песни открих всичко, което беше мои предположения и догадки... Българската образна мисъл отпреди няколко века ни е изпреварила с хилядолетия. Нейните абсурдни понякога метафори раздвижват толкова необикновени асоциации, че съвременните ни литературни възгледи започват да изглеждат повърхностни. Там е изходната точка, от която започват истинските направления на художествените търсения. Енергията на фолклорната образност прави от света силово поле, което съдържа и образа на света, и силите, които го изпълват, и нашето присъствие в него. Това е непостижимо и за най-красивото описание...“

„Една награда, която носи името на Ботев,

може да бъде само една голяма награда. Ще съм щастлив, ако мога да бъда само следа от неговите велики стъпки!“

Къде говорихме тези неща - в „Бечи капу“, Българския културен цетър, „Пещ-Буда“ или „Корона“?... Неиде сините електрически светлини се разпояват във влажната нощ; в тежките води на Дунав просветват зеленикави петролни петна; течение всмуква людски тълпи в мраморните устия на метрото: Янош хедъ свети неиде високо като самотна звезда; около разкошните къщи по склоновете на Гелерт, затулени от стари дървета, глъхне шепот, с който две сенки се доверяват една на друга; Рибарските кули окаменяват от хладната тръпка на вятъра... Будапеща е голям и тежък град. Разкошните му впрягове са се люшнали в огромните порти на старата австро-унгарска аристокрация и са потънали в отдалечението на спомена. Скъпите кожени палта на тези, които още си спомнят, висят изпасани под лоената лъскавина на виенските гардероби. Върху античните остатъци от Аквинкум времето е наслагало тлъсти пластове пръст. Времето покрива с пепелака на забравата впрягове, черепи на расови коне, хусарски саби и златни сервизи. А тежките столове из старите кафенета в Буда още не са изстинали от затоплянето на Петьофи, Ендре Ади и Атила Йожеф. Огромните им сенки присъстват и до нас, в самите нас. Неиде от Шомодъ, неиде от Бараня, от Веспремско, Егерско и Трансилвания все някой идва тук и тъй пришепва, че гласът му закънтява от Дунав до Тиса. Пак е дошло времето на селянчетата да идват тук в Будапеща да се послуша в пришепването им! ...

Келнерът внимателно поставя в пепелника падналата на масичката цигара - за малко да прегори плетената покривка, а не сме забелязали... Много прегаряния и пожари стават незабележимо. Никой не забеляза кога Ласло Наги разседла своите коне, кога свали юздите им и ги пусна да препускат с огън в гривите. Той беше един от разпилените из Пустата самотници, които населяваха околното безлюдие с видения. Това населяване бе толкова изкусително, че го приехме като собствено избавление. Той толкова бе повярвал в своите селски сънища, че накара и нас да повярваме. Като дете, което не знае какво зло прави на събратята си - като го видят предоставил се на злосторниците с голи ръце, той тръгна към света със закачка в очите. Надира му останаха училището, в което преди него бе учил Петьофи; голямото дърво, на което се бе качвал, за да зърне отдалеч българските войници; коравата до троши-зъб питка, хвърлена от него на селския покрив, та дано баба му замеси пресен хляб; печката в башиния

му дом, която той сам бе правил от ламарина - една дебела стоманизирана като всяко военно нещо ламарина, попиляна от многото минали през Унгария войски.

Оттук нататък Ласло Наги щеше да измери точната тежина на думите в устата на своя народ и тези, които се нареждат при него; да го улови спазъмът, който е улавял Атила Йожеф и продължи тропоската на стъпките му - двадесет години след като краят на Атила се скъса... Големите поети ние долавяме с интимното си съзнание и затова е трудно да обясним на другите защо са големи. И аз, ако трябва на някого да обяснявам, не бих могъл да обясня каква точно е мярката ми, за да отделя измежду многото Ласло Наги и го нарежда при най-големите поети на континента.

На България той направи разкошен дар: двадесетина хиляди стиха българска народна поезия, Ботев, Яворов, Гео Милев, Вапцаров, Фурнаджиев и онези съвременни наши поети, които той усещаше близо до себе си. Стремителните извисявания на българската мисъл чрез неговите преводи заживяха своя непосреден живот отвъд пределите на страната.

Тази година в зрял септември бях с него в Родопите, Боженци и Трявна. Току-що бе получил международната Ботева награда - беше озарен и приказлив, както рядко съм го виждал през последните години. Най-сетне той стигна пред прага на Ботевата къща в Калофер.

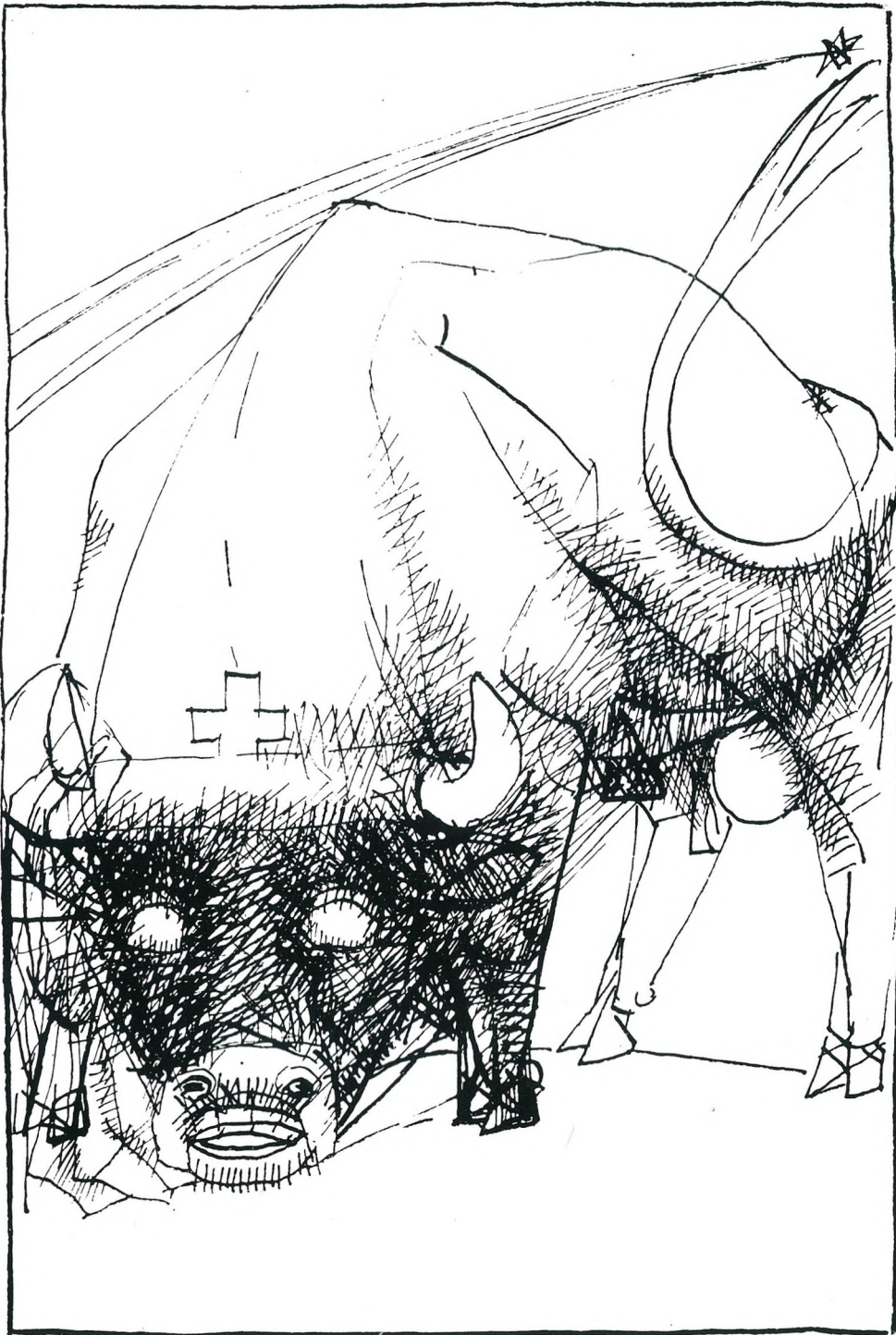
В Трявна се умълча пред говора на старата часовникова кула. Боженци го върна назад в годините, когато хората редяха къща до песен, песен до къща. Като човек, който е пипал общарски, ковачески и дърводелски инструменти, табаните му залепнаха пред занаятчийските дюкяни на Етъра. От дъното на титаничния скален процеп край Триград той се загледа в една вкопчена за голия камък елица и каза: „Това съм аз!“ Край границата междуселски автобус вдигна пепелака на Кестенското шосе - в автобуса пееха жени, та го люлееха. Ласло дялкаше кукла от върбова клонка - вдигна глава от куклата и се ококори: „Ей, хората още ли пеят?...“ Към въдицата, която му дадох да си улови пъстърва, не посегна. В Широка лъка гайдата на Хальо Калфата и песните на седем жени във вълненици извадиха от окоето му сълза. Неиде високо из Карлък и Кокалица отпяха митични чанове. Елаците на Драганица чернееха. В каменните падове гърмяха библейски води. Курортната суета на Пампорово и черметата на Панайот примамваха двойника в нас, но пред песента беше неприлично. А песента казваше:

Земьо, земьо, черна земьо,
що изидаш, що изпиваш -
пък се, земьо, не наяде
ни със млади, ни със стари! ...

На следващия ден язовир „Антонивановци“
светна като огледало, олюля се и остана далече

зад нас. Един самолет щеше да залюлее крила и
да се изгуби в небето на северозапад. Той щеше
да отнесе нашия приятел, който в един миг бе
разпознал в себе си сиромашкото момче в ново
костюмче, докарано като за чужбина.

поември 1976

Дневникът на Ласло Наги

През последните няколко години от живота си Ласло Наги води своеобразен дневник-хроника. Той го е нарекъл „Дневник-фрагмент“. Върху страничка от тефтерче, ежедневно отбелязва случилото му се през деня - неразположение или радост, среща с близък човек или с творец, развълнувала го новина, сън, внезапен образ или моментно настроение. Върху ограниченото пространство на листа, който си е определил за деня, често прави съкращения, имената споменава само с инициали, пише кратки, телеграфически изречения или само думи, които сбито да предадат картината, мисълта. Трупва образи, сънища, за да им намери място някой ден. Присъстваме на раждането, понякога мъчително, друг път със замах на нова творба, влязла сред шедьоврите на поета. На процеса на творенето, на съмненията, които нерядко го спхождат, на изненадата и радостта от всяко откритие: на нова дума, образ, стих. „Вече всичко ми се проясни. По-точно: зная какво искам - ала и стихотворението започва да се обособява, ето защо си остава загадка и пред мен: какво ще напиша, какви още редове.“ Жали всяка минута, която не е посветена на поезията, струва му се, че се е занимавал с незначителни неща. Ала написал ли е два стиха, е удовлетворен от деня си. За създаването на много от стихотворенията се подготвя грижливо, чете научна и популярна литература. Неизвестното го увлича, чете с увлечение етнографска литература, книги за животни или отмерили цивилизации, философия, архитектура, съзнателно търсени или случайно попаднали му заглавия и автори. Измъчват го съмнения, споделя душевна и физическа болка, отделя думи за цветята в стаята, за Дунав, който се вижда през прозореца, за дивите карамфили, за вълненията си пред литературното четене, за страха си от писането, без което не може: „И днес писах нещо. Тази страничка.“

Все по-често го спхожда мисълта за смисъла на живота, за смъртта. „И ние ще умрем. Ще напишем само още няколко стихотворения.“ Ала поезията не е станала каменна кула, в която се изолира. С цялата си всеотдайност към нея, Ласло Наги се прекланя пред природата и живота. „Едно единствено смислено страдание: раждането. Писането на стихове не е съвсем също: страдаме, кървим, но шедьоврите са малко, а прелестните бебета много.“ Макар и да живее от дълги години в града, той не е прекъсвал връзката си с полето и живота, който цари там. За него дъждът, например, не е градско явление, не е чадъри и киша: „Цяла вечер валя. Подгизнаха майските бръмбари.“

Три години от живота на поета върху петстотин страници. Сам Л. Наги споделя, че като „ратай на тази хроника“ се захваща все вечер за нея, след като денят е изцедил всичките му сили, тя няма да стане шедьовър, пък и за какво ли? Като Документ със своята безискусност, с откровеността, с която ни въвежда в ежедневието на твореца, тя навярно е по-ценна.

Предлаганият кратък откъс от дневника на Ласло Наги е от времето на посещението му в България през 1976 г., когато получава международната Ботевска награда. И в тези дни той се опитва да се измъкне от стягащите клещи на официалността.

Отломки от дневник

6 септември, понеделник

Почти всичко съм опаковал. Преди обед около 10 отидох в ДСКа (Ленин 41), да направя рекламация за изпратените от театъра в Солнок 6 хиляди форинта, които доколкото си спомням още не съм получил. Бързах да се върна вкъщи, обядвах у дома. В редакцията само хвърлих един поглед. Българите ме заведоха в два и петнайсет на летището. Хубав полет. Чакаше ме предс. на съюза на писателите, и Фери Орос, и Нино. Много съм слаб, ми каза Нино. Пийнахме по нещо. Хотел: Рила. Вечеря. Нино, Струмски. Преводачка ми е една бивша балерина, жена на Янчи Ванек, пенсионерка. Още не ѝ знам името. Имам апартамент. Опитвам се да се обадя на М. по автомата: включва направо Варна, т. е. винаги набира погрешно. Праця от умора. За късмет, приспивателно имам достатъчно. Тук е студено. Казват, че цяло лято не се е показвало слънцето. Трябва да се оправи времето. Живея на петия. Свикнал съм да отсядам в Х. България, харесвам го, ама сега съм висок гост. За съжаления в сряда трябва да произнасям реч. 11 часа.

7 септември, вторник

Снощи, като разбрах, че ще трябва да държа реч, мозъкът ми заработи, едва можах да спя. След закуска отидох при Ференц Орос, директора на Унг. институт. Говорихме за случая Береш, нали и той е от Ниредхаза. Речта на Ж. вече била при тях, те я превеждат. Поисках чиста хартия и още преди обяд написах речта си. Струва ми се, че съм избягнал високопарieto. На вечеря я дадох на Нино. И жена му Красимира е с нас. Пак звънях на М. по телефона, автоматата не включваше, обаждяха ми се от разни градове, милиция, детска градина. При нас сега V квартал е такъв. Понеже не щем да даваме валута, сами си правим автоматите. Момченцето на Нино е вече на седем месеца. Имат вече и момиче, и момче. - Слава Богу, апетитът ми е добър, не слабея от многото вълнения, прог-

рами. До мен е телефонът, но не търся никой от българските си познати. Уморен съм. Чета малко в леглото. Книгата на Карой Над за България. 11 и половина. Приспивателно! Студено е.

8 септември, сряда

Цяла сутрин отиде в дреболии. В единадесет и половина - прием в Съюза на писателите. Питаха ме много, говорих. Фотографката беше хубава. Зъбите ѝ бяха малко издадени отгоре. Обядвахме в ресторанта на съюза. П. Зарев, председателя, Павел Вежинов, бай Атанас Далчев, Нино, Божидар Божилов и още неколцина. На масата свещ. Преди да слезем тук срещнах Радой Ралин, моряшка шапка, дълга коса, брада, и двете посребрени, ала душата му млада. Последното му стихотворение, което видях: редове от речника - направил беше актуално стихотворение от тях. Мъничка литературна свобода. Не мога да почивам. - 5 часа: Мин. съвет. Жаден съм: шише кола. Джагаров чете указа на Министерския съвет за наградата. Живков младее. Чете от малки листчета. 3 страници. След него и аз ще чета. Нино ще чете превода. Ж. на останалите: много изразително съм говорил. На здравица с шампанско, шеги. Свърши бързо, Ж. подмята: Д. искал барове в София, вече има много. Ама за какво? пита. Аз: за тези, които не могат да спят. Тръгваме. Четирима телохранители, двама на вратата в унгарски хусарски униформи. Фердинанд Кибери е бил гарнизонен началник в Мишколц при хусарите. Оттам е униформата. Мръднете бе, момчета, казвам им, едва се сдържаха да не се разхият. Наградата е 4 хиляди долара, в плик. Сложих ги в десния джоб на панталона. И значката, т. е. медала е хубав, златен. С портрета на Ботев. Вечеря: Сиври паша, Нино, Ани, преводачката. В 8 часа гледахме новините, нашите не ги дадоха, не са ги направили за толкова време. Новините в 10 не гледахме. Обаждам се на М., но безуспешно. Тел. не работи. Лягам.

9 септември, четвъртък

Напразно бяха двете приспивателни, заспах късно. На сутринта трябваше по телефона да ме будят. Вчера Живков каза, че в четвъртък ще се срещнем, но нищо не стана - посока Габрово! Трябваше да излезем от града още преди започване на манифестацията. За съжаление, Ани беше забравила парите и се върнахме да ги вземем. Днес е празник на бълг. освоб. Още закусвахме, когато М. се обади от Варна. В петък вечер Саша отива за нея. Пред хотела в Габрово си вода бележки. По пътя видях бадемово поле, в него пасяха магарета. Шипченският проход: сред горската зеленина храм със златни кубета. Обядвахме на Шипка. Апетитът ми е чудесен. След обяда ми се присъни: колата се блъсна в черния ми камшик. Фери Шаму има тъкачен стан в Искан. Днес ще вечерям в дома на Сивриев. Може малко да съм се простудил по време на съня, имам сърцебиене, но може да е и от планинския въздух. Боженци: паметник на културата. Къщите са бели, а вместо керемиди по покривите има каменни плочи. С. ми показва в тъмното двора, и там има пещ. Има и дърводелска маса. Доста хубави инструменти, длетата. Сам е правил дървените колони. Хубава жена, хубава дъщеря, хубаво внуце (2 годишно). Камина: горят чепеници. В пещта, в глинен гювеч се пече свинското: много вкусно и крехко като роса. Водка, шопска салата. Момиченцето знае няколко унгарски думи. Разговаряхме до десет и половина. Трябва да спя, слаб съм.

10 септември, петък

Починах си, спях добре, до 8 и половина. Отидохме в Трявна, стар и чист град, също паметник на културата. Тук са родени двете сестри Джонголски. Много мислих за тях в музея, където имаше много занаяти, техните произведения, тук и сега действа дърворезбарско училище. На излизане от музея видях чудо: пред мен в зелена рокля стоеше Дж. 11 години не бях я виждал. Казах ѝ: телепатия ли е това? Усмихна се. Казах ѝ, че преди малко съм мислил за нея, и сутринта съм говорил на Саша за нея. Друг път съм я търсил, но без да я намеря. Преди няколко години я търсих по карта, З. Кирай ми нарисова мястото, ала съм държал обратно картата. - Уговорихме се да се срещнем в София, телефон и т. н. - Сглупих, че не я поканих с нас, щеше да се събере в колата. Любопитен съм за съдбата ѝ. Не е напълняла, тънка и хубава. Керамичка е, но каза, че правят паметник в Шумен -, може мъжът ѝ да е скулптор. Етъра: селото е на няколко години. Планирал го е един налудничав човек. (Сега е в болница) нарисувал

е най-хубавите бълг. къщи, те са построяни тук. Ковачи, колари, кожари, медникари, тъкачи. Работят с водна енергия. Водата се излива в кръгло дървено корито, върти и изпира изтъканите вълнени покривки. Обяд: тук. Спах в габровския хотел, бръснене, изкъпване. Вечеря: в гостилница в стар габр. стил. Ще ми се да телефонирам в Пеща, ама телефонът няма сигнал. Двойно приспивателно. Един и половина, плочи за покрив: поливат скалата: студът я напуква на листи, като юфка.

11 септември, събота

Спах до 9 и половина. Събуди ме телефонът. Малко съм закъснял за закуска. Апетитът ми е добър. В 12 пристигнахме в Боженци. Почивен дом в стар стил, доста приятен, на профсъюзите. В двора дървета, хубава зелена трева. Седя на чардака, отляво едно огромно дряново дърво. Ани донася няколко зърна в чинийка. Обяд в малкото ханче. Печена наденица, топла, хляб като мекици. Дремнах малко. Въздухът е много хубав, тишина. Седнал на чардака написах една кратка проза за габровския вестник. Сиври много настояваше. Данданията е голяма, утре сутринта ще дойде един габровски поет и един фотограф. Навярно ще ги издържа. - М. пристигна от Варна, 300 км с кола. Уморена е, но хубавичко е понапълнява за 2 седмици. Саша още вчера тръгна за нея, той не е уморен. Подарък: хубав сладък грозд от Варна. Ще кажа: Б.-ви са се върнали в събота, още преди седмица, времето в Шомло не било хубаво. - Вечеря в ханчето, питка, червено вино, печена наденица. Запознахме М. с малката Босилка. Скоро в леглото: на М. ѝ тракат зъбите. Пее едно единствено шурче.

12 септември, неделя

През нощта М. едва не умря. От варненското слънце дойде право тук в планината, голяма разлика в температурите. Завих я с три одеяла, продължи да трепери. Пулсът ѝ сякаш бе спрял. Дълго време не заспахме. Слънчево утро. Ще препиша на чардака, което вчера правих. Ще направя изцяло поетична проза. М. свари кафе. М. се разхожда по планинския склон. Закусваме в ханчето. Шефа е млад, жена му хубава. Питката е хляб без мая, кръгла като луна при пълнолуние, червена и топла. Завеждаме М. в Етъра. Дюкяните са затворени, макар че днес няма празник. Единият от пазачите потърси продавачката в магазина. Купуваме хлопатари, ибрици, и за Б.-ви. М. се радва. Харесват ѝ мелницата, тепавицата. Присядаме под дивата ябълка. Няма кафе. Обядваме у Сивриеви. Бобена чорба. Босилка, внучката е две годишна,

чудесно момиченце, умно, с рокличка до зем-
ята. След обед спяхме. Седнах на чардака, на-
рисувах дряното дърво, огромно, извито, по-
дарък за Сиври. Привечер при Орлин Василев.
Кафе. Познава Ийеш. Споменах му за стихотво-
рението на Ийеш, в което споменава за него.
Седемдесет и една-две годишен, млада жена.
Оплакването му: мисълта е слязла много дълбо-
ко, макар че писателите си имат всичко. Жили-
щето му е много хубаво, в боженски стил, кон-
юшнята е преправена: почти музей. Вечеря с тях
и Сивриеви в ханчето. До 9 и половина. Орли-
нови тръгват за С., рано. М. е вече добре. Ляга-
ме си рано, приспивателно! Хубава е водата! 10
и половина.

13 септември, понеделник

Посока: Смолян, в планината Родопи. Вече съм
бил в Забърдо, според Сиври пътят за София е
по-добър. Закуска в ханчето. Сирене, питка, ка-
фе. После кафе и при Сиври, сбогуване с Босил-
ка. Снимки. Към Пловдив. В Габрово истинска
закуска. Сиври е дошъл с домашните си обувки,
срам го е, че са скъсани. Ще ти ги зашия, му
казвам. Калофер, родната къща на Ботев, лозя.
Къщата е горяла веднъж. И Иван Пейчев, по-
койният ми приятел, е оттук. Почина през авг.
Пловдивската равнина, прах, миризма на бен-
зин, но в планината е хубаво. Купуваме смоки-
ни, ябълки. На извора ги измиваме. Смокинята
е заоблена, сладка, кафявозелена. На изворите
спираме, М. си мие лицето. В хотел Соколица
ни чакат, любезни са. Апартамент, отдолу шу-
ми поток. Черен бързолет - във въздуха, според
М. Вечеря: обилна. Заместника на шефа: доста
хубави картофи, тютюн, много дървета, цветни
метали. Училище за народна музика. В Широка
лъка и т. н. Това да се чува. М. не иска да идва
утре сутринта на награждаването. Недоразу-
мение. Дело на Ани. Изглаждам го. Това са фи-
ни хора. Сиври крие изненади. Не съм му зашил
обувката. М. да ме събуди в 7. През нощта ще
измисля какво да кажа на тържеството, без това
няма да мога да заспя веднага. 11 часа.

14 септември, вторник

Станах в 7 и си написах речта отговор, обясних
я на Ани, за да може после да я преведе. Оти-
дохме навреме, към дънките сложих вратовръз-
ка. Караджов говореше умно. Направиха ме по-
четен гражданин на град Смолян. И аз говорих
хубаво, но кратко. Отбелязах (намеквайки за
дънките си), че съм преоблечен царски син.
Подарък, козище 3 x 2 метра, синьо-червено,
бордо. И гайда! Това Сиври го е измислил, още
в Пенца му бях казал, че искам да си купя. Дадо-
ха ми и 500 лева. Екскурзия. База за пъстърви.

Лаб. още не е готова. Електростанция, „Дяволс-
ко гърло“. Както се скрива потокът и към него
са изкопали тунел. Вътре прилепи. Вън вели-
чествени скали както в прохода Бейкаш. Обяд:
на поляната край поточето, хубаво време, хра-
ната е върху постилката, имам страхотен апе-
тит. Пия. Изрязах дървен идол за Босилка. Сив-
ри е щастлив. Междувременно граничарите ме
разпитват, но аз си дялкам. М. се скита, хващат
пъстърва. Полегнали сме в сянката на върба,
завити с одеялото, мили. На обяда \... \ връзват
голяма салфета на М. (Турска традиция). Сиври
спи на слънце, М. си слага бялата шапка. Всич-
ко е прелестно. Вечеря в Широка лъка: интервю
в култ. дом. Смолянско момиче. Не успяваме да
свършим. Голяма вечеря, до Караджов. Реч.
Отговарям. Учителки в народни носии. Народ-
ната певица Мария. Дърводелец: гайдар, ими-
тира мъртвите гайдари. Понякога се уморява
дясната му ръка. Жените се шегуват с него. М.
соло. Пее за коча и за хайдутина. Разчувствам
се. Баница, пия много вода, малко вино. Оба-
дат се, ако дойдат в Будапеща, телефонния
номер. Много целувки. Сбогуване с местните.
45 км до Смолян. Днес бях щастлив. 11 часа.

15 септември, сряда

На закуската интервю. От София е дошло едно
момиченце журналистка, за да изпревари прес-
конференцията. Етнографски музей: прекрасен.
Къщата е била на някакъв търговец. Занаяти,
носи и т. н. Красиви вълнени одеяла. Най-но-
вата църква в долината. Обяд: в Пампорово.
Курорт. Много хотели. На върха на хотела,
жарко слънце, задушен въздух зад прозорците,
да слушаш ръководителя, стат. данни. Скара за
агнета, на шиш. Тук ни подариха пощенската
картичка. Въртят на шиш агнетата. Инквизи-
ция. Това ми хрумна. Сбогуваме се. Посока
София. Широка лъка, тук бяхме снощи. Огром-
на планина. Красиви потоци. Огромна електро-
централа. Сиври казва, че пътя са го правили
по-късно. Между Саша и М. огромно руло
килим. Връзвам го, за да не се накланя насам-
натам на завоите. Пием на изворите. По-късно
така ме заболява корема, ям ябълка. Около 7
пристигаме в С. Ванек идва на вечеря. Искан да
телефонирам на Д., но нямам настроение за
това. Ядем сирене, плодове. Обърнах цяла бу-
тилка с вода. Топло е. Задушно време. С това
свършихме. 11 часа.

16 септември, четвъртък

Пак заспах трудно. Сутринта баня, празнична
дреха. Прес-конференция в 11 без петнайсет.
Сутринта приятелката на Жана в хола. Гово-
рихме много прочувствено за Нея. Лелката е

математичка. Синът ѝ изследовател на Лорка. Ж. починала през 1971, на Коледа. И Сабина е мъртва, и мъжът ѝ. И Веса: племенницата им. Д. не дойде, дълго чаках на входната врата, разговарях с портиера. Сбогувах се със Сиври. Прес-конференция. Каква е задачата на поета от XX век. Телевизия. Много въпроси, Барток, народната музика, преводите ми, Ботев, поетични направления днес и т. н. След това обядвахме с Левчев на върха на Народния театър, и Дора, и Нино са там. Бобена чорба. Липсва му политиката в моите стихове. Ала преводите са добри, каза, трудно ми е да повярвам. До 4 се чувствахме добре. Няколко минути почивка. Изложба на Андраш Над Киш в Института. За бълг. е твърде модерен. Посланик е Сенаши. Защо не съм го потърсил. Чете и стихове. Фери О. ще ни прехвърли 400-те лева. Тиха вечеря, сирене. Следобед ужасна нервност. М. затова се разсърди. Пиша текста за Боженци, за Нино. 11 часа. Само едно приспивателно.

17 септември, петък

През нощта не съм спал поне до 3, неспокойно се въртах, седях в леглото, пуших. Разбрах защо. Времето се промени. Силен вятър, последен дъжд. В 7 стана М. Прибрах в багажа и последните неща. Закуска: с Ванек. По-късно дойде и Ани. Тръгнахме с две коли за летището. Дадох на Нино скалпения в Боженци ръкопис за превод. Портиерът каза: Д. не се е обадил и по-късно. Чакахме в отделна зала, пихме кафе. Нино е съставил унгарска антология. Б. Киш, Угаша за 3 месеца. Хубав полет, 1 час до Пеща. Българите ни чакаха. Отделна зала. Не трябваше да минаваме през митница. От това се страхувах. Тъжно, ветровито, студено време, и дъжд вали. Б. се радва, ние също. Халището му харесва. Долу-горе разопаковах всичко. Ядох, трудно заспах. Зелник идва утре. Михме косата, изкъпах се. Слушах новини. Много писма. Отървахме се с късмет от това пътуване. Не знам какво става у нас. Съветски пилот е кацнал с Миг в Япония. Дунав има бяла пяна. Б. няма работа. Подреждам. Тел. Новини. 11 часа.

Фолклорният образ на България в поетическото творчество на Ласло Наги

Срещата на две или повече съседни или намиращи се в една по-голяма географска общност култури и обменът помежду им винаги предизвиква появата на представителни за тези култури символи, чрез които те взаимно се опознават и контактуват. Така, когато чуем за Холандия, си представяме веднага дървеното сабо, лалета, вятърни мелници, делфтска керамика, когато говорим за Унгария възниква представата за расови коне, чардаш, гулаш. България от своя страна е позната на другите народи като страната на розовото масло, на киселото мляко с „бацилус булгарикум“ и т.н. Тези на пръв поглед много опростени символи се нареждат в схемата на цяла система от белези, които изпъкват и характеризират дадена култура в очите на „чужденеца“. И колкото „другият“ по-дълбоко навлиза в дадената културна общност, толкова по-задълбочена и развита става схемата на символите.

От етнопсихологическа и етнопоетическа гледна точка можем да подчертаем, че точно така се е получило с поезията на Ласло Наги. Схемата на България в неговото творчество съществува като съчетание между национални и фолклорни символи от една страна и експресивната сила на личните емоционални възприятия от друга. Тя е израз на един изключителен талант, проникнал чрез срещата си с България и с нейното фолклорно и поетическо творчество до дъното на българската психология и същност.

Многократно литературните критици и изследователите на Ласло Наги изтъкват „схематизма“ на неговата поезия. Тази специфична черта в строфите посветени на България улеснява разкриването на „българските символи“. Поетът е много добър наблюдател, има усет за подробностите, за материалния и морален ред на живота, за отделните вещи, за процеса на събитието и обрамчващата го околна среда. Така точното перо на поета и схематизма като поетически похват вървят ръка за ръка, за да очертаят образа на опознатото и преживяно в България.

През 1949 г. Ласло Наги получава литературна стипендия и заминава за България, започва да учи български език и тогава за пръв път се среща с песенното и поетическо народно творчество на българите. След дългогодишна преводаческа работа той съставя и издава три големи представителни сборника с българска народна поезия: „Саби и цитри“ (1953), „Соколова кръв“ (1960) и „Свещ в гората и полето“ (1975). Боравейки с изразните средства на двата езика - унгарския и българския, той създава нов стил на превода на българската народна поезия. Влечението си към този фолклорен жанр, поетът разкрива така: **„В българската народна песен намерих това, към което винаги съм бил възприемчив и което винаги съм предчувствал. Българската народна мисъл от преди няколко столетия е вървяла с хилядолетия пред нас. Понякога изглеждащите като абсурд метафори предизвикват такива необичайни асоциации, че дори и нашия модерен, литературен светоглед ни изглежда повърхностен.“**

Интересът на Ласло Наги към българската народна поезия е вторият етап от един естествен процес, който води началото си от срещата му с унгарския фолклор от неговото родно място - с. Изказ в Западна Унгария. Още в първите му стихове тази тенденция е отразена. Първоначално по-лесно откриваема, по-прозрачна, постепенно тя се задълбочава, придобива философски, алегоричен и символичен смисъл, за да стигне в зрялото му творчество до поетическо създаване на собствени митологически образи. Унгарският фолклор живее в поезията на Ласло Наги в образите на циганката Кати, която предсказва бъдещето, в картините на смъртта и детския страх от нея, в митологията в „кървавочервената птица“, в срещата с пластове на християнската митология - с ангели, с дяволи, в празниците по Коледа, в майските празници „маялиш“ и др.

Очарован от срещата си с българската фолклорна традиция и с поетическата класика на България, поетът написва стихове, които тематично принадлежат към т.нар. „български цикъл“. Две са основните теми, чрез които се представя фолклорния образ на България в творчеството на Ласло Наги: 1/ Разгръщане на българската история и съвременност чрез фолклорни образи и събития. 2/ Природата на България. Много често тези две теми заемат образите на символи - ту статично разположени и действащи като опорни точки на представите и преживяванията, ту раздвижени, в действие, в танц, показвайки голяма мощ на сблъсъка между поетическия авторски свят и органичната народна традиция.

Обърнати към българската история са стиховете на „Морски полъх“. Написването на тази творба е стимулирано от пътуването на поета до Балчик и срещата му с красотата на морето и издигания се на морския бряг дворец. Символичната схема на тези стихове тръгва от феодална България:

– царица Мария (нейните атрибути)	дворец небесносиня плащеница
– християнство	икона
– мюсюлманство	кармазинен тюрбан роза

Авторът намесва и себе си в тази историческа картина, като си определя мястото на „мечтаеш коняр“, след което внезапно отправя поглед към съвременieto на България и с един замах предава промяната в политико-обществената и социална история на страната след Втората световна война:

„Тези, които заплю, в градината ти се ширят,
държава и радост завинаги станаха техни.“

Когато се говори за Ласло Наги не бива никога да се забравя историческата рамка на неговото творчество. Стиховете му са неразделни от една политическа и социална действителност, която в първите години след войната въодушевява поета и неговите съвременници и в която той много скоро се разочарова.

Исторически е и вихреният танц на Бояна в „Български танц“. В този танц от исторически спомени и надежди за бъдещето се крие настоящето. Така миналото е представено схематично чрез своите символи:

– българското минало:	тракийски шлемове римски кости царе, султани, боляри османски паша, стъпкал пантофи с медни звънци ятаган Бояна (име)
-----------------------	--

По пътя от миналото към бъдещето неизменно се наслаждава традицията, която в стиховете има също своята схема:

– българската традиция:	танц (ръченица) винена трапеза наниз от пари „делиборан“
-------------------------	---

Интересен е изборът на името Бояна, като посредник между историческите димензии. Според народните легенди Бояна е една от трите сестри болярки Яна, Бояна и Бистрица, които основават села в околностите на София. Бояна е също така и хайдушки женски образ от народните хайдушки песни. Бояна като име се е запазило и до днес. Друг отправен елемент със значение на символ е и пиенето на вино „делиборан“. Поетът е познавал терминологията на т.нар. „лудо вино“, „ново

вино“, „непревряло вино“ или „делиборан“ (в Североизточна България), вино, което много опива. В традиционната технология на приготвяне на виното има три фази: I-ва фаза е „шира“ - гроздов сок; II-ра фаза - „делиборан“; III-та фаза - готово вино. Ласло Наги е познавал и етимологията на термина „делиборан“, която показва общ корен с унгарската дума за вино - „bor“. Чрез взаимното опознаване на общностите и чрез „наздравичата“ с Бояна и поетът заема своето място като посредник между културите.

В други две творби минало и съвременност са представени чрез картини от два български града: „Сърце в работнически Перник“ и „Писмо от Пловдивския панаир“. В първите стихове историята присъства живо:

– българска история:

византийски пики
турски ятагани
девойки белолики в султанските хареми
розово масло

– миналото на Перник:

ковачница стара
църква
смалени кръчми

По-нататък поетът пее за съвременния Перник, за настоящето и за бъдещето. И в „Писмо от Пловдивския панаир“ миналото отстъпва пред кипежа на съвременността, на международния панаир. Тук „фолклорното“ се прокрадва между редовете: „момичета с черни като „отел“ (черно грозде) очи пържат в олио мекици“. Стариата Пловдив е представен в образа на „старовремска улица“, „джамия“ и „манастир“.

„Хоро на площада“ е един миг от празничния живот на българина, станал съпричастен на поета чрез участието му в събитието. Поетът чрез своето наблюдателно око регистрира и превръща в схема преживяването си по време на една българска сватба:

– сватба:

зима (сватбарското време в народната традиция е през зимата - период, свободен от селскостопанска дейност)
площад (на площада, на мегдана се играе сватбарско хоро)
младоженци
цялата сватба
поп
кумове

действащи лица в сватбата

червен сватбарски петел
алени червени кърпи

действащите лица в българската сватба
носят определени обредни предмети:
сватбено знаме, сватбено дръвце, червен сватбарски петел, а предпочитаният цвят на сватбарските кърпи и тъкани е червеният.

Прецизното и точно описание на отделните сватбени елементи в последните строфи отстъпва на личното присъствие на поета в сватбата като гост, изпитал моментното щастие на радостния миг.

Дълбокото поетично навлизане на Ласло Наги в българската история и фолклор бележи творбата му „Рецитаторката“. В нея знанието, чувството и талантът на автора са овековечили картини и образи-символи с дълбоко човешко и философско значение. Когато поетът започва да изучава български език в София, чрез учителката си Жана Николова той за пръв път се среща и с чудния и чаровен свят на персонажа на българското народно творчество. Това е и темата на малкото „поетическо есе“. Чрез речта си, чрез езика, учителката изправя поета пред една „визия“, изградена от средновековна атмосфера, фолклорни образи и исторически събития. През дългите години на преводаческа работа поетът опознава народните песни, балади, пред него се разкрива един нов свят, изпълнен с поетическа красота, с моралните и житейски норми на една друга култура, с живителна сила и способност за оцеляване. „Рецитаторката“ обогатява фолклорния образ на България с нова схема:

– народно поетическо творчество:

Крали Марко
хайдутите
Радул
други образи от народното творчество

Есето завършва с оригинален текст - откъс от народна балада, преведена от Ласло Наги в сборника „Соколова кръв“, което още веднъж показва колко силно е влечението и уважението на автора към творчеството излязло от народната душа:

„който ни, либе, раздели,
чумата да го затрие.“

През 1976 г. след награждаването на Ласло Наги с международната награда „Христо Ботев“, заедно с неговия приятел, известният писател и общественик Станислав Сивриев, той пътува из България. Една от по пътните забележителности, които посещава е село Боженци, Габровско - етнографски резерват от епохата на Възраждането. От срещата му с природната красота и архитектурната цялост и органичност на селото-музей се ражда още едно „поетическо есе“, посветено на живителната сила на природата, застрашена от агресивното настъпване на една псевдо-урбанизация и псевдо-цивилизация. Това е творбата „Пробуждане в Боженци“. В нея поетът дава гласност на разочарованието си от съвременната действителност, от замърсяването на природата, от „риба с мирис на газ“ и „печено пиле, миришещо на риба“. От „слепия проектант“, който зачерква всичко зелено, от „черния великан с тяло от сажди и лице от мършави мазутни петна“. На тази действителност е противопоставено едно пробуждане в Боженци, едно приятелство, възрожденската хармония и органичното единство между архитектура и природа и обкръжението на една все още незасегната природа. Тук фолклорният символ на България е Боженци:

– Боженци:

зелен двор, зелени листа
приятелство
стар дрян
зелено храстче
хвърлена в пещта питка
червено вино

Това са кодове на онези чудесни моменти, които поетът преживява и открива в България, това са символите на простите естествени възприятия и ценности, в които е смисълът на живота.

Завършвайки този малък опит за представяне на „българските творби“ на Ласло Наги, не можем да не споменем един от най-хубавите му стихове „България“. Първоначалното заглавие на тези строфи е било „На село“. В тях „българското“, „фолклорното“ е очарованието на едно мигновение от природна красота и специфична атмосфера. Поетът е усетил и запечатал безсмъртието на това мигновение, когато:

„Слънцето зад синьо
било се забули.
Вечерникът поява.
Иде с дъх на дюли.“ когато:

„Биволите газят
сенките вечерни
и пред водопоя
се боричкат черни.“ когато:

„Седнали по пейки
в уличките прости,
старците с колене
просто се докосват.“

Това е образът на България, видян от вечния добър приятел на родината ни Ласло Наги.

Спомен за едно очарование

Често си мисля за белоснежната Жана Николова. Спомням си я: седи до масата, прозорецът е отворен, навън е пролет, тополите веят зеления си воал, жълто-черните птички вкупом се боричкат. Но тя обръща гръб на пролетта. Пред нея книги, всичките разтворени, стихосбирки на български поети, а също и народна поезия. Не познавам още истинските им стойности. Затова са и поставени върху масата, приготвят се срещу мене, за сърцето ми, сигурно и срещу моята унгарска предубеденост. Белоснежната Жана ми чете стихове. Кипежът е голям, обсадата е яка. Жана седи като идол, никакъв артистичен жест. Гласът ѝ силно вибрира, очите ѝ горят. Така възпламенява самоубийствените огньове на Яворов, пълнокръвното великолепие на Дебелянов, хлапашката романтика на Смирненски и гнева му срещу тиранията. И толкова би било достатъчно, тя ме убеди, тя ме победи. Но почивка няма, няма милост. Идва ред на народната поезия. От гърлото на Жана се изскубва съдбоносна страст: византийски ангел от малък параклис. Косата му - черна, крилото - бяла бисерна завеса, като при градушка. Прекрачил прага на зъбите ѝ ангелът израства голям, покрива всичко наоколо. Сгушвам се в черната шатра на косите му, в купчина от бисери. Гласът призовава средновековието. Мистика, мечове, порой от знамена, кръв. Пристига Крали Марко, на калпака му седем огледала, веждите му - пиявици в езерен бряг. Идват и хайдутите - гробокопачите на полумесеца. Появява се и хитрият Радул, от булчената премяна все смърт за разиратния наш. Гласът отваря един гроб, тук е безсмъртната любов на прегърналите се Никола и Маламка... Най-послед се смилява над мене. Белият вятър нахлува в прозореца, наричат го така, защото идва от Беломорието. Зад бялата Жана високо блести снегът на Витоша. По-надолу, в ядрача на гората, припламват светлини. Представям си как един див нерез плъне звезди, на носа му третти малка дишава дрешка, една изровена теменужка. Сбогувам се с Жана. Очите ѝ като че ли ейсега ще кажат: отивай и сядай до масата си, с гръб към пролетта, за пролетта на страстта. Или с други думи: да преведа на унгарски гласа, който чух от нея. Пред мене е една песен, създадена от милиони, но мисля, че една голяма душа я е сътворила, като душата на Жана Николова. Отново ме покрива черната шатра на косата, чувам гласа, сядам и пиша:

Бял вятър духа, бял вятър духа,
лавини мие, брегове рони,
брегове рони, снегове топи,
снегове топи, три реки текот,
три реки текот, три билки цъфтят:
първана билка - за първо либе,
вторана билка - за второ либе,
третана билка - жива разделя!
Който ни нази живи раздели,
да го раздели чьорнана чума!

Превод: П. Петров

ЛАСЛО НАГИ

Йолинда

ЕТО
ЯВИ СЕ
ЗНАКА ТИ
ВЪЛШЕБНИЦЕ
С ЛЪВСКИ КОСИ
ЕХТИ ИЗ ОДАИТЕ
НА КРЪВТА МИ ЩОМ
ГРАДСКИЯ ПОЯС ЗЕЛЕН
ЗАВЪНТЯВА В МАРАНЯТА
НАВЕСИТЕ НАД КОПТОРИТЕ
СА ЛИСТИ ЕМНАТИ ОТ ВЯТЪРА
ИЗПРЪХТЯВАТ ЗАПЕНЕНИ КРАНТИ
ДИАМАНТЕНИ ОТ МУХИТЕ И ЛЕТВАТА
ПРОПАДА СЪЩО И ЕДИН БЕЗДОМЕН ЛЪЧ
ПРОБОЖДА СЪРЦЕТО НА ЦИГУЛКАТА ГОРЕ
СЕ СТРЕЛКАТ ЛЯСТОВИЧКИ: ИГРАЧКИ БОЖИИ
ПОСЛЕ ВЕЧЕ ПАДНАЛ ВЪЗНАК В СТОНОВЕ
В КОСИТЕ МИ ЩУРЧЕТАТА ТРЕВИЦАТА
МЕЖДУ ЗЪБИТЕ МИ ДИМЕЙКИ ЛУМНА
КОГАТО ОГЪНЯТ ЗА ОГЪНЯ ЗАВИ
ЗА ДА НЕ ИЗПЕПЕЛЯ НАХАЛОС
ТИ ЖЪЛТОПОЛО МОНОТОННО
ПРЕМИНА ПРЕЗ ОЧИТЕ МИ
О ЖИВА ФИГУРА МЕСО
ЧЕРВЕНО И ЧЕРНО
ПОТИР ОТ КОЖИ
О ЦИГАНКО
ВИХРУШКО
СЛАДОСТ
ТРАУР
ГРОБ

Превод: Светла Кьосева

ЛАСЛО НАГИ

Елегия за зелената шатра

Бил съм и щастлив,
щастлив до кости в оная долина,
в невинната Вълча паст,
ала щастлив през настървено време,
сразен от чудото надежда,
защото ризата ми, белег за тревога,
е сгърчена под храста,
защото се пременям с златно-зелените рефлексии
на слънцето и на гората в она,
който с очи от лято пробужда
до сърцето чак хайки с главни опепелени.
В оная долина, Вълчата паст,
бях неизличим, не можеха да ме изтребят
измежду знаците на земята, не бях и сам,
защото невяста бе ми щерка на бога номадски,
ек, ала не оковен, с венче от листи,
изпраща ми орелът в сватбен дар
най-хубавото си перо, праха да мразя.
Олтарът ни от огън млад, обет прекрасен,
оникотинени пръстчета се вдигат
из времето към влудяващо празен зенит,
ковейки бърното, преданието:
от разлистен клон аз, бъдещ праотец,
за двама ни шатра извивам,
а ръката на прамайчицата се таи в вода,
по далите обет пръстчета раци
провисват мъхесто и на инат,
захапват с клещи розата, луната,
ала ревът им от котела по боли,
почувствай се на техен хал,
как ни подгряват центуриите до червено,
а ноктите ни стенат по стените на казан.
Ала хвала, в зелена шатра любовта
за ласки ни постила и на своята клада
терзаем се в небивала наслада,
превалям върхове креолски ненаситен,
от гърба ми шарено, слънчево руква порой,
дивосребрист цимбал отвън и вътре,
чак съхне слюнката по устните ти-сладина,
лежим един до друг разпнати,
лебеди на кръстната си кост в несвяст,
в прекрасна лъже-смърт - но виждам, пак
литваш през свода от клони зелени,
пеят краката ти и въздуха пропукват,
на гръб, в вързоп на дъгата
пренасяш в третото хилядолетие
отрочето със звездните очи.

Днес от вар са за мен таван, небе и ден,
 днес доживявам допира
 на откъртени листи от вар
 и пропукващи се из съня клепачи, време.
 Върху стоманени пружини възник
 лежи посърналостта ми, ала не това съм аз,
 не е мое това тяло, далече някъде
 на зелена арена същината ми истинна
 си сковало, време, заприщило,
 похитило, и зад решетка даже
 не я показваш, а си клоун, време.

Къщи, крепости яки, палати, с времето -
 гукам цъфтящата върволица, ала с времето,
 зъб як, коса и огън залияват,
 набъбналите топки на жребеца, гените, кръвта,
 и не пристига по пощата на вените
 посланието или не е пратено,
 като недокосната пратка утаяват се сол,
 магнезий, фосфор и пропадат в нощта
 океанска и са цветни градини, време.
 Думи не ми останаха, не зова
 с хленч при себе си отвъдни лъчи.
 Из бездната, пепитена от огнени ядра,
 не ме примамва магията на звездни магистрали,
 пламтящи колеса и далнини, защото никъде
 не се домогвам, и при бога не.
 Космическа, църковна, утехата единно
 отхвърли същността ми. Защо да бъда
 тревица, ангел или да кажем кукувица?
 Дали е начало краят ми? Приказка добра,
 защото и наопъки е лоша, о милорд,
 лавровият цилиндър, в който се пръкна,
 е точно тъй висок, дълбок и кръгъл.
 Тук мъка светла проговаря, каква ти надменност
 щом са от вар за мен таван, небе и ден,
 ала ухото ми, креещ знак, не е все пак тъй
 бледно, наранява го още звукът на листи от вар,
 и сърцето ми не е тъй бледно, то мрази
 примиряването с неотложното и залудо
 прахосвам кръв и през устата,
 не съм все още побелял до бяло.
 Като изпостелял, когото силом
 хранят, си ме склещило, време,
 с вар ме тъпчеш до разпад, време,
 и разкъртваш дъгите
 на зеления шепот в мен, и ги чукаш в хаван:
 ни спомен, ни аз. Но с времето, време,
 и ти ще пукнеш, ще издъхнеш, време,
 ще те съсипе нищото - аз чувствам нищото,
 жаля те, време, защото живея в теб,
 блажено пея, чуваш ли ме, време?
 Това е елегията на зелената шатра.

Превод: Светла Кьосева

С Ласло Наги в България

За пръв път в живота си се готвех да изляза в чужбина в средата на ноември 1959 година. Трябваше да замина за цял месец на творческа командировка в България. Щяхме да пътуваме двамата с Ласло Наги, бях се запознал с него преди две години, но за мене той бе вече Лацика. Такъв и си остана докрая. След известно време приятелско съжителство дори не се сещахме за разликата от осем години помежду ни.

До София пътувахме със самолет. За мен и пътуването бе вълнуващо приключение – да видя изведнъж от такава височина безкрайно разлетия хоризонт, да зърна мъничките, свити до трошички къщички. Усещах, че и Лаци изпитва вълнение, но след няколко глътки палинка, пътуването стана по-весело. По-късно, вече в България, той призна, че като пътувал със самолет, винаги изпитвал леко вълнение. Разказа ми как преди няколко години, когато трябвало да се прибира от София, на аерогарата вдигнали наздравица за сбогуване. Изглежда вдигнали малко повече и изпуснал самолета. Едва на другия ден узнал, че този самолет никога не стигнал до Будапеща, разбил се някъде по пътя.

Отпихахме от питието и гледахме под нас покритите със сняг върхове на Трансилвания. Може би тъкмо в тоя момент у мен се пробудиха старите ми детски мечти и ме накараха да запитам:

– Кажи, ще ходим ли до морето?

– Да, ще отидем. Програмата предвижда двуседмична обиколка из страната, чак до Черноморското крайбрежие. Непременно трябва да видиш морето. Сега то е много по-величествено, отколкото през лятото, защото е сърдито.

За пръв път стъпвах на чужда земя, за пръв път ходех по улиците на чужда столица. Изглежда, и по онова време е имало дефицит с хотелите в София, тъй като и през зимата бе трудно да се намери място за спане. Настаниха ни в хотел „Средец“ в малка стаичка с две легла, на чиято врата бе написано с големи букви от външната страна „СТАЯ ЗА РАЖДАНЕ“.

– Я виж ти, колко стилно! – провикна се весело Лаци. – Тук ще раждаме стихове.

За мен всичко, което виждах, бе интересно: първият българин, червените трамваи, джамията, църквата със златните кубета... Няколко дни прекарахме в непрестанно ходене и срещи с приятели. Лаци ме водеше със себе си навсякъде. По покана на Съюза на писателите, заедно с писатели и поети от различни страни, заминахме с автобус до Банско за честването на 50-годишнината от рождението на Вапцаров. Бе истински народен празник. Лаци разговаря с майката на поета, видяхме люлката на Вапцаров.

На връщане уточнихме с нашите домакини по-нататъшната ни програма. Още на другия ден тръгнахме с кола на обиколка из страната. Пътувахме трима. Трети бе нашият водач и преводач Димитър Коларов, референт по унгарските въпроси в Комитета за културни връзки с чужбина. Той трябваше да ни придружава из страната, за да ни покаже нейните забележителности. Пътувахме по маршрута: Пловдив - Карлово – Ловеч – Търново. Оттам през Шипка и в Долината на розите, а след малко по-дълъг преход и в Бургас. С най-голямо нетърпение очаквах да видя морето, първата среща с безкрайно то древно море.

В Бургас пристигнахме на свечеряване. Вече почти не се виждаше. Напразно налягах очите си, нямаше и следа от море. Настанихме се набързо в хотела на „Балкантурист“. Димитър свойски поздрави дежурния администратор. Оказаха се стари познати и ние получихме най-хубавите стаи. След час се срещнахме отново долу в хотела, готови за вечеря.

– Морето... Димитре, къде е морето?

– Дори не предполагаш колко е близо – усмихна се тайнствено той. – Но преди това ще похапнем малко.

Вечеряхме набързо в почти празния ресторант и тръгнахме. Времето беше необичайно топло за унгарския декември. С разкопчани палта се разхождахме в ясната и тъмна бургаска

вечер. Отивахме към нещо безкрайно дълбоко, към някаква черно-сива мъгла, където не се виждаше нито една светлинка. Подухваше слаб ветрец. След като подминахме втората къща, малката уличка свърши и ни обгърна непознатият, солено-горчив, изпълнен с йодни пари въздух. След още няколко крачки можеше още по-ясно да се долови ритмичният шум на разбиващите се о брега вълни. Очите ни постепенно свикнаха с тъмнината. Далеч на хоризонта се виждаше ивицата, която разделяше черната маса вода от синьосивия небосвод. Краката ни затъваха в ситния пясък. Стигнахме до самия край на морето, където се разливаха вълните. Все по-ясно се очертаваха белите им гребени, а самите те приличаха на огромни движещи се

стълби, които се разбиваха с бучащ грохот, кипваха и достигаха до краката ни.

– Морето! Черното море!

Седнахме на пясъка, толкова близо до водата, че понякога пенливият език на някоя по-голяма вълна почти докосваше обувките ни.

Два часа седяхме безмълвно, без да издадем нито звук. Слушахме най-успокоителния шум на природата, слушахме този монотонен и все пак толкова красноречив, жив и неомръзващ глас на морето. Само от време на време този шум биваше нарушаван от тревожния крясък на гларусите, някъде зад гърба ни, някъде над покривите...

Превод: Живко Ангелов

ШАНДОР ЧОРИ

Спомен за Ласло Наги

Когато каза на онова многокосо момиче,
което се гушеше до мен в колата, Ласло,
че в зъбите ѝ - млечна царевица - цяло лято
могъл би да се влюбен,
и мене малко поласка.

Тъкмо се шмугвахме в зелените алеи на брезите,
в годините зелени.
Аз в бяг, и тогава, а ти
позлатени оси
из страната догонваше диво.

Спомням си за сърцето ти вир-вода.

От бетонния път блясваше в миг
Тиса в цветна дъга,
сякаш кепета-новобранци с ленти
се стичаха към някоя казарма
или в ням марш - военнопленници
с въшки.

Може всичко това да е плод
само на развинтеното ми въображение,
тъй ми се щеше да съм като теб.
Седях отзад в колата и мислех за един
Бог, който тананикайки си сътворява нов език
за шеметната алея от брези и за препускането.

Токай бе все така далеч, ала соколите,
орлите, сякаш ескадри спускащи се
метеори - близо. Близо - всеки пожар отминал
и сърцето на света, уголемено,
тугтеше над околните гори.

От пет години ти си мъртъв, но и сега
по оня път с тебе вървя.
Слънцето изсипва пред нас нажежени карфици.
По тези знаци зли могъл би да предскажеш
потоп огнен писан даже! Ала окото ти не трепва.

През него планини преплуват и житни блокове с поклон.

Превод: Светла Кьосева

ЗОЛТАН КИРАЙ

Бяла птица

На Ласло Наги

Може би съдбата тъй обрече
младостта ни с каменното бreme.
Без крила си, но влече те вече
звезден вятър, иска да те вземе -
бяла птицо, отлитни далече,
щом бленуваш за неща големи!

Долу в сняг горите са стаени,
горе летен огън преминава,
пари по крилата вдъхновени,
стъклен глас в камбана проехтява
и след този вик за всички вени
твоего сърце камбана става.

От камбана звук, от звук пък цвете,
ето вече три цветя ухаят -
цвете-болка, цяр през вековете,
цветето на любовта, накрая
цветето-камбана - то, което
търси с бронзов глас покой в безкрая.

С крах не ще те сполети съдбата,
младостта отхвърля свойто бreme.
Щом гориш, ще те държат крилата
и от твоята следа след време
ще поникнат пак така цветята
и светът в прегръдка ще ги вземе.

Превод: Николай Кънчев

БЕНЕДЕК КИШ

Това ще е лицето ми

На Ласло Наги

Усмивка в брадата ми спряла,
мъртъвци вятър разпилява,
облаци кълбят се на кълба
в кремъчно-емайлни небеса.

Чело - на покоя празна вратня,
вятър блъска порти-сняг вкочанял,
в блян капана от ребра преживя
танк уловен, смила го, танка разлиция.

Това ще е лицето ми, лицето на Земята, лицето на живота ни в траурна рамка,
ридая: това ще е лицето ми, надпис върху капак на саркофаг:

И ЕТО ИЗПЪЛНИ ГО СМЪРТТА
ОТ ГЛЪЧКАТА БАЛСАМ ГО ЖАЛИ
В ИЗБИСТРЕНАТА ВИСОТА
НЕБЕСАТА ПОГАЛИ!

Превод: Светла Кьосева

Музеят на Ласло Наги в Смолян

През 1995 г. се навършиха 70 години от рождението на големия унгарски поет, преводач, общественик и приятел на България Ласло Наги. През 1976 г. започва предисторията на създаването на един от малкото музеи в България, посветени на живота и дейността на чужденци, които имат творчески принос в българската култура, обогатяват я и я популяризират извън пределите на страната. Това е музеят „Ласло Наги“ в град Смолян.

Създаването му налага ретроспективна асоциация, свързана с възникването на първите музеи в античността. Техните първообрази водят към антична Александрия от III в. пр. Хр. Тогава Птоломей I обособява в двореца си място, където привлича най-известните учени, философи и поети на времето. В библиотеки и храмове започва събирателска дейност, писмени и веществени колекции се превръщат в притегателен център на духовните и научни интереси на обществото. Самото наименование „музей“ произхожда от гръцката дума „музейон“, която означава „свещено място на музите“.

В тази историческа връзка, музеят на Ласло Наги в град Смолян е от една страна класически пример за хронологизиране на неговите житейски и творчески търсения, а от друга - израз на поетическата муза, осенила и съпътствала целия творчески и жизнен път на поета.

Феноменът Ласло Наги в унгарската култура се налага още в края на 40-те и началото на 50-те години на нашия век. Срещата му с българския фолклор датира от 50-те години, когато той, обаян от специфичната красота, от историческата дълбочина и експресивните изрази средства на българската народна поезия, започва интензивна преводаческа работа. Наред с по-малки преводни сборки, неговите най-значими сборници са: „Саби и цитри“ (1953), „Соколова кръв“ (1960) и „Свещ в гората и в полето“ (1975).

Публикуването на сборници с българска народна поезия на унгарски език има голям обществен отклик, както в Унгария, така и в България. Пътуванията на Ласло Наги в Бълга-

рия и интересът му към историята и съвременността на страната, му създават много приятелства, които му помагат да се потопи с цялата си чувствителност на поет в българската атмосфера. Това се отразява и в неговото лично творчество, в което той посвещава редица стихове на България и своите „български“ мигове и асоциации.

Поетът прави на България незаменен подарък: 12 000 стиха народни песни в превод, преводи на класически и съвременни български поети като Христо Ботев, П. К. Яворов, Н. Вапцаров, Гео Милев и др. Така той запечатва завинаги на хартия приятелството си към българската земя и българите. Българското общество реагира бързо, навременно и признателно на творчеството на Ласло Наги. През 1976 г. Ласло Наги е отличен с международната Ботевска награда. Тогава пропътува заедно със Станислав Сивриев из най-хубавите кътове на България - Стара планина, Трявна, Боженци, Родопите, Пампорово, Широка лъка, Триград, Смолян.

В Смолян е избран за почетен гражданин на града, което довежда и до избора на къщата, превърнала се след смъртта на поета (през 1978 г.) в къща-музей на неговия живот, творчество и приятелството му към България. Тази къща е известната Гьорджева къща в квартал Райково. Двуетажна каменна планинска къща, строена в 1870 г., с раздвижена фасада и начупен покрив, покрит с каменни плочи „тикли“, тя е характерен образец на развита средно родопска къща от епохата на Възраждането. След усилен реставраторска и музеоложка работа, в която специализирана и организаторска помощ оказват редица български и унгарски институции, специалисти, приятели и близки на поета - директорът на етнографския музей в Смолян, Никола Дамянов и неговите музейни сътрудници, управата на град Смолян, етнографският музей в град Будапеща, съпругата на поета Маргит Сейчи, Петер Юхас, Нино Николов, Янош Орос и др., музеят се открива на 30 октомври 1981 г.

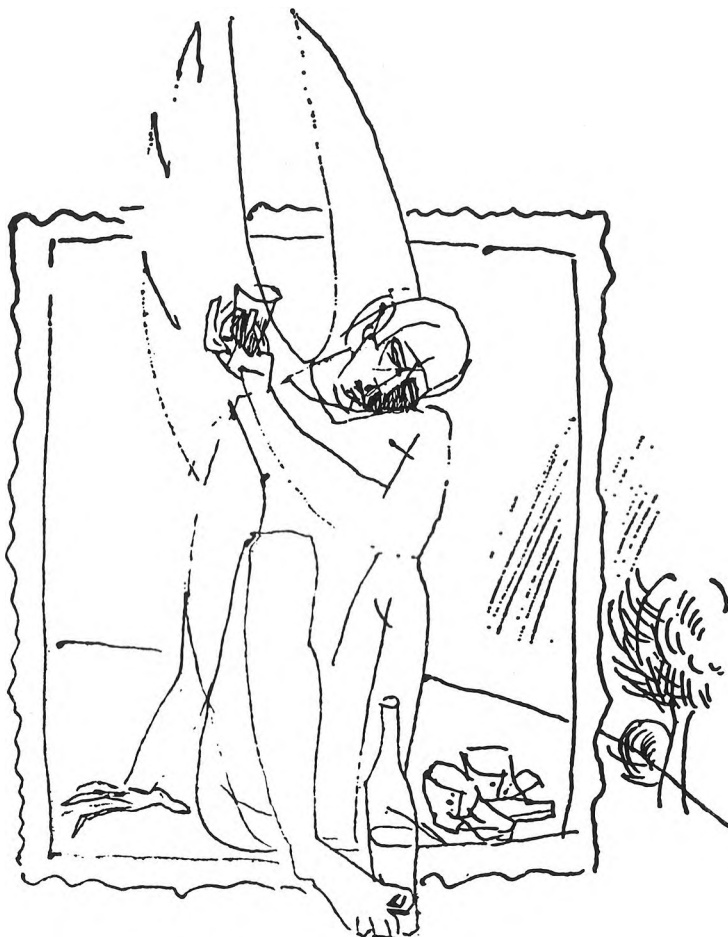
Къщата-музей на Ласло Наги е израз на житейската, поетична и съдбовна връзка на един унгарски поет и творец с България. В разпределението на музея има стая в „баконски“ стил - тя пресъздава обстановката в родното му място Исказ, Унгария. Чрез материалите и предметите в нея, които разкриват произхода и родната среда на Ласло Наги, посетителят се докосва до исконните житейски корени на поета, до началата на изграждането на една творческа личност. В музея е представен богат снимков материал, архивни данни за преводаческата и поетична дейност на Ласло Наги, както в Унгария, така и в България, тук са копия и оригинали от личната му кореспонденция и отзиви за неговото творчество в пресата. Представено е и графичното творчество на поета във фотокопирна форма - колекция, подарена от съпругата му Маргит Сейчи. Едно от помещенията в къщата е предназначено за заседателна и филмова зала, за дискусии, за приятелски срещи и обществени прояви. Така къщата-музей на Ласло Наги се превръща в малък културен и изследователски център на живота и творчеството на поета, в „място на неговата муза“.

Интерес представлява още едно явление, което може да се нарече „близначно“, свързано

с откриването на още един музей, посветен на Ласло Наги - в родната му къща в Исказ, открит на 10 април 1984 г. Една от стаяте в него е подредена в „родопски стил“, което веднага връща посетителя в любимата на поета родопска атмосфера и подчертава отново неразривната връзка Унгария - България, дала на поета редица творчески идеи и вдъхновение.

Като поет, преводач, мислител и творец Ласло Наги стои в поредицата от чужди учени и общественици, като Геза Фехер, Константин Иречек, Адолф Щраус, Феликс Каниц, Густав Вайганд, Шафарик и др., които проявяват творчески интерес към българската история, съдба, менталитет, природа и атмосфера, дават на българите ценни изследвания и творческа възможност за самоопознаване. Чрез тях България вижда себе си „отвън“, отразена в мисълта и творчеството на чуждата култура. Но връзката е и обратна, и взаимопроникуваща. Изследвайки българската култура, приятелите на България правят услуга и на собствената си общественост, като я просвещават и запознават с културата и съдбата на един близък народ.

Създаването на двете къщи-музеи на Ласло Наги в Исказ и в Смолян е израз не просто на съседски, а на искрени добросъседски връзки.

Кой ще пренесе любовта?

Конкурс на в. „Литературен форум“

Интересът към унгарската литература в България е вече традиция. Към стиховете на поета Ласло Наги обръщат поглед български поети от различни поколения - Григор Ленков, Николай Кънчев, Радой Ралин, Нино Николов.

През 1995 г. се навършиха 70 години от рождението на известния поет, преводач на българска литература Ласло Наги. Във връзка с тази годишнина в. „Литературен форум“, съвместно с Унгарския културен институт в гр. София, организира конкурс за най-добър превод на стихотворението на Ласло Наги „Кой ще пренесе любовта?“.

Първият, ненадминат досега, превод на стихотворението е направен от поета Григор Ленков още през седемдесетте години (публикуван в „Хемус“ кн. 3-4 / 1992 г.). Конкурсът приключи през м. септември, като в него участваха автори на петдесет превода на стихотворението. Жури в състав: председател - Иван Теофилов и членове - Иван Цанев и Николай Кънчев, определи наградите за най-добър превод.

Първа награда бе присъдена на поета Пламен Дойнов. Пламен Дойнов е роден през 1969 г. в София. По професия е историк, но трайните му интереси са свързани с литературата и поезията. Работи като редактор в „Литературен вестник“. Автор е на три поетични книги: „Вик на мълнии“, „Постфестум“ (След празника) и „Любовникът и маестрото“. Последната му книга е „Българска христоматия“, издание на „Свободно поетично общество“. Редакцията на „Литературен вестник“ определя като приоритетна дейността си, свързана с публикуването на преводна поезия, която излиза под рубриката „Геопоезия“. В момента се подготвя специален брой на вестника, посветен на Унгария, който ще представи народопсихологически, художествени текстове и поезия. Вестникът ще излезе през март 1996 г.

Три втори награди са присъдени на Веселин Маринов, Костадин Котев и Петър Велчев. Специалната награда на Унгарския институт е присъдена на поета Радой Ралин.

На читателите на списанието предлагаме оригинала на стихотворението и текстовете на наградените преводи на стихотворението на Ласло Наги.

Nagy László

KI VISZI ÁT A SZERELMET

Létem ha végleg lemerült
ki imád tücsök-hegedűt?
Lángot ki lehel deres ágra?
Ki feszül föl a szivárványra?
Lágy hantú mezővé a szikla-
csípőket ki öleli sirva?
Ki becéz falban megeredt
hajakat, verőereket?
S dúlt hiteknek kicsoda állít
káromkodásból katedrálist?
Létem ha végleg lemerült,
ki rettent a keselyűt!
S ki visz át fogában tartva
a Szerelmet a túlsó partra!

Nézői halál

Първа награда

КОЙ ЩЕ ПРЕНЕСЕ ЛЮБОВТА?

Когато битието ми потъне в мрак обвито,
кой ще възпее малката цигулка на шурците?
Кой ще запали скрежа в клонката мъхната?
Кой ще увисне разпнат на дъгата?
И кой бедрата на скалите ще обвие
и с глинен плач ще ги превърне в ниви?
Кой ще погали вените, косите,
поникнали на възли от стените?
И кой от хули, химни и химери
ще вдигне храм на всички мъртви вери?
Когато битието ми във нищото пропада,
кой ще разкъса пръстена на лешояда!
И кой ще пренесе отвъд реката на смъртта
разкъравен - между зъбите си - любовта!

Превод: Пламен Дойнов

Втора награда

КОЙ ЩЕ ПРЕНЕСЕ ЛЮБОВТА

Когато някой ден повикат ме предците,
кой ще немее пред свирнята на шурците?
Кой ще топи сланата от листата?
И кой ще се разпъва на дъгата?
Кой ще прегръща голите скали,
дордето не простенат, че боли?
И кой със тръпни пръсти ще намери
пулсиращите в камъка артерии?
От ругатните кой ще вдига храм
на верите пропаднали - не знам...
Когато тръгна аз към рая (или ада?),
тогава кой ще вдъхва ужас в лешояда?
И, стиснал нежно в зъби любовта,
кой би я взел отвъд - във вечността?

Превод: Веселин Маринов

КОЙ ЩЕ ПРЕНЕСЕ ЛЮБОВТА

Когато и за мен тук свършат дните,
кой слушал би концерта на шурците?
Кой плам ще вдъхне в клона под сланата?
Кой сам ще се разпъне на дъгата?
Кой милвал би бедрата на скалите,
дордето стана буци пръст в браздите?
Кой галил би къдриците развени,
в зида наболи: тупкащите вени?
Кой ругатните утре ще накара
да вдигнат храм на рухналата вяра?
Животът ми когато хлътне в ада,
кой, вместо мен, ще стряска лешояда?
И - взел я в зъби - кой във вечността
ще пренесе през Лета любовта?

Превод: Костадин Котев

КОЙ ЩЕ ПРЕНЕСЕ ОТТАТЪК ЛЮБОВТА

Ако изведнъж ми свърши битието,
кой ще благославя химна на шурчето?
Кой ще сгрее вейката изпод сланата?
Кой ще се разпъне сам върху дъгата?
Кой скалите ласкави тъй ще прегърне,
докато във рохка пръст не ги превърне?
Кой ще шепне галено в пукнатините,
в жилите, артериите на стените?
Кой от ругатни ще вдигне катедрала -
за съсипаната вяра, опустяла?
Ако веднъж престане да ме бъде,
кой оттука лешояда ще пропъди!
Стиснал я със зъби, даже пред смъртта,
кой ще пренесе оттатък любовта!

Превод: Петър Велчев

КОЙ ЛЮБОВТА ЩЕ ПРЕНЕСЕ?

Ако внезапно някой ден ми рухне битието,
кой ще боготвори цигулчицата на шурчето?
Кой ще съживи с дъха си осланените клоне?
Кой върху дъгата сам ще се разпне?
Кой през плач ще гали хълбока на канарата
и ще я дочака тя да кипне в пръст посята?
Кой по зида ще милва избуялите коси
и кой плътта с целувки ще гаси?
Кой ще издигне катедрали от проклетия
за ересите, потушени от зачатие?
Ако внезапно рухна някой ден,
кой ще сплаши лешояда озверен?
Кой, притиснал я до гръд,
любовта ще пренесе отвъд?

Превод: Радой Ралин

NAGY LÁSZLÓ

A küldetés

Ha elképzelek egy félszárnyú madarat, hirtelen átgondolom a tragédiát is: nem teljesítheti küldetését, amit a természet oly gyönyörű szigorral oltott belé. Ha elképzelem a költészetet közönség nélkül, hasonló a tragédia. A legnagyobb vers is, ha nincs közönsége, csupán félszárnyú madár: nem teljesítheti küldetését.

A költészet természeténél fogva, tehát eredendően hordozza magában a küldetést, eszményi célja van. Akadnak, akik a költészet feladatát emlegetik nekünk folyvást, s fejünket szeretnék odaverni a táblához, amin a feladat áll. A költészet kifejező és megítélő hatalom, de nem megoldó.

A költészet, de mondhatom így is: a költő küldetése legnyíltabban érződik az ars poetica-szerű költeményben. Gondoljunk Petőfi, Ady, József Attila költői hitvallására. De minden igazi versből sugárzik, vibrál a küldetés. Izgat, vagy lázít a jóért, pörlekedik a rosszal és elfogult mindig. Nyugtalanul elégedetlen másokkal és önmagunkkal. Akár komor, akár pajkos, emberit fejez ki folyton. S mert rámutat az embertelenre, elkészíti helyét az emberinek.

Megérti-e mindenki a verset? Sajnos, nem. Írjon-e a költő ábc-szerű költészetet? Írjon, de csak a kisdedeknek.

Félszárnyú madár a költészet, ha nincs közönsége. Ezt alázattal mondom, de kihívó meggyőződéssel állítom, hogy költészet nélkül nem jut el az ember az eszményi jövőbe, amiről nemcsak a költők álmodoznak. Költészet nélkül csak félszárnyú lenne az emberiség.

Jelen számunkat a költő születése 70. évfordulójának szenteljük.

Tartalom

Nagy László: Kereszt az első szerelemre	3
Doncsev Toso: Rejtjeles távirat. Egy kulturális mindenestől visszaemlékezései	4
Hriszto Botev	7
Pejo Javorov	9
Geo Milev	12
Juhász Péter: Nagy László és a bolgár népdal	16
Bolgár népdalok	20
Nagy László: Egy varázslat emlékére	24
Nagy László: A bolgár népköltészetéről	25
Sztaniszlav Szivriev: Nagy László	26
Szvetla Kjoszeva: Nagy László naplója	28
Nagy László: Naplótöredék	30
Nikola Vapcarov	34
Ljubomir Levcssev	35
Sztefan Canev	37
Hriszto Fotev	38
Király Zoltán: Nagy László Bulgáriában	40
Atanasz Dalcsev	42
Pavel Matev	43
Nino Nikolov	44
Georgi Dzsagarov	45
Aszja Szabeva: A Nagy László Múzeum Szmoljanban	46
Nino Nikolov: Nagy László emlékére	48
Pavel Matev: A barát fájdalma	49
Szondi György: Kockán a költészet	50
Hargitainé Szimeonova Rajna: Bibliográfia	55

Az illusztrációk Nagy László grafikái

Haemus - kétnyelvű társadalmi és kulturális folyóirat
A Magyarországi Bolgárok Egyesületének kiadványa
Megjelenik negyedévenként a Nemzeti és Etnikai Kisebbségekért Közalapítvány támogatásával
Szerkesztőbizottság:
Irinkov Georgi (elnök), Doncsev Toso (főszerkesztő), Petrov Petar (felelős szerkesztő),
Markov Alexander (szerkesztőségi titkár), Kjoszeva Szvetla, Szabeva Aszja, Szimeonova Rajna
Lapterv és tördelés: Kállói Judit
A borító Ruszev Roszen munkája
A szerkesztőség címe: 1097 Budapest, Vágóhíd u. 62. tel: 216-1621
Egy szám ára: 96 Ft. Előfizetés egy évre: 360 Ft

Ég an erlief, ott símil a lítur
maur latja gjalla myndit,
siri is mi: hringjanda bekvissu
örðvélid elvill a björk.

Já kúðlúðil uggur hi, he dör,
lent þvít 3 títt þvít
fellt matet a korgur a hella
þvít a rok a herra hulla.

robb korgur felt matet a hella.

NAGY LÁSZLÓ

Kereszt az első szerelemre

AHOGY A PIROS BŐRNYERGET
HÓ-LEPTE TÉLI MEGGYESBE
ELÁSTAM AZT A SZERELMET
NEM HAGYTAM NÉKI JELET SE
ELJÖNNI TÓLED ÍGY TUDTAM
CSÓKOLT A VILÁG ÖLBÉ VETT
S VALAKI EJTETT KÖNNYEKET
HEMPERGŐ ARANY-ZÖLDEKET

KICSI-NOSÍ-TOM MAGAMAT A FE-JEMET JÓL FEL-TARTOM
BECSÍPTÉL VELEM GYÁSZ-BABA DALODAT MÁIG IS HALLOM
ÁLOM-KAPU NYÍLT NEKED IS: PEST BUDA ROBOT VÁROSA
JAJ NEKED GÖNDÖR FEJEDET NEM EMELED FÖL MÁR SOHA
CSAK A NAGY FIRMAMENTUMRA HULLÓ CSILLAGÚ ESTEKEN
LEGENDÁSAN HA SZIVEDEN ÁTFUT A MEGHALT SZERELEM
KÉK BÓBITÁDDAL EGÉSZ NAP ORSÓKRA BÓKOLSZ KISMADÁR
SZEMEDNEK CSUPA JÉGVIRÁG AZ A MUZSIKÁS CSIPKEGYÁR

TÚNIK A TEST A HAJDANI
SZÉP CSÁSZÁRKÖRTE-ALAKÚ
NÉNIKÉS LESZ A MOSOLY IS
ÉRTÜK VAGYOK ÉN SZOMORÚ
SZÉDÍT ENGEM A NIKOTIN
LÁZZAL MEGÁLD A KOFFEIN
S MEGÖLT SZERELEM SÓHAJA
FUJKÁLJA KARVALYFÜRTJEIM
BURJÁNZIK RAJTAD ÉLETEM
SZERELEM: ELSŐ GYÖTRELEM
LÁZAM BÁRDJÁVAL FARAGOK
KERESZTET S FÖLÉD EMELEM

Rejtjeles távirat

Egy kulturális minden es emlékeiből

Az első vers, amelyre apám megtanított, Hriszto Botev *Hadzsi Dimitere* volt. A bolgár irodalom Nemzeti dala. Olvasni csak később tanultam meg. A bolgár közoktatás és a hivatalos irodalomkritika szerint is ez a legszebb bolgár költemény, sőt, a Balkán-hegységet leíró négy sora a bolgár költészet csúcsa. Tízéves lehettem, amikor Faludy György fordításában kezembe került a vers magyar változata. Műfordításról, költői formákról fogalmam sem volt, de ösztönös reagálásomra máig emlékszem. Zavartottságot éreztem. Miért hangzik másképp magyarul, miért nincs hatással rám, miért nem borzolja érzéseimet a magyar szöveg, s miért borzongatnak meg Botev szavai. Egyetemistaként szinte ugyanúgy éreztem, amikor Nevena Sztefanova bolgáritásában először olvastam el a *Nemzeti dalt*. Rögvest a fordítót kárhoztattam, aztán magam mellé tettem az eredetit és a fordítást. Rájöttem, hogy a bolgár változathoz nem társul mindaz a mögöttes tudás, emlék, érzélem, ami villámcsapásként ér, ha meghalljuk a mozgósító refrént: „A magyarok istenére./ Esküszünk.”

A bolgár és a magyar szépirodalomban, de gondolom, tágíthatom a kört Kelet-Európára is, léteznek olyan alkotások, amelyek sajátos üzenetek hordozói. Irodalmi hatásuk kevésbé érthető és érzékelhető, ha a történelem és a művelt társadalom szövegeiből kiszakítva, esztétikai értékekre lecsupaszítva vizsgáljuk. Az utóbbiak közhelyszerűnek, netán érzélgőseknek tűnhetnek, és részben valóban magukon is viselik ezeket a stílusjegyeket, hiszen eleméntárisan, kevesebb áttétellel fogalmazzák meg annak a kornak a kíváncsiságait és hangulatát, amelyben létrejöttek. Népszerűségüket, korokon átívelő hatásukat annak is köszönhetik, hogy megszületésük óta mind a mai napig az adott társadalmi valósághoz érvényes üzenetet tolmácsolnak. A kelet-európai történelem viszonylagos ismétlődése, a társadalmi kérdések megoldatlansága mögöttes tartalmakat kölcsönöz a műnek, újabb, a régire épülő és azzal összecsengő értelmezést.

Szerintem ezeket a legnehezebb fordítani, hiszen az eredeti rangját, súlyát és az adott nemzet

irodalmában, történelmében és jelenében betöltött szerepét főleg a művön kívüli tényezők adják. És lábjegyzetekkel még senkinek sem sikerült művészi élményt csíholnia. A *Hadzsi Dimiter*hez legalább olyan terjedelmű magyarázat szükségeltetne, mint amennyi maga az alkotás. Már maga a cím is érzelmeket kelt a bolgár hallgatóságban, az idegenekben viszont értetlenséget. A hatást fokozó tulajdonnevek ellenkező reakciókat hoznak elő az idegen ajkú olvasókból. Nem hiába vallja Nagy László: „Kosztolányi valahol azt mondja, hogy a műfordítás olyan, mint a zsákba futás. Igaz. De hóstett és gyönyör is lehet, ha a zsákban futó nem nagyon marad el a szabad futótól. A hasonlat mégis komikus, illik a rossz műfordításra.” 1970-ben jelentek meg Hriszto Botev összes versei a *Kenyér vagy golyó* című kötetben. Minden költemény két fordításban szerepelt. Kínálkozott az összevetés. Nagy László a verssorok erejével hitelesen tanúsította, hogy Botev valóban nagy költő, s a magyar olvasóknak nemcsak becsületszóra kell elhinniük, jóllehet fordításainak megjelenéséig, a korábbi hangzatos kitételeknek nem volt meg igazán az aranyfedezetük. Nagy László szereti a hűséges fordítást, ragaszkodik az eredeti rímeléshez és ritmushoz, ügyel a formai jegyekre, ismeri a hangzás hatalmát, és van türelme, tehetsége, hogy mindezt érzékeltesse fordításában.

Nagy László a bolgár népköltészet ismeretében fordítja Botev balladáját, a *Búcsú-t*, és két költőtársától, Faludy Györgytől és Képes Gézától eltérően érzi és tudja, hogy a fekete jelző használatának rendeltetése van, benne visszacseng a népballadákban a rontó erőt szimbolizáló szín, és tetszőleges szinonimákkal ez fel nem cserélhető. Így ő *sötét ozmán száműző-t* fordít, Faludy *átkos ozmán zsarnokot*, Képes Géza *vicsorgó török zsvány-t*. A hősi halál komorságát az eredetihez hasonlatosan Nagy László így ragadja meg:

„vérem a földön sötétül,
fekete földön feketén”

Faludy György szerint:

„És véretem a barna föld
barna ölébe rejti el!”

S végül Képes Gézánál:

„És barna vérem megtelek
a barna földben, jó anyám.”

Faludy György átköltésében egy romantikus bajvívó jelenik meg, Képes Géza egy verselő forradalmi demokratát rajzol elének, Nagy László érzékelteti a költőt, aki eszméiért a halált is vállalja.

Nagy László és a népköltészet kapcsolatáról általában, s a balkáni és jelesül a bolgár népköltészet, valamint a bolgár valóság élményt adó, megihlető hatásáról számos elemző tanulmány, sőt, értekezés született. Népi származásának és a népköltészetnek költői életművében megmutatkozó összefüggéseiről legszabadosabban és leghitelesebben maga a költő fogalmaz. „Nekem a népköltészet többet jelent mindenfajta népi költészetnél. De félreértés ne essék, nem ítélek értékekről, nem vitatom a népiek irodalomtörténeti jelentőségét, a népiséget, mint magatartást érinteni sem akarom. Mióta verset írok, célom a kifejezés plaszticitása, erőteljessége, merészsége. Mindez kapcsolatos a formával, metaforával, ritmussal. Átkozott és babonás, konzervált őskori szokások közé születtem a Bakonyalján. Ott nevelődtem, mesék és balladák közt, a bájoló parancsoló ritmusában, a házra támadó regös énekek Niagara-jában. Verseim néhány vonása innen való. S volt módom tüzetesen megismerni a balkáni folklórt, némileg az orosz, spanyolt, angolt, úgyis, mint műfordító, s nem utolsósorban a cigányt, a magyarországit és a balkánit. Szolgáltak nekem ezek is, de alig jutott eszembe, hogy írjak utánzásokat, vagy változatokat, ahogy tették ezt a romantika korában vagy költészetünk hanyatlása idején, a századfordulón és később is.” Nagy László szuverén módon bánt a szöveggel, magyar népdallá varázsolta a bolgár népköltés gyöngyszemeit. Erre Juhász Péter utalt először. „A népköltészetben nincs hiteles alap- vagy összveg mint az irodalomban. Ahányszor elénekelnek egy dalt, annyi variáns jön létre. Nagy László fordításai sem térnek el jobban a lefordított művektől, mint azok egyéb változatai, pontosabban olyanok, mint a bolgár népdalok *magyar variánsai*, mintha a magyar nép tanulta volna el és formálta át ízlése szerint ezeket a dalokat.” Tulajdonképpen arról van szó, hogy Nagy László öntörvényű költői világának szinte szerves részévé avatta a bolgár népköltészetet, és az olvasók is ezt érzékelik, hogy nincs eles különbség a két költői nyelv között. Erre nemcsak az a magyarázat, hogy Nagy László az élő népköltészetbe beleszületett, és kora gyermekségétől öntudatlanul használta azt, amihez felnőtt fejjel tudatosan is fordult, hanem a műfordítást költő- és kortársaitól eltérően nem pótlékként, a megélhetes kenyszerűségként gyakorolta, hanem saját költői munkásságával pár-

huzamosan művelte, és költői kihívásként, termékenyítő terepként élte meg.

Az életmű és a műfordítások önmagában vett kvalitásai azonban aligha lettek volna elegendőek ahhoz, hogy a bolgár népköltészet Nagy László révén az irodalmi köztudat részévé váljék, ha más társadalmi tényezők nem játszanak közre. A hetvenes évektől kezdve az irodalmi kritika kedvezően fogadta Nagy László munkásságát, nőtt a költő népszerűsége, s noha ő maga nem szervezkedett, irodalmi vezéri szerepre nem törekedett, kialakult körülötte egy holdudvar költőkből, kritikusokból, színészekből, népművelőkből, akik költői estek, író-olvasó találkozók, szavalóversenyek, rendhagyó irodalmi órák révén széles körben ismertté tették költészetét, s okkal érezhették úgy, hogy a bolgár és a balkáni népköltészet a költői mű alkotóeleme.

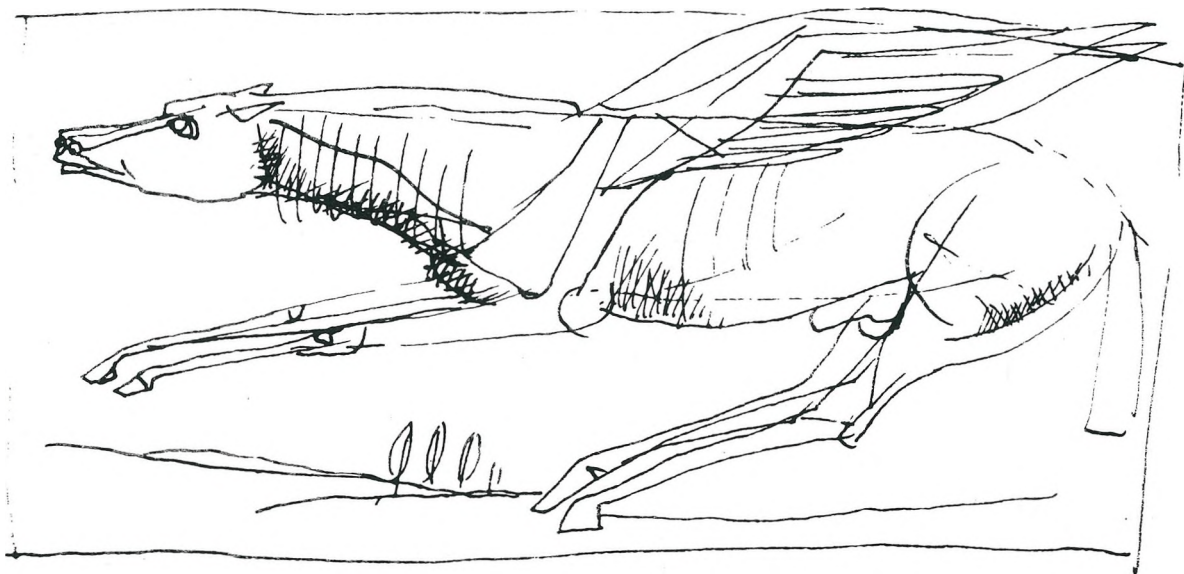
1969 végén a bolgár irodalom és művészet magyarországi fogadtatásában érezhető változás állt be. Nino Nikolov költőt, a magyar irodalom fordítóját nevezték ki a Bolgár Kulturális Központ igazgatójává, és néhány éven át a Népköztársaság út 14 szám alatti termék a magyar-bolgár közeledés, sőt egyfajta bolgár szellemi kisugárzás színterei lettek. Bolgár művészek és írók bemutatkozása kapcsán Nikolov lehetőséget teremtett eszmecserékre, alkalmat kínált a magyar szellemi élet képviselőinek kötetlen vitákra, párbeszédre. Számos szellemi kiválóság volt gyakori vendég a Bolgár Kultúra Házában: Nagy László, Bata Imre, Czine Mihály, Fodor András, Göncz Árpád, Kiss Ferenc, Pomogáts Béla, Csohány Kálmán, Kiss Sándor, Reich Károly és fiatal költők, Nagy László követői, mint Ágh István, Buda Ferenc, Király Zoltán, Kiss Benedek, Rózsa Endre, Utassy József és még sokan mások. Az intézet kulturális heteket, irodalmi esteket, népszerűsítő előadásokat szervezett országszerte, Bodor Tibor, a Madách Színház művésze a *Süvít a szél, nyög a Balkán - ezerszáz év bolgár költészete* című műsorával bejárta az országot, és másfél órás önálló estjében közel kétszázszor hangzottak el zömeiben Nagy László fordítások. Nagy László hangszerelésében szervezők, rendezők, népművelők jóvoltából méltán lett ismert a bolgár líra.

1975-ben a Helikon könyvkiadó *Erdőn, mezőn gyertya* címmel Nagy László válogatásában és fordításában a bolgár népköltés addigi legbővebb antológiáját adta közre díszes kivitelben. Nagy László műfordítói teljesítménye egyedülálló volt. A bolgár irodalomban számontartott és kortárs költőnagyságok közül senki más nem mutatott fel mennyiségében és minőségében hozzá fogható teljesítményt. Három népköltési antológia, Botev, Javorov, Szmirnenszki, Debeljanov, Dalcsev, vagyis a bolgár líra fővonulatá-

nak és kortársai legjavának magyar nyelvű megszólaltatásával múlhatatlan érdemeket szerzett. Várható volt, hogy a rangos elismerés sem késlekedhet soká. 1976 tavaszán, többek közös kezdeményezésére feltételezhető volt, hogy a Botev-centenárium tiszteletére alapított Nemzetközi Botev-díj kitüntetettjei között ott lesz Nagy László. Ahogy közeledt június 2-a, a századik évforduló napja, sokasodtak az erre utaló jelek. Vladimir Videnov, az akkori rendkívüli és meghatalmazott magyarországi bolgár nagykövet akarta közölni a költővel a hírt, de úgy, hogy ez a nyílt titok mégis meglepetésként hasson. Június 1-én engem bízott meg azzal, hogy diplomatikusan tudassam a költővel, tartózkodjék otthon, telefonközelben, mert a nagykövetnek őt érintő fontos közlendője lesz. Nagy László nem kíváncsiskodott, semmit sem kérdezett, megígérte, hogy otthon lesz, a hangja komoly volt, de úgy éreztem, hogy mögötte mosoly bujkál. Belement a játékba, úgy tett, mintha semmit sem tudna. A döntés késlekedett. A nagykövet az illendőség és a szolgálati fegyelem szabályait megtartva, de türelmetlenül hívta hol a szófiai külügyminisztériumot, hol a párt központi bizottságát. Már este 9 óra is elmúlt, amire biztosat lehetett tudni. Ezután a rádiótávíron rejtjelezve megérkezett Todor Zsivkov gratuláló levele is. Azon melegében lefordítottam, később a levél az Élet és Irodalom-ban is megjelent, s közben telefonon tolmácsoltam a követ szavait a költőnek: ne pihenjen le, mert hamarosan Todor Zsivkov levelét személyesen nyújtják át neki. 11 körül járt, amikor a fekete

Mercedes megállt az Árpád fejedelem úti ház előtt. A gépkocsivezetővel kettesben mentünk föl. Nagy László a nagyobbik szobában fogadott minket. Csak az asztali lámpa égett, a házigazda szabadkozva mondta, hogy a család többi tagja már nyugovóra tért. Akkor, az instrukciókat híven teljesítve, majdnem vigyázállásban megálltunk vele szemben. Elővettem a dossziét, és olvasni kezdtem. Amikor az államfő jókívánságait küldő levelének feléhez értem, halkan kitarult az ajtó, s fehér hálóingben megjelent a feleség, Szécsi Margit. Riadtan nézett ránk. Félreérthető volt a helyzet: két sötét ruhás alakkal szemben áll a költő, az egyik férfi valamilyen iratot tart kezében, a másik öles természetével nem sok jót sejtet. Nagy László megnyugtatta Margitkát, hogy a bolgár nagykövetség küldöttei vagyunk, s nem titkosrendőrök, és nem erdélyi útja miatt olvassuk fel a letartóztatási végzést, hanem gratulálni jöttünk. A kis közjáték után a suta helyzetből felszabadulva a költő pajkos, de fáradt mosollyal parolázott velünk, és jobb kedvre derült, amikor átadtam a nagykövet ajándékát, a bolgár borból, konyakból és szilvóriumból álló csokrétát.

1970 és 77 között munkakörömből adandóan sokszor találkoztam a költővel. A Bolgár Kulturális Intézetben szerveztem irodalmi és művészeti estét. Utoljára 1977. október 28-án beszélgettünk.

HRISZTO BOTEV

Elégia

Nyomorult népem, ki nevel rabbá?
Láncos bölcsőben kicsoda renget?
Az, ki barbárul által szakasztá
mellkosarát az Isten-fiúnak?
Az, ki igével folyton ígérget:
„Túrj csak, a lelked édenbe juthat“?

Ő-e vagy ujdón tisztviselője:
Loyola sarja? Öccse Judásnak?
Eleven ármány, megnövelője
minden embernek, — ölvé ki rádtör?
Új iszonyatban kontyos dzsidáshad?
S ő, aki testvért ad el, apát öl?

Ő-e? Nevezd meg. De a nép hallgat!
Helyette szörnyen csörget bilincset.
Szabadság hangja nem nyer hatalmat,
de a nép néma arca is inthet:
választott banda, — mutatja — csálnak,
horda, zsinóros! — mind vakon illeg.

Arcát mutatja, vérverítéssel
csíkos, a vére fest egy keresztet,
ami mellébe ékelve, ékkel,
csontjain vastag vérrozsdá-kéreg.
Kígyó a testén, ide eresztett
idegen vendég, itthoni féreg.

Túr a szegény rab. S mi a rabságot
szégyenpír nélkül évvel is mérjük,
tudjuk, mióta húzkodunk jármot
s tudjuk: bilincset zúzó idő jön,
dült nemzedékünk vallja, megérjük:
jó a szabadság, — törvény, hogy jöjjön!

Hadzsi Dimiter

Él, ma is él még! Fenn a Balkánon
gyötrődik s vére patakzik bőven,
melléből vérzik széles nyíláson,
bár virult ifjan, férfi-erőben.

Mellette puska, kihullt a kézből,
s fekszik elejtve csonka szablyája;
szeme setétül, homloka szédül,
szór a világra átkot a szája.

Fekszik az ifjú, s fönt delelőben,
perzselve nap süt, sújt a vidékre;
aratóének száll a mezőben,
s még erősebben buzog a vére.

Most aratás van... Rabnők, az ének
búsan bolyongjon! Perzselve fény, hullj!
Forrósodj, rabföld! Meghal vitézed,
elvérik ő is... Ó, de hang, némulj!

Harchan ki elhull érted, szabadság,
Nem hal meg, él az! Példa a sorsa,
sajnálja ég s föld, híret vadak s fák
zengik, s dalolnak dalnokok róla...

Sas szárnya néki árnyat vet szépen,
sebe nyílásán farkasnak nyelve,
hős madár, sólyom köröz az égen,
hű barátként a hősre ügyelve.

Leszáll az este, hold is világol,
széjjel az égen csillagok égnek,
zúg az erdő a szél rohamától,
búg a Balkánból hajduska-ének!

Tündérek jönnek tiszta fehérben,
mind csodaszépek, énekük csendül,
zöld fűvön lengve, fű-remegésben
gyűlnek a hóshöz, mind odalendül.

Balzsammal hajlik egyik a sebre,
másik harmattal arcát locsolja,
harmadik ajkát csókolja egyre,
ő pedig ébred édes mosollyal.

„Húgom, te mondd meg — hol van Karadzsa?
Te mondd meg, esküdt seregem hol van?
S lelkemet ujjad majd kiszakassza —
lássatok engem, húgocska, holtan!”

Kezük fonódik, egymást öelve
fölemelkednek, íme, magosra,
keresik, hol van Karadzsa lelke,
hajnalodásig szállnak dalolva...

Virrad a Balkán! Kisüt a napja,
hős fekszik ottan szivárgó sebbel,
sebét a farkas tisztára nyalja,
s nap delel újra — sugara perzsel!

PEJO JAVOROV

Hajduska-dalok

Goce Delcsevnek

I

Nappalaim — rejtekben lakások,
éjszakáim — utak, lesállások;
apám nincsen, anyám sincsen,
apám, aki szidjon,
anyám, aki sírjon ...
Jaj, hatalmas,
Pirin-hegy, bozótsor!
Hej, te sűrű
carigrádi óbor.
Ellenséggel — ellenségként bánok,
cimborákkal — híven cimborálok;
öcsém sincsen, húgom sincsen —
öcsém, ki megértsen,
húgom, aki féltsen ...
Jaj, te szablya,
hasztalanul éles!
Hej, odrini
pálinka, te mérges.

Fönn az isten — égben, nem a földön,
cár a földön — cárkodik örökkön?
Arám nincsen, első kincsem —
aki engem várna,
s válna halaványra ...
Jaj, tűz-ontó
mordályom, te drága!
Hej, te karcsú
szaloniki lányka.

II

Ha volna, edes, ha volna
kalapált arany, ha volna
fenyesen szöke hajacskád ...
cserelnek rögtön kedvesre drágát,
jó lóra tüstént
mennyeck országát,
s törököt tüznek!

Ha volna, édes, ha volna
tűzvető gyémánt, ha volna
feketén fénylő szemecskéd ...
cserélnék rögtön kedvesre drágát,
puskára tüstént
mennyek országát,
s törökre sütném!

Ha volna, édes, ha volna
igazi gyöngysor, ha volna
fehéren fénylő fogacskád ...
cserélnék rögtön kedvesre drágát,
szablyára tüstént
mennyek országát,
s törökbe tűzném!

III

Bujtató erdő - zöldelő,
lángvető puska - vedd elő!
Vásárról jön a sokaság,
ő is jön: Lazó uraság;
bükk a levelét ejti el -
Lazót a golyó veszti el,
vojvodánk!

- Vásárról jön a sokaság,
ő is jön: Lazó uraság;
bükk a levelét ejti el -
Lazót a golyó veszti el,
rossz jel ez,
vége lesz ...
S tűz a fejemet égeti,
kín a szívemet szétveti,
cimborák!

Vadkörte ékes vesszeje,
hajduska-eskü veszhet-e?
Lazót a világ ösmeri,
gonosz a vére csöppje is;
gonosz gonoszul végzi be,
vitézi harc a hős hite,
vojvodánk!

- Lazót a világ ösmeri,
gonosz a vére csöppje is,
gonosz gonoszul végzi be,
vitézi harc a hős hite
úgy legyen!
szüntelen ...
De engem csak a kín ölel,
Lazó lányáért égek el,
cimborák!

IV

Álmot láttam - aj, de szánom
puszta ifjuságom -
magányosan a bozótba
sírt láttam megásva.

Állt a síron - aj, de szánom
puszta ifjuságom -
állt egy fejfa ágbul róva,
rajta egy madárka.

Hajnalonta - aj, de szánom
puszta ifjuságom -
azt dalolja, hogy az árva
milyen árván ment el.

Estelente - aj de szánom
puszta ifjuságom -
azt dalolja, hogy az árva
vitézként vészett el.

Álmot láttam - aj, de szánom
puszta ifjuságom -
az az árva magam voltam,
sírom megálmodtam.

Ne riadj meg, gyere!

Köröttem kivirít a balsors kén-virága,
keserves magvait már magam vetem el.
Bármerre megyek is: előttem sír, kitárva,
s benne az ideál — de menni, menni kell.
Már az anyámban tán: rám forrt az átok
átka,
de jöttöd majd felold, a balsors hal bele,
ne riadj meg, gyere!

Itt kígyó rám sziszeg, és rám vartyog a béka,
ezt hallgatom, befont a fekete magány,
üldöz a nap, s szavam az éjnek martaléka,
s magam rágalmazom kegyetlenül ma már,
a gyöngék közt erőm engemet fojt aléltra,
magam ölöm, de fut a gyöngék serege,
gyere, ne félj, gyere!

Gyere, tanúskodj te — a hittelen homályban
mennyire epedek, s a jobban hogy hiszek,
gyere, tanúskodj te — e fagyos kalodában
gyöngéd szót s meleget még mennyit
őrizek,
te légy tanúja, te, egy örült s zabolátlan
szerelemnek, vidíts, a balsors hal bele,
ne riadj meg, gyere!

GEO MILEV

Szeptember

1

Dühöt ont az éjszaka odva,
beoltja a néma rabokba,
dühöt ont fényeset,
fölségeset.

A mélyben köd és homály.

A völgyből, a ködből
— mielőtt pirkad —
balkáni tetőkről
borzas füvesekről
sima mezőkről
kisvárosi sárból
falvak
városok
udvarok
viskók odvából
vasutállomásról, raktárból
csúrból
hombárból
malmok porából
műhelyhomályból
robot-hodályból
gyárból:
úton, kanyarban
magasban
omladékon, vájkón, fenyéren
mezsgyén, ösvényen
bércen
érces levegőn
elsárgult erdőn, mezőn
kövecses patakágyon
vízen
vízárkon
szőlőn
kerítésen
réten
delelő páston
galagonyáson
kiégett torsokon
tövíses horhoson
ingoványon:
sárosan

kócosan
 soványan
 nekibúsulva
 robottól törten
 hőtől, hidegtől gyötörten
 rútan
 nyomorultan
 bozontos állal
 barnán
 póre bokával
 nyers-dobogósan
 vadul
 szilajul
 dühvel-vitézül
 — rózsaszál,
 énekszó nélkül
 nem sippal-dobbal-danával
 verklivel, zenebonával —
 fuvolát, trombont nem hoz:
 vállán tarisznyát hordoz
 rongyos — nincs neki kardja
 furkót forgat a karja
 sopiak sommal
 jönnek karóval
 villával
 kapával
 egyenes kaszával
 baltával
 bárdal —
 ó a napraforgók
 — ifjak és vénék
 mindenütt előlépnek
 — akár a száguldó csorda,
 nem nézve vaksi baromra,
 számtalan
 felséges mérgű bika
 bögve
 rohan
 (— mögötte kőből az éj meg az ég)
 dübögve előre száll
 nincs itt szabály:

tarthatatlan
 halhatatlan
 határtalan
 A N É P !

2

Jön a fény, hegyoromról az éjt
 leszabja.
 Napraforgók
 figyelnek föl a napra!
 Almában a hajnal
 megrepeg
 megrettentik a
 gépfegyverek.
 Távoli lankák
 halmok közül
 dőrej dőreire —
 ilderöpül
 örjögve a golyó — az ólom.

A dombon
elefántként ormányt feszítve
bőgnek az ütegek...
Rettenet, a táj letarolva.
N a p r a f o r g ó k z u h a n n a k a p o r b a.

3

A nép hangja:
isten hangja.
Ezer meg ezer
kés vagdalja
őt
a sose pihenőt
a megtiprottat
lenéztet
mindenből kisemmizett —
egyedül maradt,
vezére nem akadt,
agy nélkül, idegek nélkül
íme talpra állt
szétszaggatja
sorsán a homályt
vére gyöngyözi e szót:
S Z A B A D !

E l s ő f e j e z e t :
Szeptember

— A nép hangja —
— Isten hangja —
Istenem!
Védd meg e szent ügyet,
áldd meg a kezeiket
vess a dübögő szívbe erőt
vakmerőt — szilárd hitet.

Rabsorsot ne szánj nekünk,
sírunkra megesküszünk:
feltámasztjuk az ember fiát
szabad lesz — szabad a világ.
Ez itt a halál, ő jön —
Jöjjön!

De túl
az örök Kánaán virúl
igazság virágzik végre
nekünk ígérve —
ábrándok élő vidéke...
Mi hisszük! Tudjuk! S merünk!
Velünk az Isten, velünk!

Apokalipszis

Előttünk az ábránd-rettenetes meduza-fő,
a ferde ólmoseső leveleket szögez a falakra,
csizmák s paták vakparádéja a vérben, kardok
a piros koponyákon. és aknák okádnak
aratatlan gabonákra, a sáros sáncokon végig
bitófagárdák menetelnek a lángoló falvak iránt,
fölébred a téboly, lecsüng az éj, akár a szemfödél,
nyers agyagsírok jeltelenednek a síkon,
korbáccsa fonódik a jegenyesor, fényszórósávok
üstököse az éj mozijában, a miniszterelnök
pofacsontján, és taps, a lelkiismeret baljósan tapsol.

Nagy László és a bolgár népdal

Még a költő életében közöltem egy tanulmányt a *Tiszatájban* Nagy László bolgár népdalfordításai címen. Az írás megjelenése után döbbsenem rá, hogy a címe félrevezető. Megtévesztő, mert azt sugallja, hogy Nagy Lászlónak vannak népdalfordításai. Holott épp azt fejtettem ki, hogy amit Nagy László csinált, talán helyesebb lenne, ha nem fordításnak neveznénk, hanem ennek a szónak olyan szinonimáját keresnénk meg, amely adekvátabb a költő által végzett művészi alkotó munka lényegével. Az „átköltés”, „bolgár népdal után”, „Bearbeitung”, „imitation”, „adaptation” formulák a „fordítás”-nál bizonyára hívebben tájékoztatnák az olvasót a vállalkozás jellegéről.

Egyébként maga a költő sem tekintette a bolgár népdalok „átültetését” egyszerű műfordításnak. „Munka közben szinte állanóan éreztem, hogy amit csinálok, az nem egyszerűen műfordítás. A papírra vetett soroknak a magyar népköltéssel rokon hangon kellett szólniuk” – vallja a *Sólymok vére* utószavában.

A tolla alól kikerült sorok azonban nemcsak a magyar népköltéssel szólnak rokon hangon, hanem Nagy László költészetének hangját is idézik. Olyan amalgám ez, amely egyesíti a kollektivitás és az egyéniség elvét. Az évszázadokon át csiszolt képek a fordítás alkotó folyamatában a népdal kliséiből felszabadulva a költő érzésével telítődtek, és új, sajátos egyéni jelleget nyertek. Nagy László fordításában a nép névtelen énekesének kollektív alkotássá vált éneke a kollektív jelleget részben megőrizve, újra egyéni lírává lett. Akarva vagy akaratlanul, de Nagy László költészetének belső értékövezetéhez is tartozik.

Csoóri Sándor szerint „Arany János óta Nagy László az egyetlen fordítónk, aki saját költői nyelvét úgy adja kölcsön egy másik nép költőjének vagy költészetének, hogy vérátömlesztés közben anyanyelvünk minden képessége megmutatkozik: ódonysága és hajlékonysága, csöndje és kérgessége, sikamlósága és tüze, népiessége és szürrealizmusa.”

Nincs szükség kifinomult stílusérzékre ahhoz, hogy névalírás nélkül is felismerjük Nagy László

fordításait. Bár már a *Szabalyák és citerák* minden sorában elárulják őt vérmes jelzői, bódító gazdagságú, modernül népies nyelve, az egyéniség elkülönítő stílusjegyei csak a *Sólymok vére*-ben erősödnek fel. A szemléletében és alkotó módszerében végbement változást talán mindennél jobban szemlélteti egy bolgár népdalnak az a sora, amelyet Pavel Matev versében újra lefordított, mert lehetőséget ad az összehasonlításra. A *Szabalyák és citerák*-ban az „*Aprószemű eső hull, mint a gyöngyszem*”-et úgy fordította: „*Szapura dér hull, mint a kölesszem*”. Az esőből dért csinált, hogy a gyöngyszemeket a mindennapi élet tárgyai közül választott kölesszemekkel cserélhesse fel. Most pedig azt a két sort:

„Aprószemű eső hull, mint a gyöngyszem,
és mintha felhígítaná a homályt.”

így fordította:

Most margarétás záporok
világítják a vak világot.

Képzettársítása itt már sokkal gazdagabb, képalkotása merészebb. A kép szokatlan, meghökkentő: *margarétás záporok*. Már nem két különböző, de egymással bizonyos pontban érintkező fogalmat állít egymás mellé, mint a bolgár nép névtelen éneke (*aprószemű eső – gyöngyszem*), a két összehasonlított elem közt nála végtelenné növekszik a távolság. S már nem azt mondja, hogy az eső *olyan, mint*, hanem *ez vagy az* (*margarétás zápor*), tehát nála már nem hasonlatról van szó, hanem azonosításról, metaforáról. Hasonlatából kimaradt a *mint*, tömörebb lett. A kötőszavak kidobása, s két távoli valóság elem társítása Nagy László költészetének egyik fő vonása.

Ez a szabad „fordítás” többet ad, mint a hívebb tolmácsolás, mint a Sólyom-ének átköltése:

Dilmana, kedves,/ mondd, hogyan ültetik a paprikát/.

Hogy virágozzon, teremjen,/ szedd, szedd,
szedd, amikor csak akarod./ Dugd le, ültess el,/ így
kell ültetni, ültetni a paprikát./ Hogy virágozzon,
teremjen,/ szedd, szedd, szedd, amikor csak akarod.

Nagy Lászlónál:

Ó, szállj le ide sólyom,
ó, szállj le ide sólyom,
csak szállj le, szállj le, szállj le, ha mondom,
csak szállj le, szállj le, szállj le, ha mondom,

Te sólyom, arany csőrű,
te sólyom, aranycsőrű,
te sárga, sárga, sárarany körmű,
te sárga, sárga, sárarany körmű,

Hasítsd fel selyemingem,
hasítsd fel selyemingem,
csak tárd ki, tárd ki, tárd ki a szívem,
csak tárd ki, tárd ki, tárd ki a szívem,

Ha élek, veled éljek,
ha élek, veled éljek,
ha égek, égek, égjek el érted,
ha égek, égek, égjek el érted,

Nagy László tolla alól kikerülő minden egyes sort saját képére és hasonlatosságára formált. Ez nem bűn. Hiszen Isten is saját képére és hasonlatosságára formálta az embert. S ezt még senki sem vetette a szemére, de azt sem mondta még senki, hogy Isten az embert porból fordította. Azt sem vehetjük a szemére, hogy a nyersfordítás élettelen, holt anyagába lelket lehelt. Az lenne talán a bűne, hogy saját lelkét lehelte bele?

Annak bizonyítására, hogy amit Nagy László csinált, az nem egyszerű műfordítás, az eddigi idézetek mellett, amelyek talán félreértéseken alapulnak (Nagy Lászlónál ugyanis mindig ott találjuk a legzseniálisabb megoldásokat, ahol valamit nem értett meg), elég a *Fehér szél támad* két utolsó sorát összevetnünk az eredetivel.

Szó szerinti fordításban:

Aki minket élve elválaszt,
Válassza el a fekete pestis!

Nagy Lászlónál viszont:

Aki kettőnket egymástól eltép,
fekete dögvész tépje ki lelkét!

Az *elválasztból eltép*, a *pestisből dögvész*, a *válassza elből tépje ki a lelkét* lett. Talán ebből az egyetlen idézetből is érezhető, hogy a népdal szokástörvényei szorosabb partok közt tartják a kidolgozást. Nagy László költői eljárása itt már szétfeszítette ezeket a gátakat. A költő a virágnyelv alatt meglapuló jelentést is kimondta. Az egyéniség elvének bizonyos fokú érvényesülése alapján illeszthette az idézett két sort később szervesen bele saját költeményébe:

Átkozni tanulok a hangtól,
éltető szerelem, érdekünkben,
kiáltok: *aki egymástól eltép,*
tépje ki fekete pestis a lelkét!

Nagy László vállalkozásában eleve benne rejtett a költői adaptáció. Hiszen a bolgár népköltészet – a félévezredes török hódoltságnak „köszönhetően” – archaikusabb a magyarnál, közelebb áll a kezdethez, még epikusabb jellegű, s az epika alatt élő lírában az érzések uralma erősebb a gondolat fölött, mint a mi népdalainkban. Az epikus jellegű bolgár lírában még nem alakultak ki az állandó versszakok, még a legszemélyesebb jellegű szerelmi lírában sem, hanem a sorok kisebb-nagyobb füzéréből áll egy-egy dal. A magyar népköltészetben viszont a kifejezett tisztább líra igényelte a pontosabb, összevontabb és összecsengőbb formát, s így általánossá vált a versszak, a szabályos verssor és a sorvégi rím.

Mit tehetett tehát Nagy László, ha az archaikus és epikus bolgár népdalokat a magyar népköltészetel rokon hangon akarta megszólaltatni?

Először: a legarchaikusabb műfaj, a hősének kivételével valamennyi műfajban strófás szerkezetet alakított ki. Változatos versszakokat alkotott, amíg a *Hallod-e fehér Dimitre* (helyesen: Dimitra. Nagy László itt tévesen megőrizte a bolgár megszólító esetet), a *Lovecsi lányok* és az *Útra kelt a tarka béka* négysoros strófaból áll, a *Karcsú Dafinában* a hatsorosokat kétsoros rímes verspárok követik. Az *Öreganyám vacsorájában* pedig minden egyes versszak egy-egy sorral növekszik, az első rész négysoros, a hetedik pedig tizenegy. A csúfolók és a mulattatók szerkezetében a játékos tartalomhoz alkalmazkodott.

Másodszor: az így teremtetett pontosabb, összevontabb formát a sorok összecsengésével, a sorvégi rímmel még kisebb ritmikai szakaszokra bontotta, s ezzel is fokozta a versszöveg zenei hatását.

Harmadszor: mivel a bolgár líra, még a legutolsó gyűjtések tanúsága szerint is, a léleknek főleg olyan rezdüléseit fejezi ki, amelyeket nem előz meg, mint közvetlen előzmény, erős gondolati tevékenység, népdalainknak viszont a tudatossági foka lényegesen magasabb, mint a bolgár népdalé. Nagy László szinte megoldhatatlan dilemma elé került. Hiszen az absztrahálás erős gondolati tevékenységet igényel, s ez megváltoztatja a népköltészet egyszerű és elemi hangját, a műköltészet közvetett és értelmi hangjához közelíti. Ezt a dilemmát a költő úgy oldotta fel, hogy a logikai szférát is képi szférán keresztül fejezi ki. Igéi nem csupán értelmünkhöz szólnak, hanem az érzékelés elemi rétegein át nyomulnak tudatunkba. „*Lezuhant a fekete szerecsen*” nála: „*Ledöndül a Szerecsen a földre*”. Ebben az igében egyszerre van benne a *ledől* (tárgy, főleg építmény vagy fa, álló helyzetből egész tömegében, illetve hosszában a földre dől, esik) és a *döng* (föld,

padló tompán visszhangzik, tompa hangot adva reng, dübörög). S e két fogalmat az olvasó egyszerre érzékeli, egyszerre fogja fel, s nem csak értelmével, hanem érzékszerveivel is, szinte az egész lényével.

Szókapcsolataiból is erőteljes képi érzékletesség árad. „*A föld végéig hallatszottak a hangok*” nála „*Földeken át nyilallott a sírás*”. Nincs még egy költőnk, aki ilyen költői töblettel cserélte volna fel az eredeti szöveg hallatszik igéjét.

Nagy László ezzel az igéjével és szókapcsolatával is arra készíti olvasóit, hogy amit mond, amiről beszél (a sírás terjedéséről), azt ne csak értelmükkel fogják fel. A *nyilallik* szó először mindenképpen az ige első jelentését idézi fel, azt, hogy testrészen, főleg légzés vagy hajlás közben, *hirtelen hasító, szűrő, húzó jellegű, éles fájdalom keletkezik*. Miközen felidézzük a szó érzékszerveink által talán többször is felfogott és agyunkban elraktározott első jelentését, értelmünk felfogja második jelentését is, azt, hogy *nyilsebesen halad, terjed, fut, száguld*, mint a nyíl, amelyből a szó ered.

Negyedszer: többé-kevésbé módosította a lefordított szöveget, hol megrövidítette (két sort összevont vagy néhány sort elhagyott), hol megtoldotta, hol csak egyes részei helyébe tett újat, neki tetszőt.

A *Székely gyerkőc és a Latin(szki) király* hősi ének nála 207 sor helyet 201 sor, mert néhol két sort összevont. A *hét király és a Szerecsen*-ben még nagyobb az eltérés, a magyar változat 46 sorral rövidebb. Itt a költő már nemcsak összevont, hanem egész sorokat, néha öt-hat sort is elhagyott.

Művészi tömörítésre, két-három sor összevonására a költőt a magyar és a bolgár nyelv közötti különbség készítette. A bolgár nyelv *analitikus nyelv* (a szavak közötti kapcsolatot a mondatban nem a szavak ragozott alakjai, hanem segédszavak, szórend stb. jelzi), a magyar pedig *szintetikus nyelv* (a szavak közötti kapcsolatot a mondatban főként maguknak a szavaknak a ragozott alakjai jelzik), s ezért fordításban minden egyes sor, a legpontosabb fordításban is, egy-két szótaggal rövidebb. Nagy Lászlónak választania kellett: vagy állandóan összevon két sort, vagy szinte minden egyes sorba, pusztán a versméretek kedvéért, beír egy-két töltelékszót, főleg jelzőt.

Nagy László mindkét lehetőséggel élt. A *Székely gyerkőc és Latin(szki) király*-ban például, amelynek 207 sorát csak hat sorral rövidítette le, szinte minden egyes sorban találunk egy töltelékszót: ül a magas dívánon helyett: *fenn* ül a magas dívánon; írás esik a vállára helyett: *égből* írás esik a vállára; Aj, te, uram, Markó helyett: Aj, te uram, *édes* uram; Krali Markó helyett: *híres* Krali Markó; ifjú leánya helyett: *édes egyszülött* leánya, stb.

Kétségtelen, hogy ha egy hősnének egyszerű, keresetlen nyelvbe bekerül 80–100, csak a versmérték

kedvéért használt henye verstöltelek, töltelékszó, többnyire jelző, amely talán leginkább magán hordja az egyéniség elkülönítő stílusjegyeit, a hősnének nyelve gazdagabb, árnyaltabb és főleg egyénibb lesz. Az alkotó egyéniségnek ez a megnyilvánulása azonban idegen az ősi, archaikus bolgár népköltésztől. Az új stílusú magyar népdalokra viszont jellemző.

S így Nagy László még ott is a magyar népdalok stílusához közelítette a bolgár népdalokat, ahol nem akarta. E hűtlenségre hűsége, a bolgár versmértékhez való ragoszkodása vitte. Jól tudta, hogy ha a bolgár 4+6 képletű tízesekből elhagy két szótagot, akkor a lényegesen kevésbé elterjedt felező nyolcas (4+4), az ősi magyar versmértékhez közelíti a sajátos bolgár versformát.

A töltelékszavak túlzott használatát viszont csak úgy kerülhette el, ha két sort összevont, vagy három sorból csinált kettőt.

Nagy László azonban nemcsak összevont sorokat, hanem, amint már említettünk, egész sorokat, néha öt-hat sort is elhagyott.

Arra a kérdésre, hogy vajon összeegyeztethető-e egész sorok elhagyása a nép alkotó módszerével, bármilyen hihetetlen is, de igennel válaszolhatunk. A nép is módosítja az átvett szöveget, még Petőfi és Arany költeményeivel is szuverén módon bánt. A népköltészetben nincs hiteles alap- vagy összöveg, mint az irodalomban. Szinte ahányszor elénekelnek egy dalt, annyi variáns jön létre. Nagy László fordításai sem térnek el jobban a lefordított művektől, mint azok egy-egy változatai, pontosabban olyanok, mint a bolgár népdalok *magyar variánsai*, mintha a magyar nép tanulta volna el, és formálta volna át ízlése szerint ezeket a dalokat. A különbség csupán az, hogy míg a folklórművészetben nem annyira esztétikai elgondolások, hanem elsősorban a hagyományozás társadalmi körülményei hozzák létre a különböző variánsokat, addig Nagy Lászlónál viszont szerepet kapott az esztétikai megfontolás is.

Az epikus énekek egyes fakóbb, vérszegényebb kliséit esztétikai okokból hagyta el. Az elhagyott sorok szövege erőtlen, szinte megroggyan, nem áll meg a saját lábán, mankóra lenne szüksége. Megroggyan, mert a szöveget a népdal „szentháromságából” kiszakítva szemléljük. A népdalt nem lehet csak szövegből, könyvből, látásból megismerni. Nagy László ezért kényszerült a hosszú epikus dalok szövegének művészi tömörítésére, mert a zenétől és a tánctól elszakítva a szöveg néhol valóban erőtlenné vált. A népdal is „háromszemélyű” (zene, szöveg, tánc). Az egymástól különböző három eleme alkot egy, egymást tökéletesen kiegészítő egységet.

A hosszadalmas dalokat Nagy László általában tömörítette, rövidítette, mégis gyakori nála az ismétlés. Hol a sor végén levő szavakat ismételte meg a következő sor elején, például:

Eredj, Júna, a Dunához,
Fehér Duna *hűs vizéért*,
Hűs vizétől felépülünk!

máshol:

Legény fekszik *tengerpartra*,
Tengerparton lepedőre

hol egész sorokat megismétel.

Néhol egy új sorral toldja meg a dalt, például:

Megfordult a Szerecsen a szóra,
Megfordult a *pokolbéli dervis*.

Vagy:

Sátor volt az, fehér sátor,
Selyemből szőtt fehér sátor.

Vagy:

Hízolgó hívás rosszra vall,
Török ravaszság törbe csal.

Máshol elhagy egy sort és helyébe írja a gondolat-
ritmus második sorát. Az eredetiben ez volt:

Ami volt, elmúlt, efeledd.
És indulj erre.

A második sort elhagyta. Helyette új sort írt:

Ami volt, elmúlt, elfeledd.
Seb ha volt, az is beheged.

Mi készítette a változtatásokra? Pusztá szeszély
vagy önkény? Nem. Nagy László költői megnyilat-
kozását itt is a magyar népköltészet hagyománya
irányította. A sor végén levő szavaknak a következő

sor elején való megismétlése, az epanaphora, ugyan-
úgy népi eredetű, mint a gondolatritmus, a paralle-
lizmus.

A gondolatritmus alkalmazásával célja bizo-
nyára az volt, hogy a dal alapjául vagy legalábbis en-
nek a résznek kényszerítő okául, forrásául szolgáló
főerzést, alaphangot zengésben tartsa, és mint a ze-
nében egy motívumot, tovább fűzve, alakítsa, ki-
fejtse.

Kétségtelen ugyan, hogy Nagy László fordításá-
ban itt is a tudatos művészi munka érvényesült, de
az a magyar népköltészet természetes, ősi, örökölt
hagyománya szerint történt.

Más kérdés, hogy van-e joga a költő-műördítő-
nak, akár a saját hagyományai alapján is, olyan mér-
tékben módosítani egy másik nép dalait, mint ahogy
a nép névtelen énekesei naponta megteszik. Hiszen
a lelki közösségben élő nagy tömegek ösztönszerű
variáló készsége mindig egyféle irányba működik, s
így alakulnak ki a pregnánsan egységes népi, nem-
zeti stílusok. „Minden nép a jóról és a rosszról saját
nyelvén szól” mondta Nietzsche, Nagy László a
népdalnak azt a mélyréteget igyekezett felmutatni,
amely egyetemességével meghaladja ezt a distanciát.
Bartóktól tanulta meg, hogy a népköltészet legmé-
lyebb rétegeinek megismerése felveti az összehason-
lítás szükségét.

Bolgár népdalok

Balkáni Jövő

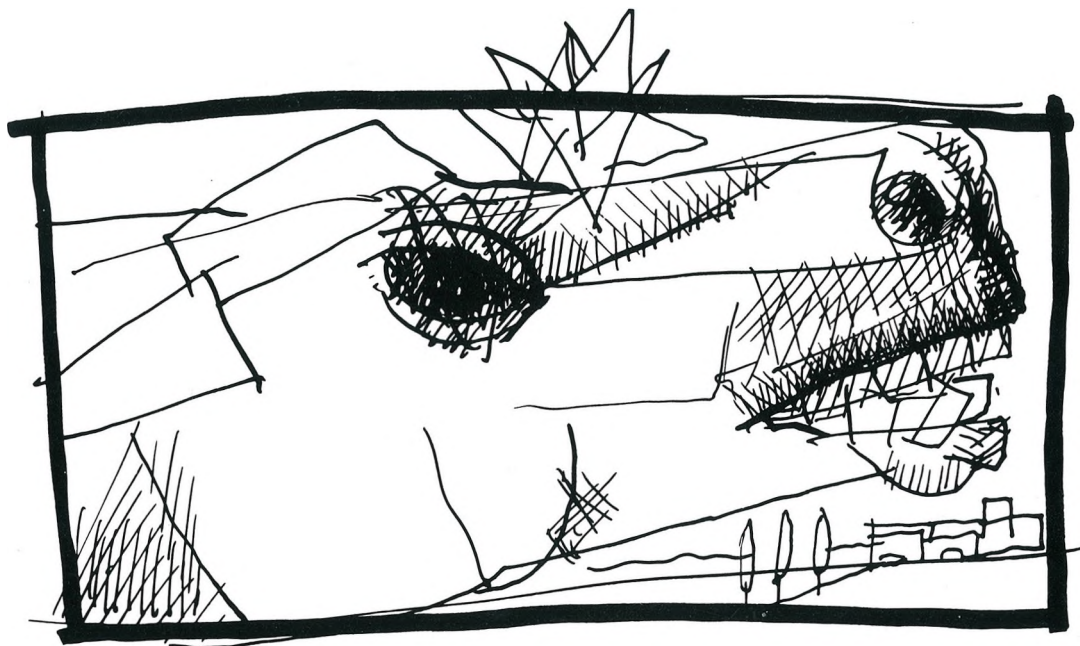
- Adod-e tüstént, balkáni Jövő,
Szépséges Jánát török vallásra? -
- Tudd meg, te vajda, fejemet adom,
Jánát nem adom török vallásra! -
Levágták akkor mind a két karját,
Újra kérdezték, újra faggatták:
- Adod-e tüstént, balkáni Jövő,
Szépséges Jánát török vallásra? -
- Tudd meg, te vajda, fejemet adom,
Jánát nem adom török vallásra! -
Levágták akkor mind a két lábát,
Újra kérdezték, újra faggatták:
- Adod-e tüstént, balkáni Jövő,
Szépséges Jánát török vallásra? -
- Tudd meg, te vajda, fejemet adom,
Jánát nem adom török vallásra! -
Elvették akkor szeme világát.
Nem is kérdezték, nem is faggatták,
Szépséges Jánát összekötözték,
Gyorsinú lóra magukhoz vették.
Indultak volna által a réten,
Által a réten tatár vidékre.
Szépséges Jána megszólalt csendben:
- Most visznek engem, jó bátyám Jövő! -
- Jó egészséget, szépséges Jána!
Nincs már szemem, hogy megnézhetnék,
Karom sincs már, hogy megölelnék,
Lábam sincs már, hogy elkísérnék! -

Hull a hóharmat

Hull a hóharmat, levél megsárgul,
Levél megsárgul, lehull az ágrul.
Vond be a zászlót Mánus vezérünk!
Sokat tanyáztunk, sokat sétáltunk
Ebben a veres Pirin hegységben.
Sokat véreztünk, sokan elvesztünk.
Vond be a zászlót, Mánus vezérünk!
Feleségeink özvegy kakukkok,
Szegény anyáink csak gyászolgatnak,
Szegény apáink megborzasodnak,
Kicsinyeink meg meztelen járnak.
Vond be a zászlót, Mánus vezérünk!
Sokat tanyáztunk, sokat sétáltunk
Ebben a veres Pirin hegységben.
Eleget ettünk pirított bárányt,
Eleget ettünk piros pogácsát,
Kedveseinket lássuk meg végre,
Vond be a zászlót, Mánus vezérünk!

Szegénylegények tánca

- Van-e tenéked megvetett ágyad,
Angele haj, vezérünk haj?
- Megvetett ágyam a magas Balkán,
Cimborák haj, gyöngyfiúk haj!
- Van-e tenéked kebles menyecskéd,
Angele haj, vezérünk haj?
- Kebles menyecském öles nagy puska,
Cimborák haj, gyöngyfiúk haj!
- Van-e tenéked számos családod,
Angele haj, vezérünk haj?
- Számos családom síró golyócskák,
Cimborák haj, gyöngyfiúk haj!

Budavár aljában

Budavár aljában három a tánc, három.
A legelsőt ropja széparcu Angella,
Másodikat ropja Jankula vajdáné,
Harmadikat ropja fiatal Székelyné.
Egyszer csak fölnéznek Budavár fölébe:
Három sas keringőz Budavár fölébe.
Legelsőnek csőre vitéz fejet csügget,
vitéz fejet csügget, bársony sisak rajta.
Másodiknak csőre vitéz kezét csügget,
vitéz kezét csügget, acélkesztyű rajta.
Harmadiknak csőre vitéz lábat csügget,
Vitéz lábat csügget, sárga csizma rajta.
Legelső alászáll vitéznek fejével,
Vitéznek fejével Angella vállára,
Az a fej mintha a Bogdán feje volna.
Második alászáll vitéznek kezével,
Vitéznek kezével vajdáné vállára,
Az a kéz mintha a vajda keze volna.
Harmadik alászáll vitéznek lábával,
Vitéznek lábával Székelyné vállára,
Az a láb mintha a Székely lába volna.

Magasan száll a páva

Magasan száll a páva,
Széleset vág a szárnya,
Utána száll a párja:
- Párom lassan, ne oly gyorsan,
Szárnyaidat hadd csokrozzam,
Tollaidat aranyozzam!

Ha meghalok

Ha meghalok, ne sírj értem,
Ne sírj, ne is gyászolj értem,
Vegyél engem két karodba,
Vigyél engem a hajóra,
Dobj a tenger közepébe.
Tengerben én hallá válok,
Hallá válok, ott úszkálók,
Fogjanak ki a halászok,
Új vásárba elvigyenek,
Eladjanak ott is neked,
Hentergessél paraszadon,
Amíg por és hamu leszek.
Vegyél akkor tenyeredbe,
Vigyél ki a kiskertedbe,
Vessél engem el a földbe,
Bazsalikom lesz belőlem,
Amit a lány leszakíthat,
Melle között szomoríthat!

Míg a csillag ki nem alszik

Egész éjjel nem alhatok,
Egész éjjel pillogatok.
Pillogatok cifra szemmel,
Zsinór-vékony szemöldökkel,
Itt a magas hegytetőben,
Itt a széles füvelőben.
Engedj bolond, hadd kelek föl,
Csillag alszik, itt a hajnal,
Háromszor szólt már a bülbül,
Kilencszer szólt már a páva,
Engedj bolond, hadd kelek föl,
Amíg anyám ide nem jön! -
- Heverj babám, maradj addig,
Míg a csillag ki nem alszik,
Maradj fehér kebelemen,
Maradj arany térdeimen!

Jaj, te szép, te édes

Jaj, te szép, te édes, elém sose térhess,
Szemeddel ne égess, elégek téerted,
Ereim aszályban, térdeim parázsban!
- Égj bolond, ha éghetsz, énertem eléghetsz,
Mint virág az árnyért, szarvas a forrásért!
- Jaj, te szép, te édes, arany-ékességes,
Várd ki egészséggel: elrabollak téged!
Holnap lesz a napja, madárrá ígézek.
Leszel madaracska, szép erdei foglyom,
Szép erdei foglyom, én leszek a sólyom,
Fölkaplak az égre, ott repülünk párban,
Ott repülünk párban, égi magasságban!

Hallod-e, hallod-e

Hallod-e, hallod-e
Szép szavú madárka,
Ne hangoskodj nékem
Kora reggel tájban!
Idegenből jött meg
Az én édes párom,
Elfáradt az útban,
A nagy bujdosásban,
Kakaskiáltásig
Hosszú csókolásban.

NAGY LÁSZLÓ

Egy varázslat emlékére

Sokszor gondolok a hófehér Zsána Nikolovára. Emlékszem: asztalnál ül, ablaka tárva, kívül tavasz van, zöld fátylú jegenyék lengenek, sárga és fekete madarak a párukkal csatáznak. De ő hátat fordít a tavasznak. Előtte könyvek, mind kinyitva, bolgár költői művek, s a népköltészet. Az igazi arcvonásokat még nem ismerem. Ezért szálltak le a könyvek az asztal síkjára, készülődnek ellenem, a szívemért, s biztos, hogy magyar elfogultságom ellen is. A hófehér Zsána nekem olvas verseket. Nagy a fölvonulás, az ostrom nagy. Zsána bálványként ül. Semmi színészi gesztus, hangja erősen ritmizál, szemei izzanak. Így lobbantja fel Javorov öngyilkos tüzeit, Debeljánov vérmes pompáját, Szmirnenszki suhanc-romantikáját s dühét a zsarnokság ellen. Elég volna ennyi is, meggyőzőtt, legyőzőtt. De nincs pihenés, nincs kegyelem. Jön a népköltészet. Zsána torkából végzetes szenvedély tolul fölfelé: pirinyó kapolnából a bizánci angyal. Fekete a sörénye, fehér gyöngyfűggöny a szárnya, akár a jégveres. Elhagyva a fogak küszöbét, az angyal nagyra növekszik, minden mást eltakar. Kuksolok a fekete hajsátorban, temérdek gyöngyben. A hang megidézte a középkort. Misztika, kardok, zászlóvivatar, vér. Jön Krali Markó, csákóján hét tükör, szemöldöke tóparton pióca. Jönnek a szegénylegények, a félhold sorvasztói. Megjelenik a fortélyos Radul, menyasszonyruhájából halál suhog a kéjenc basára. Megnyit a hang egy sírt, itt halhatatlan szerelem Nikola és Malamka képében – egymást öelve hevernek... Végül is irgalmat kapok. Fehér szél ront be az ablakon, így nevezik, mert a Fehér-tengerről támad. A fehér Zsána mögött magasan világít a Vitosza hava. Lentebb az erdő homályában fényrobbanások. Képzetelem szerint egy vadkan rőfög magából csillagokat, orrán picike lila szoknya reszket, egy feltúrt ibolya. Zsánától elbúcsúzom. Szeme mintha ezt mondaná: menj és ülj le asztalodhoz, háttal a tavasznak, a szenvedély tavaszáért. Vagyis fordítsam le magyarra a hangot, amit tőle hallottam. Előttem egy dal, milliók alkotása, de én azt hiszem, egyetlen nagy lélek találta ki valaha, olyan, mint Zsána Nikolova. Beborít a fekete hajsátor újra, hallom a hangot, leírom ilyenképpen:

*Fehér szél támad, forró szél támad,
Hegyeket szaggat, partokat omlaszt.
Partokat omlaszt, havakat roskaszt,
Havakat roskaszt, vizeket áraszt,
Balzsamvirágot fölnevel hármat.*

*Legelső balzsam - régi arámra,
Második balzsam - mai babámra,
Harmadik balzsam - eleven gyászra.
Aki kettőnket egymástól eltép,
Fekete dögvész tépje ki lelkét !*

NAGY LÁSZLÓ

A bolgár népköltészetéről

A bolgár népköltészetet 1951-ben fedeztem fel magamnak, hosszabb szófiai tartózkodásom idején. Meghatott fürgesége, robusztussága, költői vakmerősége. Tétovázás nélkül fordítani kezdtem. Munka közben szinte állandóan éreztem, hogy amit csinálok, az nem egyszerűen műfordítás. A papírra vetett soroknak a magyar népköltéssel rokon hangon kellett szólniuk. Ha az eredeti dalokat, énekeket sikerült magyarul s méltón megszólaltatnom, ezért engem semmi dicséret nem illet. A dicséret azoké a dalos nemzedékeké, akik századokon át alkották és alakították a magyar népköltészetet. Kudarca, ha ért, annak személyes gyarlóságom az oka.

A fordítás nekem mint költőnek arra volt jó, hogy egy népköltészet lényegét jobban megismerjem. Noha a bolgárokéről van szó, gyakran gondoltam arra, hogy a népköltészet még napjainkban is ösztönözhet, hasznos lehet a legújabb lírára. Költészetünk története mutatja, hogy különböző korokban más-más módon hatott, hol romantikájával, hol realizmusával. Hatása azonban, kivéve a nagy egyéniségeket, inkább áldatlan volt, mint áldásos. Egyszerűsége együgyűséggé, muzsikája csingilingivé silányult az avatatlanok kezén. A népköltészet ilyenfajta lejárata még tart manapság is. Sok-sok arcát ismerni kellene végre. Cifrázkodása mellett észrevenni ékességét, realizmusa mellett absztrakcióit, világossága mellett rejtett áttételeit, jámborsága mellett égre lövő szentségtelenségét. Ritmusában a lélegző eleveniséget.

A bolgár népi epika egyik ősi versformája a hosszú soros bugarstica, 15-16 szótagos sor, a cezúra a nyolcadik vagy a kilencedik szótag után következik, tehát eléggé szabad. Ez a forma a szerb-horvát népköltészetben még a XVIII. században is elevenen él. A bolgároknál sokkal előbb elaggott, így írásban is kevés van rögzítve az ilyen ritmusú énekekből. Eredetét meghatározni lehetetlen, noha elnevezése (bugarstica=bolgáros) révén könnyen bolgár származásúnak mondhatnánk.

Az epikában leggyakoribb forma a tízes (4+6). Némely bolgár kutató szerint ősforma, amiből újabb ritmusok keletkeznek a cezúrák feleknek egy-egy szótaggal való megtoldásával vagy megrövidítésével.

A másik tízes: az 5+5-ös (3+2, 3+2) gyakorisága annál érdekesebb. A nálunk kialakult ilyen mértéket (középkori verseinkben) az olasz gregorián-énekek hatásának tulajdonítják egyesek, nem egészen meggyőzően. A bolgár népköltészetben ez a ritmusképlet általánosan használt, illik a nyelvhez, jövevényformának nem tekinthető.

Az újabb epika, a hajdutének, a balladák java része, de a líra is leggyakrabban használja a furge 5+3-as képletet. Jellegzetes bolgár forma. A másik nyolcas, a 4+4-es különös határozottsággal uralkodik az ünnepi dalokon, énekeken. A tizenkettesek és a tízesek azonos részekre választva, rímmel is ellátva adják a szintén jellegzetes hatosokat vagy ötösöket.

Teljesen szabad ritmusúak a bájolók és a mai dunántúli regősénekeinkhez szövegükben igen hasonló karácsonyi és újévi kántálók.

A rímelés sohasem szabályos. Néha három-négy sor is azonosan csendül, vagy szalad rímtelenül. Ezért a bolgár népi ének, népdal csak ritkán tagolható versszakokra.

Nagy László

1951 lehetett, amikor Nagy László feltűnt Szófiában. Katonatiszt voltam, és egy selyem vállap választott el a fiatal költőktől, akik között ő érhető természetességgel foglalt helyet. Hajnal nevű lovam szagától próbáltam még akkor megszabadulni; kényelmetlen egyszobás lakásban kellett megférnie egymással hálósobának, szekrénynek, asztalnak, könyvespolcnak és gyerekágyaknak, ők pedig – a fiatal költők – mint nyári madárcák, kezükben Jeszenyinnel, Blokkal és Anna Ahmatovával virradtak.

Első találkozásom Nagy Lászlóval most, mint egy röntgenfelvétel áll előttem, amelyből egy sétatálca fényessége tűnik elő, homályos bolgár beszéd és egy külföldre kiöltözött szegény gyermek ruházatának részletei. Ivan Radoev, aki bemutatott minket egymásnak, már távolodott mozgalmi dalaitól, és már azokat az intim verseit olvasta nekünk, amelyek megváltásként szólhattak majd néhányunknak.

Később – 1954 viruló tavaszán – busszal utaztunk együtt Mízia szerte. A buszon Angel Karalijcsev, Lamar, Szvetoszlav Minkov, Alekszandar Burmov, Todor Genov, Orlin Orlinov, Najden Valcsev és a mi patrónusunk Getman generális utaztak. Négy vagy öt napot feküdtünk és keltünk együtt, én pedig nem jöttem rá, milyen emberrel kereszteztem utamat.

Még később, 1963-ban Budapesten, Nagy Lászlóval a régi Mátyás pince előtt beszélünk meg találkozót, én és Atanasz Mandadzsievsz. Ő már az a Nagy László volt, akit az elkövetkezendő évtizedekben sokan nagy késéssel fedeztek fel. A találkozót mi provokáltuk, hogy pénzt kérjünk tőle, és nem jöttünk rá, hogy barátunk miért vár minket az étterem előtti járdán és nem bent, egy asztalnál. Abba a szegénységbe süppedt ő bele, amely erkölcsi alapja a költőknek, hogy azt mondhassák, amit kell, majd a nagy siker és az elrendezett élet után – ez ékesítse őket.

Azután jött az igazi barátság. A bort, amit hosszasán kellett inni, megittuk; az ekzaltált mondatokat, amelyeket ki kellett mondani, kimondtuk; a felkiáltások, amik égettek minket, itt-ott élő szöveget lyuggattak ki; a siker már nem adott okot vitára.

Ettől kezdve már hallgathattunk, mint egy végignézett darab után, áthelyezhettük a vitát sajátmagunkba és néhány szóval feltárhattuk a megnehezedt állapotokat, amelyekhez az elmúlt évtizedekben szavakkal összezavart állapotok juttattak minket....

„Van, aki úgy gondolja, az évek során az emberben félelem is felgyülemlik. Velem fordítva történt. Sokáig kerestem magamban, hogy meghatározhassak, egy furcsa érzést, míg egy nap megvilágosodva rá nem jöttem mi is az: semmitől sem félek!...”

„Lehetetlen, hogy ne élted volna már át: szinte fizikailag érzed hiányodat az életből, hogy halandó vagyok és hogy egy nagyon közeli napon a körülöttem levő piciny világ kiüresedve elhal, nélkülem ... Ez mindig reggel történik, az ébredés pillanatában. Abban a még körülíratlan állapotban, amikor még nem tudod eldönteni hol vagy, ez az érzés annyira valóságos és tiszta, mint egy csepp vér a fehér vásznon. Lehet, hogy azért, mert a világtól való eltávolodásunkban, az álom és ébredés közötti nemlétben vagyunk a legigazabbak ...”

„A bolgár népdalokban megtaláltam mindazt, ami sejtésekként és feltételezésekként már megvolt bennem. A néhány századdal ezelőtti bolgár képszerű gondolatvilág évezredekkel előzött meg minket. A néha abszurdításba hajló metaforák annyira szokatlan asszociációkat keltenek életre, hogy mai irodalmi nézeteink kezdenek felületesnek tűnni. Bennük található az a kiindulópont, amiből a művészi keresés igazi irányai indulnak. A folklór képi ábrázolásmódjának energiája erőterré változtatja a világot, amely magában foglalja a mindenség alakját is, az erőket is, amelyek benne vannak és a mi jelenlétünket is benne. Ez elérhetetlen még a legszebb leírás számára is ...”

„Egy kitüntetés, amely Botev nevét viseli, csak nagy kitüntetés lehet. Boldog lennék, ha csak egy nyoma lehetek óriási lépteinek!”

Hol is mondtuk ki ezeket a szavakat – a Bécsi kapu vendéglőben, a Bolgár Kulturális Központ-

ban, a Pest-Budában vagy a Koronában? ... Valahol a nedves éjszakában szerteolvadnak a lámpafények: a Duna nehéz vizében zöldes olajfoltok villóznak: a metró márványtorkolatába erős áramlat sodorja az emberek tömegeit; a János-hegy valahol fent magányos csillagként világít; a Gellért-hegy lejtőin, öreg fák árnyékától takart fényűző házak között suttogások halnak el – két árnyék bízza egymásra titkait; a Halászbástya kővé dermednek a szél hideg fuvallatától... Budapest nagy és súlyos város. Gyönyörű fogatai a régi osztrák – magyar arisztokrácia óriási kapuiból hullámoznak és el-el-tűnnek az emlékek messzeségében. Azok drága bundái, akik még emlékeznek, ernyedten lógnak a bécsi szekrények viaszos fényében. Aquincum antik maradványaira az idő tömény talajrétegeket hordott. Az idő a feledés hamvaival fed fogatokat, nemes lókoponyákat, huszárok kardjait, arany készleteket. Buda régi kávézóinak öreg székei még nem hültek ki Petőfi, Ady Endre, József Attila jelenlététől. Óriási árnyékaik jelen vannak mellettünk is, bennünk is. Valahonnan Somogyból, vagy Baranyából, Veszprémből, Egerből, vagy Erdélyből mindig megjelenik valaki és úgy kezd el suttogni, hogy hangja a Dunától a Tiszáig harsan. Újra eljött a kis falusiak ideje, hogy idejöjjenek Budapestre, és meghallgassák morajlását! ...

A pincér előzékenyen visszateszi a hamutartóba az asztalkára esett cigarettát- kicsin múlt, hogy át ne égesse a terítőt, mi pedig észre sem vettük ... Sok égetés és tűz üt ki észrevétlenül. Senki sem vette észre, mikor nyergelte le lovait Nagy László, mikor vette le kantárjaikat és engedte őket tűzzel sörényeikben vágatni. Egyike volt azoknak a Pusztában szétszóródott magányosoknak, akik látomásokkal népesítették be a körülöttünk levő ürességet. Ez a benépesítés annyira kísértő volt, hogy saját megvalásunkként fogadtuk el. Annyira hitt saját falusi álmainak, hogy minket is meggyőzött- higgyünk bennük. Mint a gyerek, aki nem tudja mi rosszat tesz felebarátinak – amikor meglátták, hogy üres kézzel tárulkozik fel a rosszakaróknak, incselkedéssel szemében indult neki a világnak. Nyomában maradt az iskola, amelyben előtte Petőfi is tanult; a nagy fa, amelyre felmászott, hogy már messziről lássa a bolgár katonákat; a fogattörőn kemény cipő, amelyet a parasztház tetejére dobott, hátha nagyanyja újat dagaszt; atyai házában kályhája, amelyet maga készített egy vastag, acélosított, mint minden katonai holmi, bádoból, amit a Magyarországon járt számos hadak egyike szórt el.

Ettől fogva kezd el Nagy László megmérni népének és a mellé állók szájából elhangzó szavak pontos súlyát; megélni azt a rándulást, amit József Attila is megélt, és folytatni lépéseinek szegését – húsz évvel azután, amikor Attila fonala már megszakadt ... A nagy költőket intim tudatunkkal

fogjuk fel, és ezért nehéz megmagyarázni, miért olyan nagyok. Én sem tudnám, ha valakinek meg kellene magyarázni – milyen is pontosan az én mértékem, amikor a sok közül éppen Nagy Lászlót választom ki, és helyezem a földrész legnagyobb költői közé.

Bulgáriának gyönyörű ajándékot szerez: majd húszezer versssornyi bolgár népköltészet, Botev, Javorov, Geo Milev, Vapcarov, Furnadzsiev és azok a kortárs költőink versei, akiket közel érzett magához. Fordításain keresztül a bolgár gondolat égbeszökő sugarai önálló életre keltek határainkon túl is.

Abban az évben, érett szeptemberi időszakban utaztunk együtt a Rodope-hegységben, Bozsenciben és Trjavnában. Éppen akkor kapta meg a nemzetközi Botev-díjat – sugárzó volt és beszédes, amilyennek ritkán láthattam az utóbbi években. Végre megérkezett Kaloferbe a botevi ház küszöbéhez.

Trjavnában hallgataggyá vált az öreg óratorony előtt. Bozsenci visszavitte őt azokba az időkbe, amikor dal épült a ház mellé, és ház a dal mellé. Mint olyan ember, aki tartott már kezében cipész, kovács és fadaragó szerszámot, lábai földbe gyökereztek az Etar boltocskáinak kirakata előtt. A Trigrád melletti titanikus sziklarepedés mélyéről egy, a csupasz törmelékbe kapaszkodó fenyőn akadt meg tekintete, és azt mondta: „Ez én vagyok!” A határ mellett, a keszteni úton falusi busz kavart porfelhőket – a buszt asszonyok ringatták énekükkel. László éppen babát farigcsált egy fűzfavesszőből – felemelte fejét a baba mellől, és felkiáltott: „Hát az emberek még énekelnek? ...” A horgászbothoz, amit pisztrángfogáshoz adtak neki, nem nyúlt. Siroka Lakában, Haljo Kalfa dudájának hangja és hét, gyapjasba öltözött nő éneke könnyet csalt szemébe. Valahol magasan, Karlak és Kokalica környéken mítikus kolompok zengtek. Draganica fenyvesei feketellettek. A köves szurdokokban bibliai vizek zúgtak. Pamporovo üdülői hiúsága és Panajot ivói csábították a bennünk lakozó másik ént, de az ének előtt nem volt illendő. Az ének pedig így szólt:

Földem, földem, te fekete,
annyit eszel, annyi iszol –
mégis, földem, nem laktál jól
se kicsinnyel, se öreggel! ...

Következő nap az Antonivanovci víztároló megcsillant, mint a tükör, megremegett, majd messze lemaradt mögöttünk. Egy repülőgép megringatta szárnyait, és eltűnt északnyugatra az égen. Elvitte barátunkat, s ő az egyik pillanatban felismerni vélte önmagában a szegény gyereket, aki külföldre utazása alkalmából új öltönyt vett fel.

Ruszev Szilvija fordítása

Nagy László naplója

Nagy László életének utolsó néhány évében egyfajta naplót vezet. Ő ezt úgy nevezte: „Krónika-töredék”. A napló lapjaira mindent feljegyez, ami a nap folyamán történik vele – bánat vagy öröm, találkozás közeli baráttal vagy alkotóval, feldúlja hír, álmom, hirtelen alak, vagy pillanatnyi állapot. A lap meghatározott területén, amelyet aznapra szánt gyakran rövidít, a neveket csak kezdőbetűi szerint említi meg, rövid, táviró mondatokban ír, vagy csak szavakat, melyek tömören adják át a képet, a gondolatot. Egymásra hány alakokat, álmokat, hogy később felhasználhassa őket. Jelen vagyunk egy új mű – egyszer kinkeserves, máskor pedig lendületes – születésénél, amely a költő remekművei között leli helyét. Tanúi vagyunk a műalkotás folyamatának, a kétségeknek, melyek gyakorta gyöttrik, minden felfedezéséből adódó meglepetésének és örömeinek: minden új szónak, jellemnek, versstrófának „Már világos előttem minden. Pontosabban: tudom, hogy mit akarok – de maga, a vers is önállósodni akar, ezért mégiscsak rejtély előttem: mit fogok írni, s milyen sorokat.”

Sajnál minden percet, ami nincs a költészetnek szentelve, úgy véli, hogy jelentéktelen dolgokkal foglalkozott. De ha megírt két versstrófát, akkor már elégedett a napjával. A legtöbb versének a megírására gondosan felkészül, tudományos és népszerű irodalmat olvas. Vonzódik az ismeretlen iránt, elmélyedve olvas néprajzi irodalmat, könyveket állatokról vagy kihalt civilizációkról, filozófiáról, építészetéről, tudatosan keresett, vagy véletlenül a keze ügyében került címeteket és szerzőket. Kétségek gyöttrik, megosztja a lelki és a fizikai fájdalmát, elkülönít szavakat a szobában levő virágoknak, az ablakán keresztül látó Dunának, a vadszegfűknek, az irodalmi olvasás előtti izgatottságának, az írástól való félelmének, amely nélkül nem megy: „Ma is írtam valamit. Ezt az oldalt.”

Egyre gyakrabban foglalkoztatja az élet és a halál értelmének a gondolata. „Mi is meghalunk. Csak néhány verset írunk még.” De a költészet nem válik kötoronnyá, melyben elszigetelődik. A költészetnek való teljes odaadásával Nagy László meghajol a természet és az élet előtt. „egyetlen értelmes kín: a szülés. A versírás nem egészen ilyen: kínlódunk, vérzünk, s kevés a remekmű, de a remek baba sok.”

Annak ellenére, hogy hosszú éveken keresztül a városban él, nem szakította meg a mezővel és a mezei élettel való kapcsolatát. Számára az eső nem városi jelenség, nem az esernyőket és a latyakot jelenti. „Egész este esett az eső. Áztak a cserebogarak.”

A költő életének három éve ötszáz oldalon. Maga Nagy László vallja, „napszámosa vagyok ennek a krónikának”, mindig este fog hozzá, miután a nap minden erejét kifacsarta, úgysem lesz belőle műalkotás, és miért is lenne? Talán értékesebb mint dokumentum: kidolgozatlanságával, őszinteségével, amellyel bevezet minket az alkotó mindennapjaiba. Ez az ajánlott rövid részlet Nagy László naplójából abból az időből származik, amikor 1976-ban Bulgáriába látogat, amikor megkapja a Nemzetközi Botev-díjat. Ezekben a napokban megpróbál kibújni a hivatalos protokoll szorító satujából.

Kabai Judit fordítása

NAGY LÁSZLÓ

Naplótöredék

Szeptember 6., hétfő

Majdnem mindent becsomagoltam. Délelőtt 10 körül az OTP (-be) (Lenin 41.) mentem reklamálni a szolnoki színházról január 13-án feladott 6 ezer forintot, amit emlékezetem szerint nem kaptam meg. Siettem haza, itthon ebédeltem. A szerk.-be csak bepillantottam. A bolgárok vittek 1/4 3-kor a reptérre. Szép repülés. Az írószövetség elnöke várt, Orosz Feriék is, Nino is. Nagyon sovány vagyok, mondta N. Ittunk ott valamit. Szálloda: Rila. Vacsora. Nino, Sztrumszki. Tolmácsnőm egy volt primabalerina, Vanek Jancsi felesége, nyugdíjas. Nevét még nem tudom. Lakosztályom van. M.-ot próbálom felhívni automata telefonon: egyenest Várnába kapcsol, azaz mellé kapcsol mindig. Annyira fáradt vagyok, hogy pattogok. Szerencsére van altatóm elég. Itt hideg van. Mondják, egész nyáron nem süttött a nap. Muszáj, hogy jó idő legyen. Az 5.-en lakom. A H. Bulgáriában szoktam lakni, azt szeretem, de most nagy vendég vagyok. Sajnos beszédet kell mondanom szerdán. 11 óra.

Szeptember 7., kedd

Este, ahogy megtudtam beszédet kell mondanom, elkezdett a fejem dolgozni, alig aludtam. Reggeli után meglátogattam Orosz Ferencet a Magy. Intézet igazgatóját. Beszélgettünk Béres-ügyről, ugyanis nyíregyházai ő is. Zs. beszéde már náluk volt, ők fordították. Kértem fehér papírt, s még ebéd előtt megírtam a beszédet. Azt hiszem a frázisokat elkerültem. Áadtam vacsorakor Ninónak. Felesége Kraszimira is velünk. M.-ot megint hívtam telefonon, az automata nem kapcsolt, mindig más város, rendőrség, óvoda jelentkezett. Nálunk most (az) V. kerület ilyen. Állítólag nem akartunk valutát adni, magunk csináltuk az automatát. Ninóéknak hét hónapos a kisfiuk. Már lány is van, fiú is. – Hála istennek, jó az étvágyam, nem fogyok le a sok izgalomtól, programtól. Itt a telefon, de senki bolgár ismerőst nem keresek. Fáradt vagyok. Olvasgatok az ágyban. Nagy Károly Bulgáriáról szóló könyvét. Fél 12. Altatót! Hideg van.

Szeptember 8., szerda

Piszmogással telt el a délelőtt. Fél 12-kor az Írószövetségben fogadás. Sokat kérdeztek, hát beszéltem. A fotós nő szép volt. Érdekessége, hogy felül kiálltak kicsit a fogai. A szövetség éttermében ebédeltünk. P. Zarev, az elnök, Pavel Vezsinov, Atanasz Dalcsev bácsi, Nino, Bozsidar Bozsilov, s még néhányan. Az asztalon gyertya. Mielőtt ide lejöttünk, találkoztam Radoj Ralinnal, tengerész-sapka, hosszú haj, szakáll, deres mindkettő, de lelkülete: fiatal. Legutóbb láttam versét: szótárból kiírt sorok – , aktuális verset csinált belőlük. Pici irodalmi szabadság. Nem tudok pihenni. – 5 órakor: Min. Tanács. Szomjas vagyok: üveg cola. Dzsagarov felolvassa a M. Tanács rendeletét a díjra vonatkozólag. Zsivkov fiatalos. Kis papírokról olvas. 3 oldal. Utána én is felolvasom. Nino a fordítást olvassa. Zs. a többieknek: nagyon kifejezően beszéltem. Koccintás pezsgővel, tréfa. Hamar vége. Zs. megjegyezte: D. bárkat akart Sz.-ba, már sok van. De minek? kérdi. Én: akik nem tudnak aludni, azoknak. El. Négy testőr, kettő a kapuban magyar huszár-egyenruhában, kócsagos tollal. Kibery Ferdinánd Miskolcon volt garnizonfőnök a huszároknál. Innen az egyenruha. Fiúk, mozoghattok, mondtam, majdnem elröhögték magukat.

4 ezer dollár a díj. Borítékban. A jobb nadrágzsebembe tettem. A jelvény, vagyis érem is szép, aranyból. Botev arcképe rajta. Vacsora Szivri pasa, Nino, Ani, a tolmácsnő. 8-kor megnéztük a híradást, nem adták a miénket, nem tudták akkorra megcsinálni. A 10 órás híradást nem néztük. M.-ot hívom, sikertelen. Nem működik a tel. Lefekszem.

Szeptember 9., csütörtök

Hiába volt a két altató, későn aludtam el. De reggel telefonnal kellett fölébreszteni. Tegnap Zsivkov azt mondta, hogy csütörtökön találkozunk, ebből nem lett semmi, mert irány: Gabrovó! Még a fölvonulás megkezdése előtt kellett kimennünk a városból. Ani sajnos, a pénzt otthagya, visszamentünk érte. Ma a bolg. felsz. ünnepe. Reggeliztünk még, amikor M. telefonált Várnából. Péntek este érte meg Szása. A

Gabrovói szálloda előtt jegyezgetek. Útközben mandulamezőt láttam, csacsik legeltek benne. Sipkaszoros: zöld erdőben aranykupolás templom. Sipkán ebédeltünk. Nagyszerű az étvágyam. Ebéd u. álmodtam: fekete ostoromra ráment az autó. Iszkázon Samu Ferinek szövőszéke van. Ma Szivriev házában vacsorázok. Tán kicsit megfáztam alvás közben, erősen ver a szívem, de lehet, hogy a hegyi levegőtől. Bozsenci: műemlékfal. A házak fehérek, cserép helyett kőlapok a háztetőn. Sz. a sötétben megmutatta az udvart, ott is kemence. Gyalúpadja is van. Sok jó szerszáma, vésője. A tölgy oszlopokat ő faragta. Szép feleség, szép lány, szép unoka (2 éves). Kandalló: hasáb fák égnek. Kemencében, cserépben sült disznóhús: nagyon ízletes, gyenge, mint a harmat. Vodka, sopszka-saláta. A kislány néhány magyar szót is tud. Fél 11-ig beszélgettünk. Aludnom kell, sovány vagyok.

Szeptember 10., péntek

Pihentem, aludtam jól, fél 9-ig. Trovnába mentünk, régi, tiszta város, ez is műemlék szinte. Itt született a két Dzsongszka lány. Erősen rájuk gondoltam a múzeumban, ahol sok mesterség, azok tárgyai, itt most is faragóiskola van. A múzeumból kijövet a csodával találkozom: Dzs. zöld ruhában előttem állt. 11 éve nem láttam. Mondtam neki: ez telepátia? Mosolygott. Mondtam neki, nemrég gondoltam rá, reggel is róla beszéltem Szásának. Máskor kerestem, de nem találtam. Pár évvel ezelőtt térképről kerestem, Király Z. rajzolta le a helyet, de fordítva volt kezemben a térkép. – Megbeszéltük, hogy Szófiában találkozunk, telefon stb.– Buta voltam, hogy nem hívtam velünk, elfért volna az autóban. Kíváncsi vagyok a sorsára. Nem hizott el, szép karcsú. Kerámikus, de azt mondta, Sumenben szobrot állítanak –, lehet, a férje szobrász. Eter: pár éves falu. A tervezője egy megszállott ember. (Most kórházban) lerajzolta a legszebb bolg. házakat, ezeket itt fölépítették. Kovácsok, bognár, bőrös, fémművesek, takácsok. Vízi energiával dolgoznak. Kerek fakádban ömlik a víz, forgatja, mossa a megszőtt gyapjúterítőket. Ebéd: itt. A gabrovói szállodában aludtam, borotválkozás, fürdés. Vacsora: régi gab. stil. vendéglőben. Telefonálnék Pestre, süket a telefon. Dupla altató. Fél 2, háztető-cserép: megöntözik a sziklát: a fagy megrepeszti lapokká, mint a laska.

Szeptember 11., szombat

Fél 10-ig aludtam. A telefon ébresztett fel. Kicsit késtem a reggeliről. Étvágyam jó. 12-re ide értünk Bozsencibe. Régi stílusú vendégház. Igen kellemes, a szakszervezeté. Az udvarban fák, szép zöld fű. Ülök a tornácon, jobboldalt egy hatalmas somfa. Ani tányérkában hoz néhány szemet. Ebéd a kis megháncsban. Sült kolbász, meleg lángoszerű kenyér. Szunyókáltam keveset. Igen jó a levegő, csönd van.

Itt a tornácon ülve írtam az imént egy kis prózát, a gabrovói újságnak. Szivri igen akarta. Igen nagy a fölhajtás, holnap reggel jön egy gabrovói költő meg egy fotós. Talán kibírom. – M. megérkezett Várnából. 300 km autóval. Fáradt, de igen szépen meghízott a 2 hét alatt. Szása még tegnap elment érte, ő nem fáradt. Ajándék: szép édes szőlőfűrt Várnából. Elmondom: B.-ék szombaton, egy hete megjöttek, rossz volt az idő a Somlón. – Vacsora a hancsében, pitka, vörösbör, sült kolbász. Bemutattuk M.-nek a kis Boszilkát. Hamar az ágyba: M.-nek vacog a fogá. Egyetlen tücsök szól.

Szeptember 12., vasárnap

M. éjjel majdnem meghalt. A várnai napról ide, a hegyekbe jött, nagy hőmérsékleti különbség. 3 pokrócot rátettem, mégis vacogott. Pulzusa, mintha megállt volna. Sokáig nem aludtunk. Napsütéses reggel. A tornácon átirom, amit tegnap csináltam. Egészen költőivé teszem a prózát. M. főzött kávé M. sétál a hegyoldalban. Reggelizünk a hancsében. Fiala a főnök, a felesége szép. A pitka kovásztalár kenyér, kerek, mint a telehold, piros és meleg. M.-o elvisszük Eter-be. Az üzletek zárva, pedig ma nincs ünnep. A mesterek nem dolgoznak. Egyik őr megkeresi, aki eladónő a boltban. Vesszünk kolompokat, ibrikeket, B.-éknak is. M. örvend. A malom, a gyapjúmosó tetszik neki. Vadalmafa alatt üldögélünk. Kávé nincs. Ebéd Szivrievéknél. Bableves. Boszilka az unoka 2 éves, csodálatos kislány, okos, földigere szoknyában. Délután aludtunk. Kiültem a tornáca. Lerajzoltam a somfát, óriás, csavarintos, Szivrinél ajándék. Estefelé Orlin Vasszilevnel. Kávézunk. Illyést ismeri. Említettem neki Illyés verset, amiben említi őt. Hetven- egynéhány éves, fiatal feleség. Panasza: nagyon mélyre szállt a gondolat, bármindenük megvan az íróknak. Lakasa igen szép bozsenci stílus, az istálló átalakítva: majdnem múzeum. Vacsora velük és Szivriekkel a hancsében. Fél 10-ig. Orlin Sz.-ba utaznak korán. M. már jó van. Korán lefekszünk, altatót! Jó a víz! Fél 11.

Szeptember 13., hétfő

Irány: Szmolen, a Rodopi hegységbe. Zabrdóbar már jártam. Szivri szerint Sz.-ba jobb az út. Reggel a hancsében. Szirene, pitka, kávé. Utána Sz.-nél is kávé, búcsúzás Boszilkától. Fényképezés. Plovdiv felé. Gabrovóban igazi reggeli. Szivri az otthoni cipőjével jött, szégyelli a repedéseket. Majd megvárom, mondtam. Kalófer, Botev szülőháza, szőlőhegy. A ház egyszer leégett. Ivan Pejcssev, a halott barátom is idevaló. Aug.-ban meghalt. Plovdivi síkság, por, benzinszag, de a hegyek közt már jó. Fügét, almát vesszünk. A forrásnál megmossuk. Gömbölyű, édes füge, barnászöld. A forrásoknál megállunk, M. arcát megmossa. A Szokolica Szállóban várnak, kedvesek. Lakosztály, alul zűg egy patak. Sarlós

fecskék – levegőben M. szerint. Vacsora: dús. A főnök helyett: igen jó krumpli, dohány, sok fa, színes fémek. Népzenei iskola. S(iroka) Lakán stb. Jó hallani. M. holnap nem akar jönni reggel a kitüntetésre. Félreértés. Ani műve. Elsimítom. Ezek finom emberek. Szivri meglepetéseket tartogat. Cipőjét nem varrtam meg. M. ébresszen föl 7-kor. Majd éjjel kitalálom, mit mondok az ünnepségen, ugysem tudok hamar elaludni. 11 óra.

Szeptember 14., kedd

7-kor keltem, megírtam a válaszbeszédet, Aninak elmagyaráztam, hogy le tudja majd fordítani. Pontosan megjelentünk, farmer ruhámhoz nyakkendő. Karadzsov okosan beszélt. Szmolen város díszpolgárává avattak. Én is szépen, de röviden beszéltem. Megjegyeztem (farmerruhámra célozva), hogy álruhas királyfi vagyok. Ajándék 3 × 2 m-es kecskeszőr szőnyeg, kék-piros, bordó. Duda is! Ezt Szivri okoskodta ki, még Pesten megmondtam neki, hogy szeretnék venni. 500 levát is adtak. Kirándulás. Pisztráng-telep. A lab. még nem kész. Erőmű, „Ördög torka”. Hogy alábújt a patak, alagutat fúrtak hozzá. Denevérek belül. Kint fenséges sziklák, mint a Békás-szorosban. Ebéd: réten, patak mellett, jó idő, pokrócon az étel, rettenetes nagy étvágyam. Iszom. Boszilkának idolt faragok. Szivri boldog. Közben határőrök firtatnak, de csak faragok. M. csavarog, pisztrángot fognak. Fűzfa (rekettye) árnyékában fekszünk, pokróccal betakarva, kedvesek. Ebédnél / ... /, nagy szalvétát kötnek M.-nak. (török tradíció), Szivri a napon alszik. M. fehér kalapját ráteszi. Minden gyönyörű. Vacsora Siroka L(ak)-án: A műv. házban interjú. Szmoleni lány. Nem tudjuk befejezni. Nagy vacsora, Karacsev mellett. Beszéd. Válaszolok. Tanárnők népviseletben. Marija népénekes. Ácsmester: dudás, imitálja a halott dudásokat. Néha elfárad a jobb keze. A nők tréfálnak vele. M. szőlóban. A kosról meg a hajdutinról énekel. Elérzékenyülök. Banica, sok vizet iszok, kevés bort. Jelentkezzenek, ha jönnek Pestre, telefonszám. Sok csók. Búcsúzás a helybeliektől. 45 km Szmolen. Ma boldog voltam. 11 óra.

Szeptember 15., szerda

Reggelinél interjú. Szófiából egy kis újságírlány ide jött, hogy megelőzze a sajtókonferenciát. Néprajzi múzeum: gyönyörű. Egy kereskedő háza volt. Mesterségek, viseletek stb. Szép gyapjútakarók. Legújabb templom a völgyben. Ebéd: Pamporovóban. Udülőközpont. Sok szálloda. Szálloda teteje, forró nap, füledt levegő az ablakok mögött, hallgatni a vezetőt, stat. adatokat. Birkasütőhely, nyárson, itt kapunk ajándékba kevés lev. lapot. Nyárson forgatják (színes foto) a báránycákát. Inkvizíció. Ez jut eszembe. Búcsúzunk. Irány Szófia. Siroka Laka,

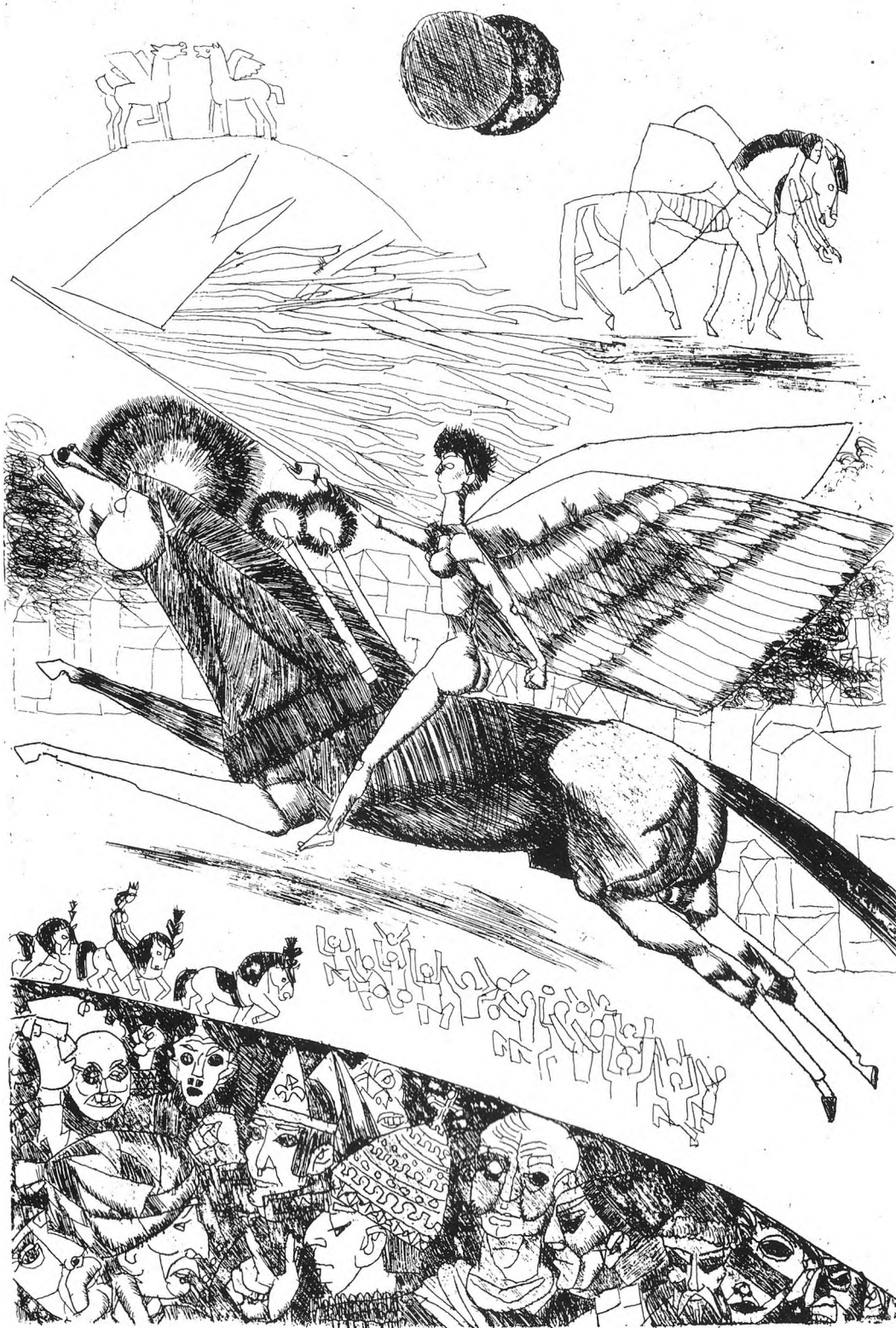
itt voltunk az este. Hatalmas hegyek. Szép patakok. Óriás erőmű. Szivri mondja, hogy az utat csak később csinálták. Szása és M. között a hatalmas szőnyegtenger. Megkötöm, hogy a kanyarokban ne dőljön ide-oda. Forrásoknál iszunk. Később úgy fáj a gyomrom, almát eszem. 7 körül megérkezünk Sz.-ba. Vanek jön vacsorázni. D.-nek telefonálni akarok, nincs hozzá kedvem. Szirenét eszünk, gyümölcsöt. Egy üveg víz föl. Meleg van. Füledt idő. Ezzel is végeztünk. 11 óra.

Szeptember 16., csütörtök

Nehezen aludtam megint. Reggel fürdés, ünneplő ruha. Sajtókonferencia 3/4 11-kor. Reggel Zsána bárátnője a hallban. Nagyon érzékenyen beszélgettünk Róla. A néni matematikus. Fia Lorca-kutató. Zs. 71-ben, karácsony este halt meg. Szabina is halott már, férje is. Vesza is: unokahúguk. D. nem jött. Vártam sokáig a bejáratnál, a portással beszélgettem. Szivritől elbúcsúztam. Sajtófogadás. Mi a dolga a XX. században a költőnek. Televízió. Sok kérdés, Bartók, népzene, az én fordításaim, Botev, költői irányzatok ma stb. Utána Levcssevvvel a N. Színház tetején ebédeltünk, Dóra is. Ninó is ott. Bableves. Hiányolta a politikát költészetemből. De jók a fordítások, mondta, nehezen hiszem. 4-ig jól éreztük magunkat. Pár perc pihenés. Kiss Nagy András kiállítása az Intézetben. Bolg.-nak túl modern. Szénássy a nagykövet. Hiányolta, hogy nem kerestem föl. Olvas verseket is. 400 levánkat O. Feri átutalja. Csendes vacsora, szirene. Szörnyű idegesség délután. M. ezért veszekedett. Bozsenci szövegét írom, Ninónak. 11 óra. Egyetlen altató.

Szeptember 17., péntek

Legalább 3-ig nem aludtam az éjjel, hánykolódtam, ültém az ágy szélén, dohányoztam. Kiderült: miért. Megváltozott az idő. Viharos szél, aztán eső. 7-kor M. fölkelte. Az utolsó holmikát is becsomagoltam. Reggeli: Vanekkel. Később jött Ani is. Két kocsival indultunk a reptérre. Ninónak átadtam a Bozsenciben összetákolt írást fordításra. A portás mondta: D. nem jelentkezett később sem. Külön teremben vártunk, kávéztunk. Ninó magyar antológiát állított össze. Kiss B., Utassy 3 hónapra. Szép repülés, 1 óra Pestig. Vártak a bolgárok. Külön terem. Nem kellett foglalkozni a vámmal. Ettől féltem. Szomorú, szeles, hideg idő, az eső is esik. B. örül, mi is. Tetszik neki a haliste. Nagyjából kipakoltam. Ettem, nehezen aludtam. Zelnik holnap jön. Hajat mostunk. Fürödtem. Híreket hallgattam. Sok levél. Szerencsésen megúsztuk ezt az utazást. Nem tudom, mi van itt-hon. Szovjet pilóta Miggel Japánban leszállt. Fehéren habzik a Duna. B. nem kap munkát. Rendezgetek. Tel. Hírek. 11 óra.

NIKOLA VAPCAROV

Ének

Magas hegység,
Pirin-hegység,
szél hazája.
Elindultunk
heten harcba,
tusakvásba.
Távolodtunk,
elmaradt a Pirin messze,
el a rajta táborozó
tüzek estje.

Rejtőztünk mi
zöld vadonba,
vadak módján így vonultunk
lopakodva.
Fűszálképpen
apánk feltűnt,
kidólt vérét a fűszálban
fölismertük.
Találkoztunk
anyánkkal mint falevéllal,
földből feltört
halhatatlan tenyerével.
Megismertük első igaz szeretőnket,
eltemetve az agyagban
rozsmező lett.

Megritkultunk ama harcban
tusakvásban,
heten mentünk,
visszatértünk csupán hárman.

LJUBOMIR LEVCSEV

Szavak a kötélről

Mivel a kikapuk,
akár az akasztófák:
őt ide akasztották,
szülői küszöbe fölé.
Miért?
Kitépve kapuszárny, ne legyen útban,
kötél meg volt a kútban.
Hogy elrettentsenek!...
Utána
ködbe tűntek!
Ködbe tűntek!
Az éjszaka ködébe,
a futó SS-ek.

A vak világban gyilkosok,
nevetlenek.

Miért is kellett látnom oly korán
embert, ki ingadoz kötélén,
mint inga jár
ki és be otthonába,
hogyan holtában se lenne tétlen.

Nagy hősi híre nincs nevednek,
mégis,
rettenetes e büszkeség:
a szabadságot büntették meg benned.

De íme!
Más szél fúj már, a mi korunké, végre.
Ez elringatja őt
és kilendíti néha feledésbe.

De megjelenik váratlan megint.
Az asszonyok sikoltanak.
És belecsikordulnak fogaink.
Ki ölte meg Petőfit?
És Botevet ki ölte meg?
És ki ölte meg Lorcát?
Bábeli ki ölte meg?
Illendően a telt villamoson
egy ősz pribék előtt nem álltam fel vajon?

Tisztán akarom látni:
érvényesül-e még
világmegtörő törvénye a földnek?
Ares megöli-e
 ma is
azokat, akik másokat megölték?

Az elévülés nem érdekelt engem,
de itt és most én mindent akarok!

S keményen így
idegzetemből grádicsot rakok,
s az akasztottat leveszem a fáról,
jövők
és jövőm kapujáról.

SZTEFAN CANEV

Ősz, XX. század

Mint könnycsepp, a túlrett körté
lezuhan a megőszült kertbe.
Závár-zablákból tébolyult
golyó nyerít nekihevülve.
Rómába vezet minden út —
minden golyó a fejünkbe.

Robbanásoktól forr a világ,
rohanjatok a templom iránt,
rohanjatok a rémült banyák,
süketek ámulásain át,
rohanjatok tépni harangot,
akár a György-napi tulipánt —
fejetekre húzva sisakul
tépjétek ki a jámbor nyelvet,
magatokat helyébe tolva,
beöltöztvén a bronzba
rengjétek öblében szilajul
riadózva, bongva, kongva.

Lent éhesen tátog a konda...
Ó, nem a túlrett körté,
könny szakad az arcot gyötörve.
Závár-zablákból tébolyult
golyó nyerít nekihevülve.
Némaságunkra ég tolult
csillaggal megnyüvesülve...
Rómába vezet minden út —
minden golyó a fejünkbe.

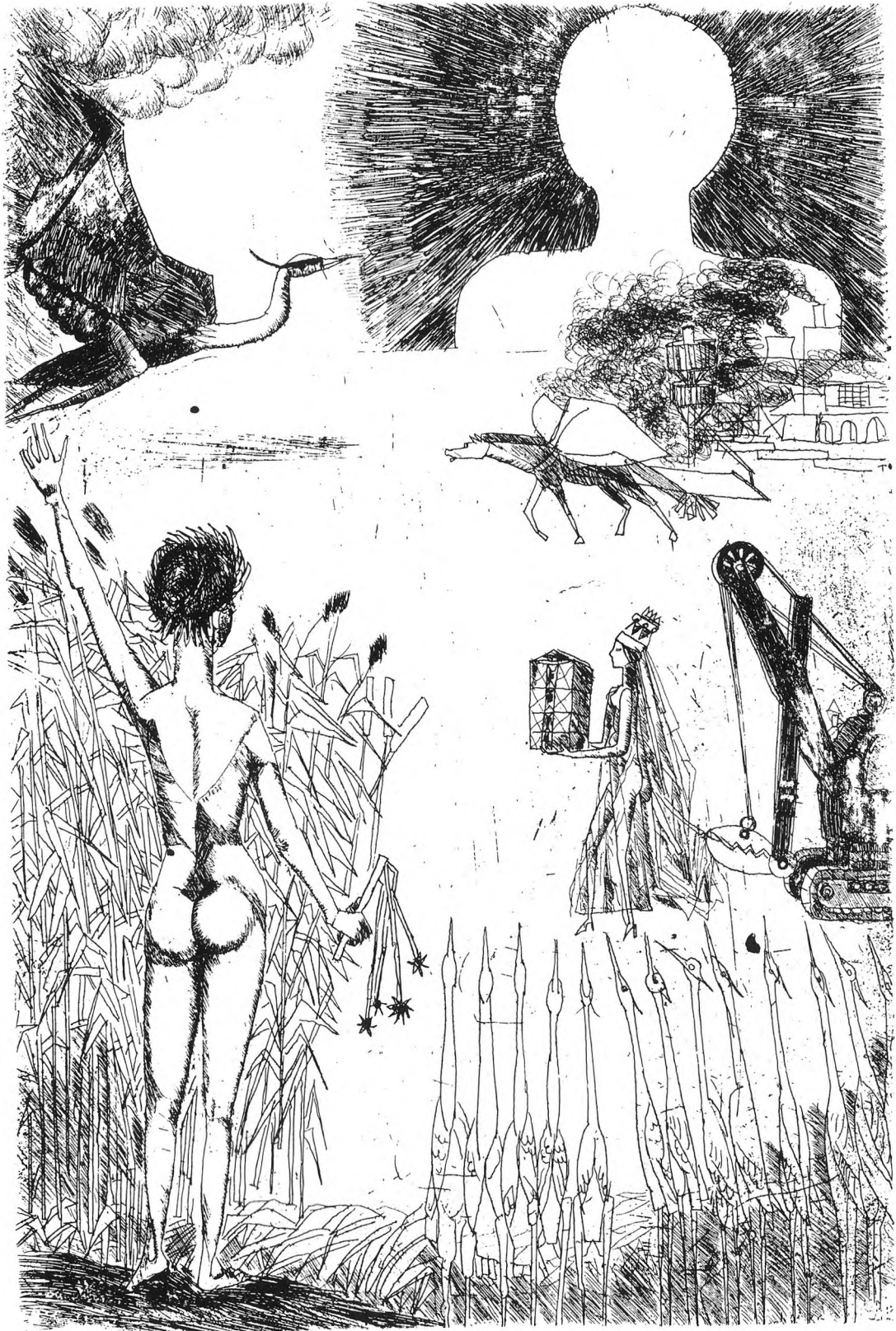

HRISZTO FOTEV

Etűd

Vincent van Gogh ünneplésére

Akit Isten hagy egyedül:
 tengődik Van Gogh,
 lemerül
 poklába — Arles-nak nevezik —
 s csak küzd, csak festi
 tüzeit.
 Mondják, abszintból is felönt...
 — Vincent úr, én
 köszöntöm önt!
 de látom, halvány, tán beteg.
 — Beteg? A dolgom
 rengeteg!
 E napraforgót festem épp,
 a napról portré,
 pontos kép,
 lássák,
 micsoda tűzből áll
 e júliusi,
 arles-i báj...
 S küszködik arató gyanánt,
 rengő agy,
 lobogó palást,
 csak fest, abszintból is felönt.
 — Vincent úr, én
 köszöntöm önt!
 De sovány, reszket, alig él.
 — Sovány? A vásznamen
 kenyér!
 A só, vér s mosoly összeállt...
 Már hord a fején
 glóriát,
 akár egy szent... A vad misztrál
 fúj, hánytorog körötte
 Arles.
 Végül a téboly — nyög, zokog,
 a puszta házba tántorog,
 és fest, s megint abszinthez nyúl.
 — Az Úristenre
 Vincent úr!
 Megárt, már nagyon halovány.
 — Megárt? Most festek
 igazán!
 Ezúttal kék vagyok, lila,
 sárga,
 de sárga annyira,
 hogy holt-színű... S minden vonás
 bizonyosság,
 és vallomás.
 Van Gogh, a lázas, réveteg
 magát az Istent
 festi meg.
 És végül szörnyű tréfaképp
 kijelenti, hogy: önarckép.

Nagy Lászlóval Bulgáriában

Életem első külföldi útjára 1959 november közepén indultam, egy egész hónapos műfordítói tanulmányútra, Bulgáriába. Nagy László költőnek lehettem az útitársa, akivel két évvel korábban ismerkedtem meg, de ekkor számomra már Lacika volt, és mindig az is maradt. Ő 34 éves volt, én 26, jó barátok lettünk, a köztünk levő korkülönbség talán még gondolatban sem merült fel soha.

Repülőgéppel utaztunk Szófiába. Számomra ez is első izgalom és kaland: egyszeriben óriási magasságból nézni a morzsányivá zsugorodó házakat és a szinte végtelenné táguló horizontot. Éreztem, hogy kissé Laci is izgatott, de néhány csepp gyomorerősítő után vidámban utaztunk. Csak később vallotta be, már Bulgáriában, hogy repüléskor mindig drukkol egy kicsit. Néhány évvel ezelőtt, hazaindulóban Szófiából, a repülőtéren sűrűn emelgette barátaival a búcsúpoharat, s közben lekéste a gépet. Csak a másnapi géppel hazaérkezve, itthon tudta meg, hogy az előző járat nem érkezett meg Budapestre, útközben lezuhant.

Felváltva kortyolgattuk a borókapálinkát és néztük az alattunk hóban pompázó Erdélyi-havasokat. Talán régi gyerekkori álmok merültek fel bennem, mert hirtelen megkérdeztem:

– Mondd, a tengerhez is el fogunk menni?

– El, oda elmegyünk. Kéthetes vidéki utazás is lesz programunkban, Szófiától egészen a tengerpartig. Azt feltétlenül látnod kell! Ilyenkor sokkal fenségesebb a tenger, mint nyáron. Mert haragos!

Először léptem idegen földre, róttam idegen főváros utcáit. Akkor még szállóhiány volt Szófiában, mert télen is nehéz volt helyet találni. A Szredec hotel egy kis kétágyas szobájában kaptunk szállást, melynek kívül ez volt nagy betűkkel az ajtajára írva: SZÜLŐSZOBA.

– Nézd csak, milyen stílszerű! – kiáltotta Laci vidáman. – Mi itt verseket fogunk szülni!

Nekem izgalmas volt minden látnivaló: az első bolgár emberek, a piros villamos, a mecset, az aranykupolás katedrális ... Szüntelen mászkálással töltöttünk néhány napot, és nagy baráti összejöveletekkel. Laci mindenhová vitt magával. Aztán az Írószövet-

ség – nemzetközi író- és költőgárda társaságában – autóbusszal levitt bennünket Banszkóba, Vapcárov költő szülőhelyére, ahol éppen születésének 50-ik évfordulóját ünnepeltük meg, nagy és mégis meghitt népünnepély keretében. Laci a költő idős édesanyával is beszélgetett, aki megmutatta neki fia bölcsőjét.

Innen visszatérve, megbeszéltük vendéglátóinkkal további terveinket. Már másnap orszájáró körútra indultunk autóval. Hármasan utaztunk: vezetőnk és tolmácsunk, Dimitar Kolarov, a Kulturális Kapcsolatok Intézete magyar referense kísért bennünket, hogy megmutassa az ország szép városait, néhány tájegységet. A következő útvonalon haladtunk: Plovdiv-Karlovo-Lovecs-Veliko Tarnovo, onnan át a Sipka-szoroson a Rózsák völgyébe, majd egy hosszabb nekifutással – Burgaszba. Legtürelmetlenebbül a tengert vártam, az első találkozást a végtelenné látszó ősi elemmel.

Este sötétedéskor értünk Burgaszba. A tájat alig lehetett már látni, s hiába meresztettem a szemem, a tengernek nyoma se volt sehol. Hamarosan elhelyezkedtünk a Balkánturiszt szállodájában, ahol a portán az ügyeletes Dimitar régi barátként üdvözölte, s a legjobb szobákat adta nekünk. Egy óra múlva találkoztunk újra, lent a hallban, vacsorához készen.

– A tenger ... Dimitar, hol van a tenger? – ez volt az első kérdésem.

– Nem is gondolod, milyen közel – mosolygott titokzatosan. – De előbb harapjunk valamit.

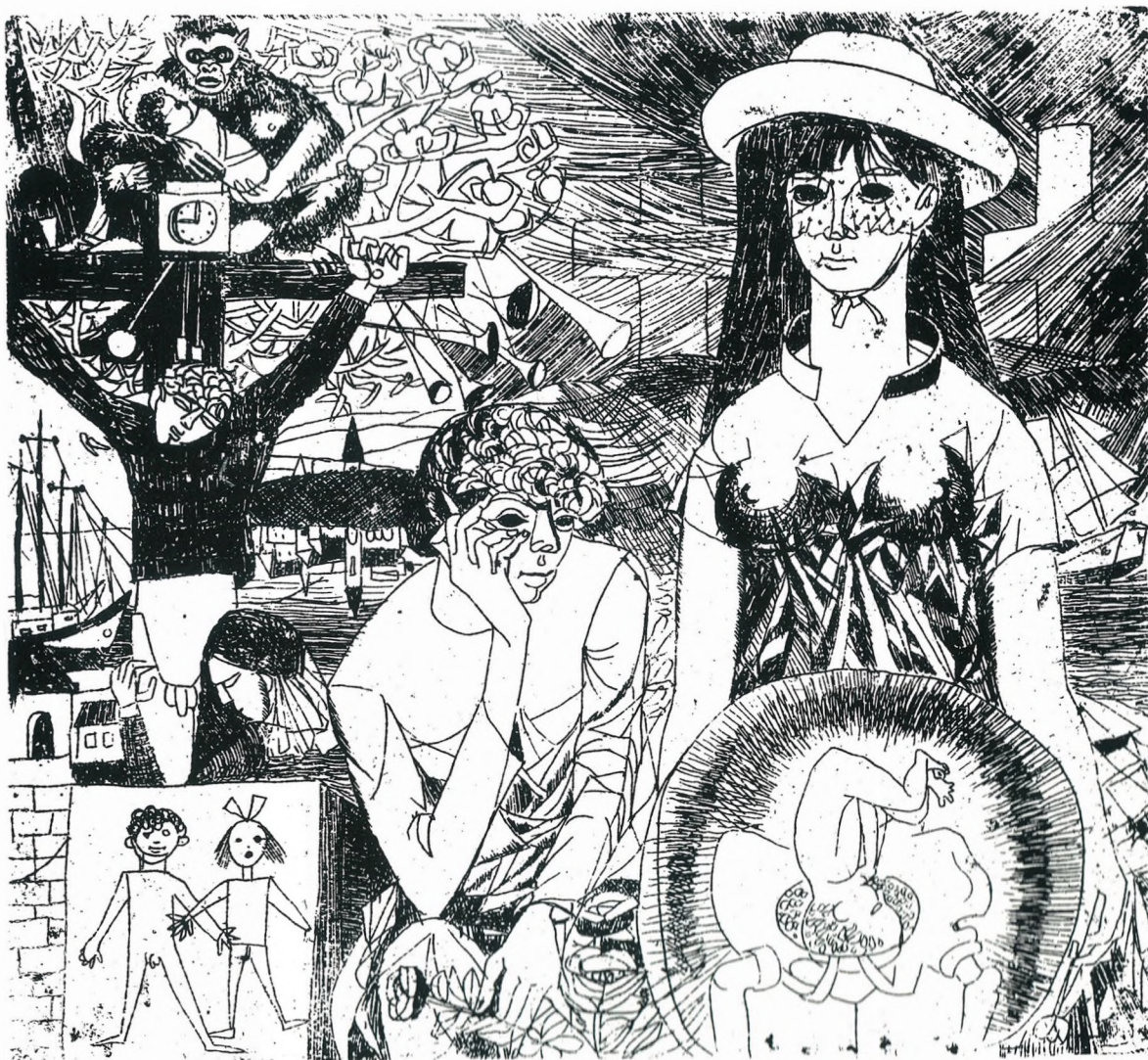
Gyors vacsora a majdnem üres étteremben, s már indultunk. A magyarországihoz képest szokatlanul enyhe, de szeles december eleje. Kigombolt kabátban, lassan sétálgattunk a sötét burgaszi estben valami végtelenül mély, feketésszürke homály felé, ahonnan egyetlen távoli lámpafény se világított. Enyhe szél sündörgött, a szálloda melletti kis utca már a második ház után véget ért, és meglegyintett bennünket a tenger – számomra eddig ismeretlen – kesernyésen sós, jódos-párás illata. Még néhány lépés: egyre erősebben hallatszott a partra kifutó hullámok szabályosnak tűnő, ritmikus moraja. Szemünk hozzászokott a sötétséghez, a látóhatár szélén

a fekete víztömeg éles csíkban vált el a kéesszürke égtől. Finomszemcsés, süppedő homokban értük el a hullámverés szélét. Egyre tisztábban látszottak a part felé lépcsőzetesen futó hullámok fehértajtékos taréjai, amíg csattanó zúgással, pezseve ki nem hasaltak egészen lábaink elé.

– A tenger, a Fekete-tenger!

Leültünk a homokra, olyan közel a vízhez, hogy néha egy-egy nagyobb hullám laposan kúszó, habos

nyelve majdnem elérte cipőnk orrát. Két óra hosszat ültünk ott szótlanul, egyetlen hang nélkül, hallgatva a természet legmegnyugtatóbb zaját, a monotonnak tűnő, mégis nagyon beszédes, eleven és meg nem unható tengerzúgást. Csak a gláruszoknak, e sirálynál nagyobb testű fehér tengeri madaraknak a kissé ijesztő, messziről kísértetiesen hangzó jajgató vijjogása szólalt meg néha-néha, valahol a hátunk mögötti háztetőkön ...

ATANASZ DALCSEV

Valóságos ok

Azt hiszi az ember, hogy a falevelet az ősz sárgítja el,
de alig később, ha elgondolkozik, rájön, hogy a nyár szenvedélye
és tüze a tettes.

Csönd

A kolostor-templom előtt lélek sincs. Udvarában olyan
mély s mozdulatlan a csönd, akár a kurta őszben. Ettől
a csöndtől a sárga, kiszikkadt levelek még tartják magukat
a gallyakon. Elég lenne egy kicsi zaj, egy távoli sortűz,
hogy mint a kivégzettek, ők is aláhulljanak.

Szegénység

Kicsi vakolatlan ház, egyes-egyedül a mezőben. Udvarában
se kutya, se kakas. Csak egyetlen sárga napraforgó.

Az író

Hat lelket számláló családjával él, egyetlen szobában s
konyhában, így az ő íróságának nincsen hely. Esténként
arra vár, hogy takarodjanak a gyerekek, velük a felesége
is, aztán dolgozni megy a konyhába. Meggyújtja a lámpát,
letörli kézzel a morzsás asztalt, elhelyezi a papírt
meg a tintát s leül írni. A fénytől megébredt legyek haragosan
döngnek körös-körül. Fejénél csüngnek a ruhaszáritás
madzagjai, ezek árnyéka pedig a falon leng túlzottan
megvastagodva, s rajtuk rovaróriások mászkálnak. De ő
rájuk se ránt. Rámered a papír-pusztára, szemei más je-
lenésekre vadásznak.

Hat esztendő

Hat esztendő — életkor, ilyenkor hullnak a
tejfogak: gyermekség vénkora.

Tükör

Évek óta várod a csodát
de a csoda mindig itt jár,
nézd csak, előttünk a hordár
tükörrel cipel és az lángol.
Lépdél ő, s a tükörből kinőnek
házak, utca, kert, palánk,
mélyéből ragyogva népek jönnek
s gépkocsik repülnek,
mint madár a kalitkából.

Terek tüstént meginognak,
fák sora,
erkély, ereszt mind ledől,
égbolt csillog, kék csoda.
Ne csodálkozz, hogy a hordár
meggörnyedve alig vánszorog:
emberi kéz visz káprázatot,
teljes új világot.

PAVEL MATEV

Gyöttelelem

Ó, meddig?
Ó, meddig?
Ó, hol a madár-kerengés,
hol a szórtalan őszi bánat,
hol a virágzó gyenge meggyfa,
hol a zavaros tavaszi víz,
hol az első szerelem emléke,
hol a kéz, amit lenéztek,
hol a szél, a száguldozó,
hol a januári fehérség,
hol a boglárka arany pohara,
hol a test, a szenvedély megszállottja,
hol a szív, a szeretetet szétsugárzó,
hol a szó, a jósággal teljes,
hol a halál, ami feltámadást hoz ...

Gyötör,
még szüntelen gyötör a szépség.

NINO NIKOLOV

A szoba

Mi fontos az ember fiának? Ágy
meg asztal, munkálkodhatik rajta.
És telefon, ez kapcsolat az emberekhez,
kikkel a társalgást a távol édesíti.
Ruhának — egy kis köz a gerendák közt.
A szótáraknak — bármi deszka.
S két-három szék. De legjobb kettő,
Mivel a harmadik — ez tapasztalat — zavar.

A partfokon

Már hajnalban emberi hangokon
a gláruszok rikoltanak,
kívül a tengeren, a partfokon,
s tépnek tegnapi maradék halat.
Itt mindegyik nap így kezdődne hát?
Már hajnalban emberi hangokon
a gláruszok rikoltanak — és gondolom tovább:
tegnapi dolgokkal
te nem vesződsz-e?
S nem vet-e árnyat
igényed szárnya folyton
valakire s valamire,
a megszerezhetőre?

GEORGI DZSAGAROV

Ősz

Isten veled, mondtam.
Ha így akartad — jól van.

Ordít a tenger teljes erővel.
Ez a Fekete-tenger.

Szerelmem,
akár a vonuló sirályokat,
itt hozott össze minket az idő
véletlenül.
S ó, a csillagok,
ó, mennyi csillag —
esténként beborítottak...
de micsoda csalárdság,
nézd, a homokon a két nyom
széjjelpergett,
eltűnt örökre.
És a végső szó nem kap hangot,
kimondhatatlan,
mint azelőtt.
Jött az ősz,
jött az ősz,
eljött a nagy besúgó,
följelentett sárga leveleivel...

És elfogtak,
elítéltek engem.
Tudom, a máglya emészt el,
szerelmi tűzhalál.

Szél fúj,
sodor элем ágtöredéket.
A láthatár levette vörös
csuklyáját, akár a hóhér.

Valaki sír.
Miért sír valaki?
Sírásnak nincs értelme.
Elindulok a homályba.

Elégek.
Eltűnők a füstben, ahogy elvész
az eretnek az ítélettől,
elsüllyedek, mint a csónak
a harag mélységeiben.
Ahogy sötétben a part.

Isten veled, mondtam.
Ha így akartad — jól van.

Isten veled, isten veled.
Ordít a tenger teljes erővel.
Ez a Fekete-tenger.

A Nagy László Múzeum Szmoljanban

Nagy László, a nagy magyar költő, fordító, közéleti ember és nem utolsósorban Bulgária barátja, idén ünnepelné 70-ik születésnapját. 1976-ban, Bulgáriában elkezdődik azon kevés múzeumok egyikének előtörténete, amely létezését olyan külföldiek életének és munkásságának szenteli, akik a bolgár kultúrát alkotói tevékenységükkel gazdagították, és ezzel együtt népszerűsítették azt az ország határain kívül is. Ez a Nagy László múzeum Szmoljanban.

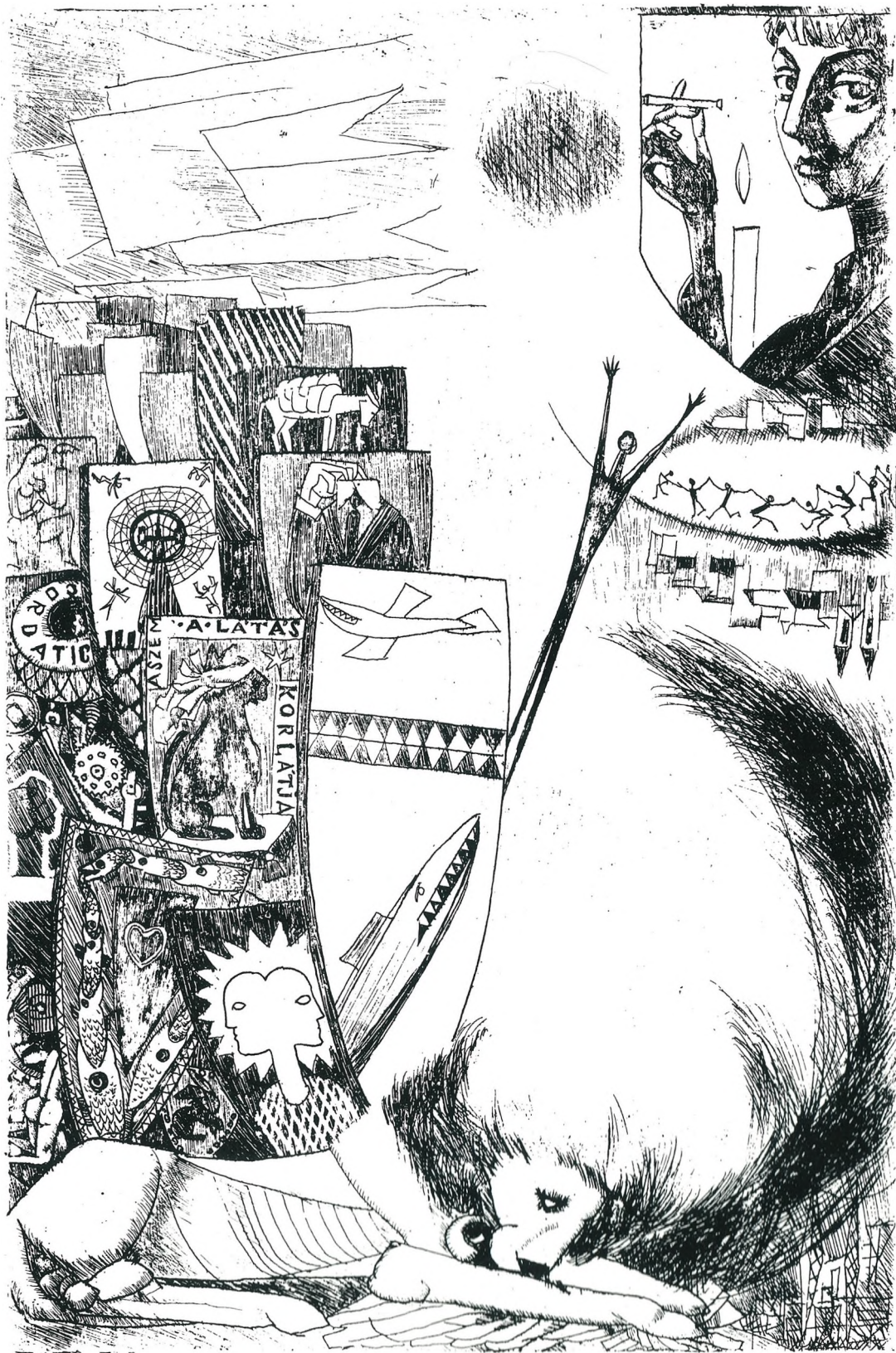
A költő felmérhetetlen ajándékot ad Bulgáriának: 12 000 sor népdal, klasszikus és kortárs bolgár költők fordításai, úgy mint Hriszto Botev, Pejo Javorov, Nikola Vapcarov, Geo Milev és mások. Így örökre papírra veti a bolgár föld és a bolgárok iránti barátságát. A bolgár közönség gyorsan, időben és elismerően reagál Nagy László alkotásaira. 1976-ban kitüntetik a nemzetközi Botev-díjjal és akkor Sztaniszlav Szivrievvel együtt meglátogatja Bulgária legszebb vidékeit - a Balkán-hegységet, Trjávnát, Bozsencit, a Rodope hegységet, Pamporovót, Siroka Lakát, Trigrádot, Szmoljant.

Szmoljanban megválasztják a város tiszteletbeli polgárává, ami annak a háznak a kiválasztásához is vezet, amely halála után (1978-ban) életének, alkotásainak és Bulgária iránti barátságának múzeumává válik. Ez a ház, a híres Gjordzsev-ház, a Rajkovo kerületben. Kétemeletes, hegyi kőház, amely 1870-ben épült, mozgalmas homlokzattal, megtört ívű tetővel, amit úgynevezett tikla kőcserepekkel borítottak. Jellegzetes példája az újjászületés kori közép-rodopei fejlett építészeti stílusú háznak. Az erőteljes restaurálási és múzeológiai munkálatok során számos bolgár és magyar intézmény, szakember, barát és a költő közeli ismerőse ad szakmai és szervezői segítséget: a szmoljani etnográfiai múzeum igazgatója- Nikola Damjanov és múzeumi munkatársai,

Szécsi Margit, a költő felesége, Kiss Ferenc, Nino Nikolov, Orosz Ferenc és sokan mások. Így 1980 október 30-án megnyílhatott a múzeum.

A Nagy László Múzeum egy magyar költő és alkotói életének és sorsának kapcsolatát fejezi ki Bulgáriával. A múzeum beosztásánál elkülönítettek egy bakonyi stílusú szobát, ami a költő magyarországi szülőhelyének, Iszkáznak hangulatát mutatja be. A benne elhelyezett anyagok és tárgyak által, melyek Nagy László eredetét és szülőhelyének hangulatát tükrözik, a látogató közel kerülhet a költő gyökereihez, egy alkotói egyéniség kialakulásának kezdetéhez. A múzeumban gazdag fényképes anyag található: archív adatok Nagy László fordítói és költői tevékenységéről, Magyarországról és Bulgáriából egyaránt, eredeti anyagok és másolatok személyes levelezéséből, a sajtó visszhangja alkotásairól. A költő grafikus tevékenysége is helyet kap fotókópiák segítségével- a gyűjteményt Szécsi Margit adományozta. A ház egyik terme konferenciák, filmvetítések, vitaülések, baráti találkozók és társadalmi események lebonyolítására is alkalmas. Így a Nagy László Múzeum a költő életével és munkásságával foglalkozó kisebb kulturális és kutatóintézeté válhatott, múzsájának lakhelyévé.

Még egy ikerjelenség érdemel figyelmet, ami egy másik, Nagy Lászlónak szentelt múzeum létrehozásával kapcsolatos. Szülőhelyén Iszkázon 1984 április 10-én nyílt meg a családi házból kialakított múzeum. Ott az egyik szobát rodopei stílusban rendezték be, ami rögtön visszavezeti a látogatót a költő számára oly kedvelt rodopei légkörbe, és újra kihangsúlyozza az elszakíthatatlan kapcsolatot Bulgária és Magyarország között, amely egy sor alkotói ötletet és ihletet adott neki.

NINO NIKOLOV

Nagy László emlékére

Laci, Laci, barátom, úgy hiányzol,
hogyan történt ez ily korán veled?
Dolgos napok futnak a láthatáron.
Markukba köpnek szorgos reggelek.

Hallatlan oly jó földművesnél, mint te,
hogy abbahagyja, mit kezdett előbb.
És vajon csillagtalan henyésbe
torkollik derűs álmod, s ott elég?

S vajon a gondtalanság örökléte
megnyugvással tölti el porodat?
Lesz-e utánad még, ki úgy becézze
- bár tőlük rokkant meg - a lovakat?

Mámortól ráncos virradatba érten
ki mondja majd, míg tódul ki a füst:
A madarak jót búboltak az éjjel,
azért oly csodás most az énekük.

Laci, Laci! Barátom, mért nem vártál!
Még mennyi munka félbe-szerbe áll!
Fáj, hogy mikor épp napodra találtál,
akkor fedett el az örök homály.

Kiss Benedek fordítása

PAVEL MATEV

A barát fájdalma

„Akarok temetkezni az égbe...
...Sír felé ne vonjanak engem a gyászlovak,
azok a bánatos feketék. „

Nagy László

Emlékeim hóka paripái
benyargalnak messzi tág mezőt.
S csalogatnak magyar ég párái:
szavait sok felhő hordja szét.

Felhők jönnek, gomolygásaikban
tűz és víz együtt, veszélyesen.
Félve kérdem őket:
- László hol van?
Válaszuk:
- Már csillag odafenn.
Éjjelente már fönt jár az égen.
Csillagpor csillan fáradt szemén.
Ősz üstöke úszkál a szelekben.
Fehér könnycseppjei - esőcseppben.
Ott van emlékezetem egén,
emlékezetem koporsójában,
mint magányban kedves adomány,
mint dalai titokzatossága
nyögdelő ifjúság hajnalán.

- Elég,
elég!
Hisz én itt vagyok még.
Halljátok az én versem legalább:
könnyeznek szavaim csorgókútként,
s nyihognak a hóka paripák.

Kiss Benedek fordítása

Kockán a költészet

Nagy László szavai bolgárul

(Nem-filológusi magántűnődés – felkérésre)

Négyzetrácsos lapon két esetben találkoztam eddig Nagy László-versekkel. Ízeire szedve, újrafelépítve. Ahogy meghatározó volt a már klasszikus költő életútján s művészetében Bulgária, úgy – nyomdokain – többen folytatni gondolták (részben folytatják) az általa megkezdetteket s magas szinten megvalósítottakat. (Megint mások hajdanvolt társaságát idézgetik, a barátinak mondott költő szellemét.) Utassy József többször töltött rövidebb-hosszabb időt Szófiában, a tengerparton, veretes fordításokat tett le az asztalra. Sok esztendeje annak, emlékszem: kockás füzetében oldalakon akkurátus jeldzsungel – Nagy László-költevények elemeire szakaszolt képletei. Titkot fejtett napokon át, törvényt keresett, muzsikát, lélegzetet elemzett vissza szeretett elődjében a már akkor is igen elismert s fegyvertárában tudatos kortársunk. Vette a fáradságot, hogy az annyszor olvasott versek hálójának alkotó finomszemeit is szétszálazza. Kocka hátán kocka – Szófiában.

Lezajlott egy főhajtó műfordításpályázat néhány hónapja: hetven évvel azelőtt született Nagy László. A kijelölt vers átköltésére érkezett munkákat elbíráló zsűri egyik jeles költőtagja – az addig bolgárra fordított Nagy László-versek olvasta után – azt mondta volna: hol itt a nagy költő? Talán a képversei, igen – hümmögött a szemtanú szerint. Ilyet pedig csak kettőt láthatott anyanyelvén – a *Literaturen* forum 1994-es évfolyamában. Az egyik a *Kereszt az első szerelemre*. Hálós papíron készült a fordítás, érthetően: ki kellett kockázni a keresztet kiadó vers minden szavát, sőt betűjét bolgárul is. Az aprólékos, műgonddal szerkesztett és invencióval teli újrateremtés jó példája. A szavak elhelyezése: gúzs, a gondolat átörökítése – a biztos megértés után, tisztességet s tehetséget feltételezve: táncolás.

Tizennyolc bolgár fordító hetvenöt fordítását néztem végig – hatvankét Nagy László-vers bolgár megközelítését. Négy közülük kettő, egy (az említett versenymű) hét átültetésben vettetés össze e sorok születésekor – négy eddig közöletlen bolgárítást is elemeztem. A bakafántos méricskélés stúdiumnyi terjedelmet jelentene, marad csak az általánosítható észleletek vázlatos ismertetése.

A keresztet formázó vers arányos tagolású huszonnyolc sor, az előttem ugyancsak két fordításban ismert másik képvers (*Jolinda*) „szükségszerűen” harmincegy. A sorszámegyezés fordítás során is betartandó minimális igényére mindkét esetben csak az egyik fordító volt tekintettel; nála megmaradt az elvágólagosság, a kereszt zömöksége, a minden-nagybetű végig, mi több, ha a magyar költő szerzésében az áll: KICSI-NOSÍ-TOM MAGAMAT – bolgárul is megőrizte a kötőjelességet. A legelemibb szintű formai hűségről van még csak szó, hol vagyunk – akár e két versben csupán – a szóhatárokat nem jelző, mert központozatlan, indázó, metaforikus Nagy László-i gondolat megfejtésétől, s a bolgárul megközelítően egyéni szó- és mondatalkotó, sűrítő stílus meg- is kitalálásától!

A szillabikusság (például) kötelező verstani helyzet. Nagy László korai verse a *Lánglakodalom*. Kiváló költő hullámozó fordításában látott bolgár napvilágot többek között a húsz évvel ezelőtt kiadott *Obozsavane na gorestija vjatar* című eddigi egyetlen Nagy László-kötetben. (1996-ban újabb gyűjtemény megjelenése várható Szófiában – tudomásom szerint ez a vers is változatlanul szerepel majd benne; a kiválasztott költemények szinte kivétel nélkül már közöltek – s általában régiek – újrapiublikálása.) Jóllehet a következő pár sor nem kirívó bizonyíték, jellemzőnek ítélnélhető figyelmetlenségek miatt másul el többször a vers első strófa a bolgár fordítás során.

Az égbolt sikolt: rátokszakadok,
a föld meginog: széthasadozok,
jajgat a kő is: közelítenek
csikorgó csontú páncélistenek.
Az asszony szája lázzal cserepes,

Пищи небето – върху нас ще падне.
Земята се люлее; и грамадни
изпъкват камъните. В сухата трева
протракуват кости на железни божества.
От треска устните на майката горят,

ölbeli gyerek didiket keres,
rívó leányok, megritkult család lesik
topogva a nap hajnalát.

детето търси сухата й гърд,
семейства ордели и моми разплакани,
потропвайки с нозе зората чакат.

A vers a könnyebbek, egyszerűbbek közé tartozik. A felező tizes (egy sor kivételével) végigvonul a harminc soron. Ha nem is felezően, ha nem is tízszótagosan (bár mindez elérhető), de legalább hasonló ritmikusussággal vissza lehet adni a szabályosságot. Hattól tizenöt szótagig variálódik a bolgár fordításban a sorok hossza (a most nem idézett részeket is ismerve). Azt sem hiszem, hogy az első három sor finom gondolatritmusa, kettőspontozó következetessége, megszemélyesítései mondjuk a rimbéklyó miatt okozhattak nehézséget – bolgáruul mindez eltűnt. Holott nem felesleges, elsikkasztható költői huncutságokról van szó... megörzendő, építkező fontosságok. (Szerénytelen ellenpélda. Az ismert bolgár költőnő egy 1952-ben írt négysoros stófákból álló verse 11-9-11-9 szótagú, keresztrímeiben pedánsan váltakoztatja a hím- s a nőrímet, verse végig konokul amphibrachisz lejtésű. Mindezen kötöttségeket úgy kellett magyarul is átadni, hogy a tartalom – ezen belül egy sor stílussajátosság – se bicsakolják meg. Mit szólt volna Dimitrova, ha gyönyörű nyugőzése szabadultan szólal meg a másik nyelven? Sértő.)

Idecitálom a *Lánglakodalom* utolsó négy sorát még:

lángok közé a tehén borjazik,
szénfeketére ökrök sülnek itt –
Lángok közül te árva vakmerő,
mi menthető volt, az se menthető.

и кравата сред пламъците се тели.
Воловете се раждат като въглен почернели.

Самотнико, не дръзвай пламъка да прекосиш!
Не е възможно нищо да спасиш!

Más mondatok, más írásjelek, más szakaszolás. S hogy a sülnek helyett miért születnek az ökrök bolgáruul?

Tartalmi területre tévedtem most; megkockáztatom: a nyersfordítás tévedéséről van szó. Máshol már elamentált kifakadásomnak röviden azonban helye van itt is: a nyersfordítás készítése hallatlanul felelősségteljes – kulcsszerep. Adtam ilyen előfordítást korábban (végigértelmezőt, vaskosat), kaptam (más nyelvből), láttam elég sokat költők kezében: jó esetben is csak kóro szavak, vázlat, csontváz. Aztán felöltözteti a magyar költő vérmérséklete s kedve szerint, megzenésíti a bolgár poéta a papírlapon látott szürke szikárságot – cseng és bong a vers. Gyakran hamisan. Az *Obozsavane na gorestija vjatar*-ban szereplő bolgár költőknek, természetesen, egységes nyersfordítás állt rendelkezésére – még a magyarul tudónak is, ha igaz. Másik hitem: az elismert költő-mivolt nem szavatol. Mesterségbelileg szépen elkészülhet az adott nyelvet nem ismerő költő tollán a fordítás – az eredetivel azonban állhat egyenest szemben is! A megjelenendő új Nagy László-válogatás alapjául is a megbízható nagy nevek (többségük már halott) szolgálnak. Alaposabb kurkaszás és összevetés után bizton mondom: a magyar klasszikus legadekvátábban a mindkét nyelvet tudó, immár költőként is bizonyító (ez ugyan nem érv), bolgár átültetési hagyományokat is megtörni merő Budapesten élő fordítónő tolmácsolásában szólal meg. (Summázatom hagyom a végére.)

Ékes új példa a Literaturen forum s a Szófiai Magyar Intézet által hirdetett versfordító pályázat története, eredménye. Megjelent a magyar vers, (összegyűjtöttem idehaza:) biztosítottak nyolc különböző nyelvű kész fordítást, ezek mellett a lap megadott egy szó szerinti bolgár alapszöveget, s közölte Grigor Lenkov hajdani átültetését. A hatvanhét (ha jól emlékszem) jelíges pályaműből egyet díjaztak, hármat dicséretben részesítettek, a határidő után névvel beérkező Radoj Ralin-fordítással együtt mind közzétették. Közülük legegységesebb nem a győztes költőé, nem is Radoj Raliné, hanem Petar Velcsevé volt. Legalább – s ez nem akar makacs leragadás lenni részemről a külső kritériumoknál, dehát ez a legkevesebb, mi megteremthető és tetten érhető – a magyar költő nyolcas-kilences sorait (szemben a többiek „zabolatlánkodásaival”) ő tizenegyes-tizenkettesekkel visszaadta, a vershez tartalmilag is viszonylag hű maradt. Gondolom, a nyersfordítás, s a formaiságot hol akkurátosan tartó (így figyelmeztető: megoldható!), hol lazábban kezelő (így akár „igazolással is szolgáló”) ugyancsak együtt publikált más nyelvű fordítások alapján. Ezekből kiindulóan igazul. Szépen szól a vers bolgáruul. Ez lehet fordítói magatartás, iskola kérdése is. A műnek úgy kell hangoznia, mintha bolgáruul írták volna. De lehet kompromisszum eredménye: a magyarbéli újdonságokat nem ismerve, ezen újdonságokat nem is lehet (töreksem, tudom) bolgár szavakba foglalni.

Ki az, aki értékén kezeli (jelen esetben) Nagy László verselésének a magyar költészetben is újat hozó sajátosságait (a nyersfordítást adó? – nem), melyik az eredeti nyelvet is ismerő fordító, aki elemeire elemelve (kikockázva s ekképp kockára nem téve az egyenértékűséget) megkísérli bolgáruul is tudatosan s alkotóan újateremteni mondjuk a magyar költő szókovácsolását, nyelvi rétegeinek ízeit, de leginkább szintaxisát, verseinek ebből fakadó lüktetését és zenéjét? Ez a vers is csak „kicsiben” szépszerűző eset-válasz a kérdésre. Nézzünk négy sort az egyedül itt gazdag (hétszeres) példaanyagból.

Ki becéz falban megeredt
hajakat, verőereket?
S dült hiteknek kicsoda állít
káromkodásból katedrálist?

Кой по зида ще милва избуялите коси
и кой плътта с целувки ще гаси?
Кой ще издигне катедрали от проклятия
за ересите, потушени при зачатие?
(*Radoj Ralin megoldása*)

Кой ще шепне галено в пукнатините,
в жилите, артериите на стените?
Кой от ругатни ще вдигне катедрала –
за съсипаната вяра опустяла?
(*Petar Velcev átültetése*)

Кой ще погали вените, косите,
поникнали на възли от стените?
И кой от хули, химни и химери
ще вдигне храм на всички мъртви вери?
(*a pályázat-győztes Plamen Dojnov fordítása*)

И кой ще шепне нежно на коси,
чиито блясъци ношта гаси?
И кой ще вдигне храм от ругатни
на моите надежди в съсипни?
(*Grigor Lenkov alapváltozata*)

Кой ще милей в стени стаени
врасли коси, туптящи вени?
На вери брулени, без стида,
кой храм от попръжни ще зида?

Az utolsó huszonegy szó a budapesti költőnő számítógépéből került elő – a teljes vers a Szavremennik tavalyi 1. számában jelent meg másik két Nagy László-fordítással egyetemben. Még öt általa készített Nagy László-tolmácsolást ismerek: kettő már kétszer is megjelent (egyikük a *Jolinda*), kettő most kerül először – e számban – az olvasó elé. Két fordítója van Nagy Lászlónak, akik a/ a magyar irodalom más alkotóit is ismerik és fordítottak; b/ egyszersmind a magyar költő több versét is megszólaltatták; Nino Nikolov az egyik. A másik, a budapesti fordító mellett szól az, amit Nagy László bolgár barátja annak idején részlegesen elmulasztott: a hűséges fordítás nem hatásos dallást feltételez, hanem stíluszokatlanságok vállalóbb idegennyelvű megoldását. Higgyük egyszerűen azt: az újabb idők több eretnkséget engednek a bolgárra fordításban, vagy magyarazzuk leegyszerűsítve a kimutatható jelenséget: a budapesti fordítónő Nagy László közelebb (és e „közelibbség” fokozatában nevek sorolhatók tovább főleg a kortárs magyar irodalomból) – műfordító konvenciók és megrögzöttségek őt nem kötik.

Mitől több Nagy László, mi a nagysága – kérdezgették hallgatóim, ismerőseim Szófiában anno. Mert tisztelték teljesítményét (amit a bolgár irodalomért, népköltészetért Magyarországon tett), de nem értették, vagy csak ritkán, költői jelentőségét – az ismert bolgár fordításokból. Nem ment (mehetett?) át ereje, az a nóvum, mely a magyar költészetben is megkülönböztetett helyet biztosít számára. Ehhez poétikai kánonokat kellett volna zúzni – érvényes konstataciónom más kortárs magyar költőkre, írókra, sőt klasszikusokra is. (Bevontak kintlétemkor – kéznél voltam – „nehezebb” magyar szövegek bolgár hangszerelésébe: értelmeznek, segítsék – megtapasztalhattam hát az elkerülhetetlen szentségtörés kesernyész örömet.) Segíti az értést s a tolmácsolást jó évtizede legalább a bolgár költők egy rajának öntörvényű versmagatartása is, a mai fiatalok formabontása kívált erős.

1976-ban a Nagy László-kötethez előszót író Nino Nikolov (jóllehet – talán a kor kívánta? – virágos nyelven) többek között így fogalmazott: „Ez a gazdag költészet kétségtelenül bonyolult; felkészült olvasót igényel... A megszenvedett igazságok útján a merész közelségű szavakból képek születnek fojtottan, a szavak körbetapintják a látszólag megfoghatatlan színét és illatát az érzések hatalmas világában.” Beszél az összeállító-fordító költő a népeletet kifejező egyszerűségről, az elfeledett ritmusok felébredéséről, a még mindig leülepedetlen városi lét goromba szóösszetételeiről, az önmagát kitapintó érzésekről (újra)... (Állandóan hozzátenném a magyar költő litániás, körbeforgó, asszociációs, olykor a grammatikát is faképnél hagyó mondatszerkezetét.) A fordítás alapegysége a szó, a szavak illesztése: rendje és szándékolt diszharmóniája – számtalan a sikerületlenség. Már a szóértésben is. S a metaegységekben? A mérhetetlen összecsengésben? A „töltelékelemekben”? A tagolásban, siklásban és döccenésben.

Méltatlan lenne kiragadott citátumokkal sorra venni mind a fordítókat, hogy a féligsikerességeket példázzam. Egy nagy mű viszonylag bővebb részletének szinte kommentár nélküli közlésével kísérek meg alapot adni hangos tűnődésemnek. A *Menyegző* új fordítása először jelenik meg a folyóiratszámomban. A megfelelő sorokhoz a magyar versidézet s Nino Nikolov már többször közölt s most átvett tolmácsolása odasegíti a kétnyelvű olvasót. Győződjék meg ki-ki (tán ízlése szerint is) a stílus-és szövegűségről. A fordítások együttlátva összevethetőek. A hűség persze nem jelenthet szóserintiséget. A szabad elrugaszkodás távolága s a költői gondolatok és kifejezési eszközök behelyezkedő, hiteles idegennyelvű megszólaltatása a megítélés kérdése. A bolgárt nem ismerő olvasó tanácstalanul továbblapoz most; a tanulságok levonásával:

tételes elemzéssel, a „miért jóval” s „miért megoldatlannal” (vagy egyenest „hamissal”) adós maradok. Háromszoros oldalszámot követelne.

s rózsát nevetnek a tálak, többet mint a Rózsák Völgye,
 hogy a föltálalt étel fölzigassa a mirigyeket,
 levesek aranytócsáit hörpölje, hamis glóriator,
 a sok cicoma, cirkuszi bokréta, álarc-kobak,
 dagadnak sáfrányos gőzben, faggyúban tündökölnék,
 hústörkölyösek, becukrozódnak, beittasodnak itt a fejek
 a parafafejek, a gyémántfejek, a díszitők-fejek, a
 gumifejek, a fölfújható mosolyuak,
 a mumusfejek, az ijedt fejek, a szerénykedők,
 fejek a pironkodók, fejek a finnyás és mohó fejek,
 hánykódnak a krémbe, lángolnak az alkohol üdveiben,
 fejek vérdíjasok, fejek árvák és örökké rezgő fejek,
 fejek a migrén szentségtartói, sugarasak,
 fejek az irigység csikorgó sóderfészkei, fejek,
 fejek a rágalom remekbefaragott szószékei,
 a szélkakas-fejek, a harcokcsikupola-fejek,
 a galambdúc-fejek, a bábeli torony-fejek,
 regebeli családfán rezgők: a fejjárosok,
 dobogó démon-fejek, a sarabolatlan sárkányfejek,
 fejek a hátunk mögött, és terelik, pörgetik őket
 isteneik a vének: az örvényszakállu fejek,

където ястията-рози - живот, поднесен наготово -
 са много повече от розите на Розовата долина;
 където с лъжореоли редицата мълчи и сърба
 чорбите - гия златни локвички, и тия циркови букети
 от лакомства под нещо скрити, за да раздражат апетитите;
 набъбват в мазни изпарения, блесят сред лоя тлъсти мутри,
 опиват се сега главичките чудесно ще се захаросат;
 глави от корк, от диаманти, глави - изсъхнали кратуни,
 глави от гума - за усмивки, които леко се издуват;
 глави за плашила бостански, глави замръзнали в унлаха,
 глави, играещи на скромност; глави от свян, глави от алчност -
 те в кремове се потопяват, в блаженството на алкохола -
 глави на стари главорези, глави-сираци и трептящи
 глави - олтари на мигрени, глави во истина лъчисти,
 глави - изваяни в прекрасното, гнезда на скърцащата завист,
 глави - изсечени в шедьоври, слова-кресла на клеветата,
 глави за ветропоказатели, глави за куполи на танкове,
 глави - кажи го - гълъбарници или пък вавилонски кули,
 глави, измислени именния по родословните дървета,
 глави на демони за показ, на драконите недосялани,
 глави, събрани зад гърба ни, които се въртят напират
 и старците обожествяват: глави с бради-водовъртежи;

Az azért szokjk szembe, a/ hogy az egykori fordítás érthetetlenül egy sorral több, noha már az idézett rész elején teljes magyar sort észrevétlen hagy; b/ hogy a Nagy László-i mondathömpölygés magyar versértőnek is értelmezési (s nyelvtani) meglepetéseket rejt; c/ hogy a műfordító „jutalomjátéka”: a zenei összhang hol lelhető meg; d/ hogy a szabadság s a kötöttség „játéka” kit hogyan zaboláz vagy ellenkezőleg.

Széttartás – s nem párhuzam – mutatható ki szerte a 231 (Nino Nikolovnál 252!) soros hosszúvers két értelmezésében és szavahihető fordításában. Szavahihető, igen – mert vagy összerobbantja a szavakat a bolgárral tolmácsoló is (mint teszi messzetornyozón a magyar költő), vagy a szavak hiátusos egymásutánja csak álságosan távolról mesél. Csattanósan elegendő lenne a vers záró két sorát egymás mellé helyezni, helyette azonban végezetül újabb hét sort emelek ki a képkatedrálisból:

emeli borunkat s töri kenyerünket a lakodalom,
 jussunkat emészti, nyoszolyákon bagzik a lakodalom,
 a szégyentelen, a görnyedező, a görcsben rugózó,
 virágyertyáinkat dönti le könyöke és lúgjaival
 gyalazza a földet, gyilkolja a gyökeret a lakodalom,
 fodor a fodron, figura a figurán tülekedik

и пак се чукат с чуждо вино, и пак разчунват чужда нита,
 на чужда сметка храносмилат, излягат се в постели чужда,
 защото срам си няма сватбата - и сгърчена пак пружинира,
 с петите си цветята тынче, а с лакти - свещите събари,
 убива в корена пенцата, земята вече поругала,
 наблъскала връз кидра - кидри, човек върху човек събрала;

Szöszök egy képen. Ennyire tellett még így rövid-terjengősen is. A felszín megkaparása. Bár csak az egymás melletti példákat szaporíthattam volna voltaképp gyűjteményemből – meglátásom nem árnyalódna. Minden fordítónál számtalan pontos, szép, művészi, tehát érvényes megoldásrészekben gyönyörködtem – Nagy László különös képeségét, gyöngéden szilaj szóburjánzását, mástól elütő versépítkezését egységében érzékeltető, újraformáló tolmácsolással (nem szeplőtlenül) leginkább azonban Svetla Kjoszevánál találkoztam, ő a képversek négyzethalós ihletettje. A budapesti költőné remekel. Bárki ha sorról sorra, ütemről ütemre, szómögöttiségről szómögöttiségre összehasonlítja az eredetit a bolgár megfeleltetéssel – juthat, természetesen, más következtetésre. Más mértékkel, más kiindulással. Egy véleményt írtam csupán le (invitálásra) – szerettem volna elfogulatlan lenni.

Laszlo Nagi. Az 1976-os bolgár kötet előszóírója is beismeri az átírási tévesztést – de kötelez immár a hagyomány. Betűhívnek hitt módon transliterálták Nagy László nevét a kiejtéshez közelebb helyes elv – a transzkripció helyett. Félrefogás; akkor kezdődött (régén); még anonimul.

Bibliográfia

Egyik kötete bevezetőjében Nagy László maga vallja: „A bolgár népköltészetet 1951-ben fedeztem fel magamnak hosszabb szófiai tartózkodásom idején. Meghatott fürgesége, robusztussága, költői vakmerősége. Tétovázás nélkül fordítani kezdtem. Munka közben szinte állandóan éreztem, hogy amit csinállok, az nem egyszerűen műfordítás...”

A bolgár népköltészet eredetisége ugyanúgy megigézte Nagy Lászlót, ahogy a múlt században Erődi Béla újságíró vagy Strausz Adolfot, akik a bolgár népdal iránti szeretetből a bolgár nyelvet is megtanulták.

Nagy László költői tehetsége még tökéletesebbé tette a bolgár népköltészet fordítását. Donka Nejcseva – aki Nagy László és a bolgár folklór címmel kandidátusi disszertációt írt – egy interjúban ezt így fogalmazta meg: „Nagy László úgy fordított, mint ha saját nagy verseit írta volna: teljes szívvel, önzetlen képzeletmozgósítással. Néha a fordítás tökéletesebbnek tűnik, mint az eredeti...”

Nagy László az első bolgár népdalt „A vécsi leányok”-at, a népi kollégiumok „Valóság” c. folyóiratában (4. évf. 5.sz.) közli 1948-ban F. Nagy László néven. Egy évvel később 1949-ben pedig a Népek dalai c. daloskönyvben öt bolgár népdal és a bolgár himnusz fordítása jelenik meg, más nemzetek népdalainak fordításaival együtt.

Első önálló kötete, amely a bolgár népdalok és népballadák műfordításait tartalmazza, 1953-ban jelent meg Szablyák és citerák címmel. Ez a kötet magas irodalmi kitüntetést hozott számára – József Attila díjat.

Bár Nagy László a bolgár népdalok fordításaival vált híressé, kiválóan ismerte és fordította a klasszikus és kortárs bolgár költők verseit is. Ez a bibliográfia csak egy részét mutatja be annak a nagyívű műfordítói-alkotói munkának, amelyet Nagy László szentelt életé során a bolgár poézisnek, népköltészetnek; jelen formájában csak szerény hozzájárulás egy majdani, Nagy László életművének bolgár vonatkozásait a maga teljességében bemutató bibliográfiának.

A bibliográfia I. fejezetében betűrend szerint so-

roljuk a bolgár népköltészeti fordítások önálló kötetit. A II. fejezetben a „Bolgár népköltészet” cím alatt megjelent fordításokat az antológiák kiadási sorrendjében közöljük. A III. és a IV. fejezetben bolgár költők verseinek önálló kötetekben és antológiákban megjelent fordításait tartalmazza. Az V. fejezet Nagy László közreműködői tevékenységét, az utolsó pedig a Nagy Lászlóról írott tanulmányokat, cikkeket ismerteti.

A bibliográfia adatait az Országos Széchényi Könyvtár katalógusai szolgáltatták. Az időszaki kiadványokban talált műfordításokat és kritikákat önálló gyűjtőmunkával tártam fel.

NAGY LÁSZLÓ BOLGÁR MŰFORDÍTÁSAINAK BIBLIOGRÁFIÁJA

I. ÖNNÁLLÓ KÖTETEK BEN MEGJELENT BOLGÁR NÉPKÖLTÉSZET

Erdőn, mezőn gyertya : a bolgár népköltészet antológiája / vál. és ford. Nagy László ; (szómagyarázó Bödey József); (szerk. Karig Sára). - (Bp.) : Európa, 1975. - 452 p.;

Sólymok vére: a bolgár népköltés antológiája / (ford., vál. és az utószót írta Nagy László); (ill. Csillag Vera). - Bp.: Magvető, 1966. - 422 p.; A bolgár népköltészet c. tanulmányt és a jegyz. írta Bödey József

Szablyák és citerák: bolgár népdalok és népballadák / ford. Nagy László; (jegyz. Bödey József). - Bp.: Szépirod. Kvk., 1953. - 199 p.;

Nagy László
Versek és versfordítások: 1957-1973 / - Bp. Magvető, 1975. - 4 db;
2. köt. Versfordítások: 1957-1973. Bolgárok. - p. 405-460.
3. köt. Bolgár népköltészet / (utószó Nagy László). - p. 399.

Ugyanaz

2. bőv. kiad. - 1978, cop. 1975. - 3db

3. köt. Bolgár, délszláv, albán, magyarországi cigány, udmurt, nyenyenc, vogul, csuvas népköltészet

Ugyanaz

3. kiad. - 1981, cop. 1975

Ugyanaz

4. bőv. kiad. - 1987, cop. 1975

II. „BOLGÁR NÉPKÖLTÉSZET” FEJEZETCÍM ALATT, VERSANTOLÓGIÁKBAN MEGJELENT FORDÍTÁSOK

Népek dalai : daloskönyv / összeáll. Víg Rudolf ; ill. Bencze László; (a dalszöveg ford. F. Nagy László); (kották Nekolny Rezső) - Bp. Irodalmi Int., (1949)- p. 167-171.

Bolgár költők antológiája / vál., szerk. Juhász Péter, Nagy László; (utószó, életrajz Juhász Péter) - Bp.: Kozmosz könyvek, 1966. - p. 11-57. - (A világirodalom gyöngyszemei)

Darázskirály: válogatott műfordítások 1958-1968 / Nagy László - Bp.: Magvető, 1968. - p. 455-494.

Bolgár versek, elbeszélések: (antológia) / vál., szerk. Juhász Péter - Bp.: Bolgár Kultúra, 1969. - p. 3-14.

A bolgár irodalom kistükre: (antológia) / (vál., bev., életrajzok Juhász Péter); (szerk. Karig Sára); (ford. Nagy László et al.). - Bp.: Európa, 1969. - p. 15-30.

„Fehér szél támad...”:Bolgár költők antológiája / vál., szerk. és bev. Juhász Péter); (az életrajzi jegyz. Zergi Zsuzsa). - Bp. - (1983). - p. 63-87. - (A világirodalom gyöngyszemei); (Kozmosz könyvek)

III. BOLGÁR KÖLTŐK VERSEINEK FORDÍTÁSA ÖNÁLLÓ KÖTETEKBN

Botev, Hriszto

Kenyér vagy golyó : Hriszto Botev összes versei / (ford. Képes Géza, Nagy László); (utószó Juhász Péter). - (Bp.): Európa, 1970. - 108 p.;

Minden vers két fordításban

Dalcsev, Atanasz

Őszi hazatérés / Atanasz Dalcsev; (vál. és utószó Juhász Péter); (ford. Fodor András, Kalász Márton,

Nagy László) - Bp.: Európa, 1974. - 155 p.;

(Napjaink költészete)

Versek

Javorov, Pejo

A kék köd órájában / Pejo Javorov; (ford. Fodor András, Nagy László); (vál., utószó Juhász Péter). - Bp.: Európa, 1970. - 91 p.;

Lamar

A hős fia / Lamar; (ford. Nagy László); (utószó Juhász Péter) - Bp. : Európa, 1960. - 37 p.; 17 cm
A szerző neve: Lalju Marinov

Ljubomir Levcssev versei / (vál. Karig Sára); (ford. Fodor András, Nagy László et al.); (utószó Fodor András). - Bp.: Európa, 1976. - 62 p.;

Milev, Geo

Szeptember: (11 ének) / Geo Milev; (ford. Nagy László); (ill. Renato Guttuso) - Bp.: Európa, 1959. - 30 p.

Hősköltemény

Ugyanaz

1973. - 40 p.

IV. BOLGÁR KÖLTŐK VERSEINEK FORDÍTÁSA VERSANTOLÓGIÁKBAN

Bolgár költők antológiája / vál., szerk. Juhász Péter, Nagy László; (utószó, életrajz Juhász Péter) - Bp.: Kozmosz könyvek, 1966. - 397 p.
(A világirodalom gyöngyszemei)

Tartalom: Hriszto Botev, Pejo Javorov, Dimcso Debeljanov, Elisaveta Bagrjana, Geo Milev, Lamar-Lalju Marinov, Hriszto Szmirnenszki, Nikola Furnadzsiev, Alexander Muratov, Ivan Pejcssev, Veszelin Hancsev, Alexandar Gerov, Pavel Matev, Szlavcsó Csernev, Georgi Dzsagarov, Ivan Radoev, Hriszto Fotev, Damjan Damjanov / ford. Nagy László

Darázskirály: válogatott műfordítások 1958-1968 / Nagy László - Bp.: Magvető, 1968. - p. 249-304.

Tartalom: Hriszto Botev, Pencso Szlavejkov, Dimcso Debeljanov, Elisaveta Bagrjana, Geo Milev, Hriszto Szmirnenszki, Nikola Furnadzsiev, Atanasz Dalcsev, Alekszandar Muratov, Ivan Pejcssev, Veszelin Hancsev, Alekszandar Gerov, Nevena Sztefanova, Szlavcsó Csernisev, Pavel Matev, Georgi Dzsagarov, Ivan Radoev, Hriszto Fotev, Damjan Damjanov

Bolgár versek, elbeszélések: (antológia) / vál., szerk. Juhász Péter. Bp.: Bolgár Kultúra, 1969. - p. 90.

Tartalom: Hriszto Botev, Georgi Dzsagarov, Hriszto Fotev, Veszelin Hancsev, Pejo Javorov, Pavel Matev, Ivan Pejcssev, Hriszto Szmirnenszki / ford. Nagy László

A bolgár irodalom kistükre: (antológia) / (vál., bev. szövegek, életrajzok Juhász Péter); (szerk. Karig Sára); (ford. Nagy László et al.). - Bp.: Európa, 1969. - 669 p.; Bibliogr.: p. 655-661.

Tartalom: Hriszto Botev, Peju Javorov, Hriszto Szmirnenszki, Geo Milev, Nikola Furnadszjev, Elizaveta Bagrjana, Atanasz Dalcsev, Alexandar Gerov / ford. Nagy László

Margarétás záporok : mai bolgár költők: (antológia) / vál. és utószó Juhász Péter. - (Bp.): Európa, (1973). p.200; (Modern könyvtár V; 236)

Tartalom: Sztéfan Canev, Georgi Dzsagarov, Hriszto Fotev, Ljubomir Levcev, Pavel Matev, Ivan Pejcev, Konsztantin Pavlov, Ivan Radoev, Parvan Sztéfanov / ford. Nagy László

Fénykerék: fiatal bolgár költők antológiája / (vál., szerk., bev. és jegyz. Király Zoltán); (ford. Ágh István, Bede Ana et al.). - Bp., 1977. - p. 282. - (Kozmosz könyvek)

Tartalom: Ekaterina Joszifova, Dragomir Petrov / ford. Nagy László

„Fehér szél támad...”: bolgár költők antológiája / (vál., szerk., bev. Juhász Péter); (életrajzi jegyz. Zergi Zsuzsa). - Bp., (1983). - p. 569. (A világirodalom gyöngyszemei); (Kozmosz könyvek)

Tartalom: Hriszto Botev, Pejo Javorov, Dimcsó Debeljenov, Elizaveta Bagjana, Geo Milev, Lamar-Lalju Marinov, Hriszto Szmirnenszki, Nikola Furnadszjev, Atanasz Dalcsev, Nikola Vapcarov, Ivan Pejcev, Alekszandar Gerov, Dimitar Metodiev, Nevena Sztéfanova, Pavel Matev, Georgi Dzsagarov, Ivan Radoev, Marko Gancsev, Hrszto Fotev, Damjan Damjanov, Nino Nikolov, Ljubomir Levcev, Sztéfan Canev, Ekaterina Joszifova / ford. Nagy László

A bolgár himnusz Nagy László fordításában
In: Népek dalai: daloskönyv / összeáll. Víg Rudolf; ill. Bencze László; (a dal-szöveg ford. F. Nagy László); (kották. Nekolny Rezső). - Bp.: Irodalmi Int., (1949).- p. 261.

V. NAGY LÁSZLÓ KÖZREMŰKÖDŐI TEVÉKENYSÉGE

Bolgár költők antológiája / vál., szerk. Juhász Péter, Nagy László; (utószó, életrajz Juhász Péter). - Bp.: Kozmosz könyvek, 1966. - p. 396. - (A világirodalom gyöngyszemei)

Szmirnenszki, Hriszto
Jöjjön a fény: válogatott versek és elbeszélések / Hriszto Szmirnenszki; (szerk., bev. Nagy László). - Bp.: Szépirod. Kvk., 1954. - 116 p.

VI. TANULMÁNYOK, CIKKEK NAGY LÁSZLÓ IRODALMI MUNKÁSSÁGÁRÓL

1. Alföldy Jenő
Nagy Lászlóról személyesen : Molnár Judit fotói a Bolgár Kulturális Központban / Alföldy Jenő
In: Élet és irodalom. - Bp. 7.sz. (1982), p. 12.

2. Gjurov, Alekszandr
Soha el nem múlt harangszó / Alekszander Gjurov
In: Magyar Hírlap. - Bp. (1982. febr. 11.), p. 6.

3. Nagy László Bulgáriában / (illés)
In: Magyar Nemzet. - Bp. (1982. febr. 12.), p. 4.

4. Juhász Péter
Nagy László és a bolgár költészet / Juhász Péter
In: Mai Bulgária. - Bp. - 6.sz. (1976), p. 2.

5. Juhász Péter
Nagy László bolgár népköltésfordításai / Juhász Péter
In: Tisztáj. - Szeged. - 30.évf. 8.sz. (1976. aug.), p. 52-59.

6. Juhász Péter
Nagy László bolgár népdalfordításai / Juhász Péter
In: Tanulmányok a bolgár-magyar kapcsolatok köréből. - 2. kiad. / (szerk. Csavdar Dobrev, Juhász Péter, Petar Mijatev); (a bolgár szerzők tanulmányait magyarra ford. Rákosi Gábor). - Bp.: Akadémia K., 1983. - p. 521-535.

7. Kiss Ferenc
Nagy László és a bolgár folklór: Ébredés Bozsenciben / Kiss Ferenc
In: Interferenciák: (tanulmányok, kritikák, vitacikkek) / Kiss Ferenc. - Bp.: Szépirod. Kvk., 1984. - p. 343-349, 350-355; 356-366.

8. Kiss Ferenc
Nagy László bolgár otthona / Kiss Ferenc
In: Mai Bulgária. - Bp. - 2.sz. (1981), p. 18-19.

9. Krumov, Georgi
Bulgária felejtethetelen barátja - Nagy László / Georgi Krumov; ford. Zergi Zsuzsa
In: Életünk. - Szombathely. - 4.sz. (1981), p. 346-347.

10. Nagy László külföldi kitüntetései / K. S.
Nemzetközi Botev-díj 1976
In: Nagyvilág. - Bp. - 8.sz. (1976), p. 1274

11. Nejcseva, Donka
Bolgár bájolók és varázs igék: részlet a Nagy László
és a bolgár folklór c. tanulmányból
In: Mozgó Világ. - Bp. - 10.évf. 12.sz. (1984. dec.),
p. 127-128.

12. Nejcseva, Donka
Nagy László és a bolgár népdal
In: Élet és Irodalom. - Bp. - 28. évf. 15.sz. (1984),
p. 4.

13. Nagy László Nemzetközi Botev-díja
In: Népszava. - Bp. - (1976. júl. 18.), p. 4.

14. A Nemzetközi Botev-díj kitüntetettje: Nagy
László
In: Élet és Irodalom. - Bp. - 23. sz. (1976), p. 7.

15. Nagy László emlékház Szmoljanban
In: Magyar Nemzet. - Bp. - (1981. okt. 31.),
p. 4.

16. Nikolov, Nino
A kilencedik híd: emlékezés / Nino Nikolov; ford.
Zergi Zsuzsa
In: Nagyvilág. - Bp. - 29. évf. 2.sz. (1981),
p. 272-275.

17. Nikolov, Nino
Búcsú Nagy Lászlótól / Nino Nikolov; ford.
Szenczei László
In: Nagyvilág. - Bp. - 5.sz. (1978), p. 760-761.

18. Szivriev, Sztanislav
Találkozások Nagy Lászlóval / Sztanislav Szivriev :
(ford. Zergi Zsuzsa)
In: Életünk. - Szombathely - 19.évf. 4.sz. (1981),
p. 353-355.

19. Tellér Gyula
Bolgár tánc / Tellér Gyula In: Miért szép?:
verselemzések napjaink költészetéből / Tellér Gyula
et al. - Bp.: Gondolat, 1981.- p. 376-433. Nagy László
(1925-1978)

20. Varga Csaba
Nagy László versei bolgárul : interjú Nino
Nikolovval / (riporter) Varga Csaba
In: Tiszatáj. - Szeged. - 8.sz. (1976), p. 60-61.

21. Valachi Anna
Disszertáció Nagy Lászlóról: Bolgár költőnő -
magyar kandidátus / Valachi Anna
In: Magyar Hírlap. - Bp. - 18.évf. 158.sz.
(1985. júl. 9), p. 6.

22. Zsivkov, Todor
Todor Zsivkov levele Nagy Lászlóhoz / Todor
Zsivkov
In: Népszava. - Bp. - (1976. júl. 18), p. 4.

